

z a l i v

Dr. Bogdan C. Novak *Pravni položaj biv-
ših con A in B Svobodnega tržaškega
ozemlja - Ameriško stališče*

Josip Merkuš *»Fatti di luglio«
1868 - Okoličanski bataljon*

Samo Pahor *Pohabljeni Slovenci- Kako se
mili narod zadovoljuje
z iznakaženimi priimki*

Jasminka *Magnetofonski trak
(Pripoved v nadaljevanjih)*

Igor Mislej *Fiziognomija totalitarizma*

Boro Ban *Moč v belem*

Boris Pahor *Zmeraj s pravim vetrom*

Ubald Vrabec *Poitalijančeni priimki*

Irena Žerjal *Literarni vzpon (Zapis ob
srečanju s pisateljem Borodinom)*

J. S. *Razmišljanja ob »Tržaškem slovstvu«
in slovenskem prostoru*

Boris Pahor *Počitniško zatišje*

Beno Zarnik *Meje spoznanja*

Naša knjižnica

Most vzdihljajev

zaliV

december 1974 - štev. 48-49

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317

Uredili :

*Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor,
Irena Žerjal, Rada Premrl, Marica Vidmar*

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 422.082 - 34.128 - Trst

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Franciška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

*dr. inž. Peter Merkù, Marija Bogataj, Stanko Pertot,
Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N.,
Just Colja, Boris Cek, g. Hočevar, B. G., Polda Gruden,
Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer,
dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel,
Elka Suša, Uča Berce, Marica Živec.*

Cena posamezne številke

500 lir

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države

5 dolarjev

Tiskalo Tip. Triestina Trieste - Trst

via Milano 16, tel. 35532

**PRAVNI POLOŽAJ BIVŠIH CON A IN B
SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLJA
(Ameriško stališče)**

Študijo, ki nam jo je dal v objavo, je Bogdan C. Novak, profesor na univerzi v Toledu, pripravil kot referat za mednarodno konferenco o manjšinah v Trstu. Za to je bil domenen s skupino »odprtih« tržaških slovenskih kulturnikov, tem pa potem ni uspelo doseči, da bi prof. Bogdan Novak referat na konferenci lahko prebral. Tako je univerza v Toledu zaman plačala prof. Novaku potovanje v Trst. Medtem ko se prof. Novaku zahvaljujemo za študijo, želimo poudariti, da je za nas lahko rodovitna samo tista odprtost, ki ni usmerjena v korist samo enega izmed obeh partnerjev.

Splošno znano je, da izvira pravni položaj nekdanjega Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) iz italijanske mirovne pogodbe in iz memorandumu o soglasju, sklenjenega leta 1954. Kot sem že poudaril v eni svojih prejšnjih razprav, Italijani in Jugoslovani različno razlagajo pravni položaj področja, ki je včasih pripadalo conama A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Medtem ko Jugoslavija pojmuje rešitev meje kot dokončne, imajo italijanski strokovnjaki in politični predstavniki o tem različna mnenja. Ta članek pomeni nadaljevanje omenjene razprave. V njem bom skušal opisati ameriško stališče. (1)

Moja študija je osnovana na analizi mnenj ameriških državnih uradnikov o posebnih mednarodnih dokumentih. Ovrednotena nista le dva glavna dokumenta — italijanska mirovna pogodba in londonski sporazum iz leta 1954, ampak tudi ostale mednarodne listine, ki so pomembne za boljše razumevanje izvora in razvoja ameriškega

stališča do tržaškega problema. Navedenima dokumentoma se pridružujejo deklaracija z dne 20. marca 1948, londonski sporazum z dne 9. maja 1952 in objava z dne 8. oktobra 1953.

Upoštevati je treba, da so izmed petih dokumentov samo trije — italijanska mirovna pogodba, londonski sporazum iz 1952 ter londonski sporazum iz 1954 — vključeni v uradno ameriško zbirko Pogodbe in vrsta drugih mednarodnih listin (*Treaties and Other International Acts Series*, TIAS) in so zaradi tega zakonite listine; ostali dve — marčna deklaracija iz 1948 in objava iz oktobra 1953 — nista vključeni v TIAS, zato nimata pravne veljave.

Najprej naj kratko označim ameriške državne uradnike, ki so pripravili te dokumente. Splošno smer ameriške zunanje politike začrta predsednik. On je najvišji predstavnik, ki ga ljudstvo izvoli neposredno, ima pa dva položaja: je predsednik Združenih držav in istočasno prvi minister. Izbira člane vlade, vendar jih mora potrditi senat. Ministri so odgovorni samo predsedniku. Najvišje uvrščeni član vlade je državni sekretar ali ameriški zunanji minister. Svojo dejavnost opravlja v skladu s splošno politiko, ki jo usmerja predsednik; ta mora odobriti tudi vse njegove končne odločitve. Podtajniki in celotno diplomatsko ter nediplomatsko osebje pomaga z nasveti in novimi pobudami zunanjemu ministru pri opravljanju njegovih dolžnosti. Pomembna so poročila ameriških ambasadorjev, v tem primeru v Italiji in v Jugoslaviji, prav tako tudi pobude italijanskega in jugoslovanskega veleposlanika v Washingtonu. Enako pomembni so predlogi zunanjih ministrov ostalih velikih sil, posebno Francije, Velike Britanije in Sovjetske zveze, oziroma njihovih ambasadorjev. Važno vlogo igra javen pritisk organiziranih skupin ljudi, ki poizkušajo vplivati na senatorje in predstavnike. Močno javno mnenje, ki ga podpirajo ugledni časopisi, lahko vpliva tudi na splošno smer ameriške zunanje politike. Med obdobjem razgovorov — od 1945 do 1954 — so ZDA imele 2 predsednika, Harrya S. Trumana

(1945 - 1953) in Dwighta D. Eisenhowerja (1953 - 1961) ter štiri državne sekretarje. Predsedniku Trumanu so pomagali trije: James F. Byrnes (julij 1945 - januar 1947), George C. Marshall (januar 1947 - januar 1949) in Dean G. Acheson (januar 1949 - januar 1953). Četrti, John Foster Dulles (januar 1953 - april 1959), je služboval pri Eisenhowerju. Vsi so imeli značilno vlogo v tržaškem vprašanju. (2)

Obrnimo se k vsakemu izmed petih dokumentov po časovnem zaporedju. Osnovni in najpomembnejši je *mirovna pogodba z Italijo*, podpisana v Parizu, 10. februarja 1947; veljati je začela 15. septembra istega leta. (3) Kot je 4. marca 1947 prejšnji sekretar Byrnes razložil senatnemu odboru za zunanje zadeve, je bil nastanek Svobodnega tržaškega ozemlja tipičen kompromis:

»Sovjetska zveza se je odločila, da ne pusti Trsta Italiji. Združene države, Velika Britanija in Francija so bile enako odločene, da Trsta z njegovim velikim delom italijanskega prebivalstva ne sme dobiti Jugoslavija.« (4)

Vsakdo, ki so mu znani dolgotrajni mirovno pogovori, ve, da so Združene države podpirale italijanske pritožbe in Sovjetska zveza jugoslovanske. (5) To je bila posledica ameriške politike do komunizma. Ko je Louis W. Koenig analiziral načela in prakso Trumanove administracije, je dejal, da »Trumanova administracija od prvega do zadnjega dne ni nikdar dosegla umirjenosti v odnosih s Sovjetsko zvezo.« (6) V zadnjih dneh vojne je predsednik Truman postal vznemirjen zaradi komunističnega prodiranja proti zahodu. Jugoslovanska zasedba Trsta v maju 1945 je bila ena izmed zgodnjih kriz v tem delu sveta; sledili so obmejni incidenti in sestrelitve ameriških letal leta 1946. Zato so Jugoslavijo imeli za najbolj vernega zaveznika Sovjetske zveze in za prvo linijo komunističnega pritiska proti Zahodu, medtem ko je Italija začela predstavljati Zahod in demokracijo. To je bil glavni razlog, zaradi katerega so Združene države in ne le one, podpirale Italijo, Jugoslaviji pa so nasprotovali. Američani in

Italijani so imeli podobne poglede na etnično uravnoteženje. Njihov pojem tega ravnotežja je osnovan na državi in ne na narodu. Zatorej je bilo v tem primeru število italijanskega prebivalstva usklajeno z jugoslovanskim prebivalstvom. Toda Jugoslavija je večnarodna država. Tako je italijanska manjšina ostala v obeh, v Sloveniji in Hrvatski, toda v Italiji je ostala samo slovenska manjšina. Z drugimi besedami, na jugoslovanski strani je breme ravnotežja padlo povsem na Slovence. Poleg tega je določeno vlogo odigral tudi pritisk ameriških državljanov italijanskega porekla na njihove senatorje in člane kongresa.(7)

21. in 22. člen ter aneksi 6 - 10 italijanske mirovne pogodbe se nanašajo na Svobodno tržaško ozemlje. Tega so oblikovale štiri sile — Francija, Velika Britanija, Sovjetska zveza in Združene države, potrdilo pa ga je nadaljnjih sedemnajst držav, ki so podpisale mirovno pogodbo. 15. septembra 1947, ko je mirovna pogodba začela veljati, je prenehala italijanska oblast nad Svobodnim tržaškim ozemljem v skladu z 21. členom, 2. odstavek. Svobodno tržaško ozemlje ni bilo odvzeti teritorij, ampak nova država, nastala po mednarodnem pravu — to je po italijanski mirovni pogodbi. V resnici je to bila država z omejeno suverenostjo; za njeno neokrnjenost in neodvisnost je jamčil Varnostni svet Združenih narodov, določil njemu guvernerju veliko upravno oblast in bil končni razsodnik v vseh sporih, nastalih v notranjih ali zunanjih odnosih. Toda po drugi strani je Svobodno tržaško ozemlje dobilo značilnosti in posebne prednosti suverene države, kot so lastno ozemlje, prebivalstvo, vlado, zastavo, uniforme, denar itd. (8) Členi mirovne pogodbe so priznavali tudi posebne pravice za Italijo in Jugoslavijo v Svobodnem tržaškem ozemlju, prav tako obveznosti do nje. Še več, svobodna luka je lahko služila vsem srednjeevropskim državam, ki bi sodelovale v upravljanju. Končno je Svobodno tržaško ozemlje kot kompromisna rešitev med Sovjetsko zvezo in zahodnimi demokratičnimi drža-

vami moralo ostati nevtrarno, z meščansko družbeno ureditvijo, ne da bi pripadalo Zahodu niti Vzhodu. Oba, Vzhod in Zahod, pa bi morala imeti prost dostop do njega.

Precej je bilo napisanega o predlogu z dne 20. marca 1948, s katerim so se strinjale Francija, Velika Britanija in Združene države, da vrnejo celotno Svobodno tržaško ozemlje Italiji. Nekaterim italijanskim piscem je ta predlog služil kot osnova, po kateri so razvijali novo teorijo, da italijanska oblast nad Svobodnim tržaškim ozemljem ni nikdar prenehala. Razlaga dogodkov, ki so pripeljali do omenjenega predloga, bo najbolje osvetlila njegov pomen. Po podpisu mirovne pogodbe februarja 1948 je narasla napetost med komunističnim in nekomunističnim blokom. Zaradi tega Varnostni svet ni bil sposoben, da se sporazume za osebo, ki bi postala guverner Svobodnega tržaškega ozemlja; tako je cona A ostala pod britansko-ameriško upravo, cona B pod jugoslovansko vojaško oblastjo. Pomembno je bilo dejstvo, da je Jugoslavija povečala svojo pomoč komunistično usmerjenim grškim gverilcem. Ameriška vlada je ocenjevala te dogodke kot del splošnega načrta za širjenje komunizma. Ko je v februarju 1948 padla češkoslovaška demokratična vlada kot zadnja koalicijska vlada v vzhodni Evropi, se je predsednik Truman odločil, da bi Združene države morale preprečiti nadaljnji prodor komunističnega vpliva. (9) Trojni predlog z dne 20. marca 1948 je bil tipična listina Trumanove načelne politike. (10) Značilno je, da sta bila njegov govor o tej načelni politiki v Kongresu, 17. marca 1948 kot tudi govor državnega sekretarja Georga C. Marshalla na kalifornijski univerzi v Berkleyu, 19. marca 1948, natisnjena v isti številki *Department of State Bulletin* kot stališče treh sil do Svobodnega tržaškega ozemlja. (11) Toda to stališče treh sil je bilo tudi rezultat velike zaskrbljenosti Združenih držav, da bi komunistična partija mogla premagati zahodno usmerjene krščanske demokrate na bližajočih se italijanskih politvah, ki so bile določene

za 18. april 1948. V svojem govoru je državni sekretar Marshall jasno izrazil to zaskrbljenost s tem, ko je poudaril, da bi v primeru komunistične zmage ameriška vlada »morala sklepati, da se je Italija sama odpovedala ugodnostim Evropskega programa za obnovo (European Recovery Program, ERP).« (12) Mnenje treh sil ter znamenja, da bi Italija lahko izgubila koristi ERP, so nedvomno pripomogle k odločilni zmagi Alcida De Gasperija in njegovih krščanskih demokratov.

Ko govorimo o pravnih vidikih deklaracije treh sil, se moramo zavedati dveh dokumentov. Prvi je stališče treh sil, natisnjen v biltenu zunanjega ministrstva *Department of State Bulletin*, 28. marca 1948; drugi, podoben, toda ne istoveten, je memorandum zunanjega ministrstva — *State Department's Memorandum*, namenjen Italiji, natisnjen 4. aprila v istem biltenu. (13) Oba dokumenta imata datum 20. marec 1948. Glavna razlika je trditev v prvem, »da mora Trst, ki ima v ogromni večini italijansko prebivalstvo, ostati italijansko mesto«, medtem, ko memorandum Združenih držav pravi, »da je vse področje Svobodnega ozemlja etnično in zgodovinsko italijansko področje.« Prvi dokument samo zagovarja, da je italijansko mesto, drugi, da je italijansko vse Svobodno tržaško ozemlje. Ali je bilo takšno stališče samo propaganda ali dokaz pomanjkljivega znanja, ali je bilo osnovano na teoriji, da mesta določajo etnični značaj pokrajine, ali vse to skupaj, je težko oceniti. Pravno gledano, je pri obeh dokumentih najpomembnejše dejstvo, da sta bila le predlog Sovjetski zvezi in Italiji, da bi se sporazumeli o dodatnem osnutku, ki bi spremenil italijansko mirovno pogodbo tako, da bi postavil Svobodno tržaško ozemlje »še enkrat pod italijansko oblast.« Če bi Sovjetska zveza to sprejela in Varnostni svet odobril, bi predlog postal pravno veljaven dokument. Italijanska vlada ga je seveda sprejela, toda Sovjetska zveza je predlog zavrnila 13. aprila 1948. (14) Čeprav predlog ni imel pravne veljave, je postal orožje v rokah italijanskih državnikov. Pooblaščenim veleposlanik v Wa-

shingtonu, Alberto Tarchiani in ministrski predsednik De Gasperi sta, kadarkoli je bilo mogoče, spominjala zahodne države zaradi trojnega predloga, češ, da so moralno obvezane ugoditi italijanskim pritožbam v zvezi s Svobodnim tržaškim ozemljem. (15)

Mesec dni po predlogu treh sil so Združene države obenem z ostalim presenečenim svetom zvedele za nesporazum med Titom in Stalinom. (16) V hladni vojni je bila to velika pridobitev za Združene države, oziroma za Zahod. Ker je bilo v ameriškem interesu, da obdržijo Jugoslavijo izven sovjetskega bloka, so Združene države spremenile svoje stališče do tržaškega vprašanja. Začele so priganjati Italijo in Jugoslavijo, naj se sporazumeta o delitvi Svobodnega tržaškega ozemlja. Novi državni sekretar Dean Acheson je pojasnil Italijanom, da so trojni predlog z dne 20. marca 1948 »dogodki prehiteli« in ne more biti več osnova za sporazum. (17)

Ker so bila neposredna italijansko-jugoslovanska pogajanja neuspešna, so Velika Britanija in Združene države spoznale, da bi bila vzdolž meje edina možna rešitev že utrjena razdelitev v dve coni, tako da ostane cona A Italiji in cona B Jugoslaviji. Prvi korak k uresničitvi tega načrta je bil *memorandum o soglasju*, katerega so 9. maja 1952 v Londonu podpisale Italija, Velika Britanija in Združene države. (18) V skladu s tem sporazumom se je začela italijanska soudeležba v civilni upravi cone A. Londonski sporazum iz leta 1952 je bil omejen le na cono A, ker so ga podpisale samo Italija in obe državi, ki sta cono A upravljali. Sporazum ni spreminjal italijanske mirovne pogodbe, toda o njem je bil obveščen Varnostni svet. Tak postopek je bil značilen, saj naj bi bil londonski sporazum iz leta 1954 po obliki podoben.

Vendar se položaj med Italijo in Jugoslavijo ni izboljšal, nasprotno, v drugi polovici leta 1953 se je poslabšal. Da bi ublažile napeto stanje, so se Združene države in

Velika Britanija sporazumele in dne 8. oktobra 1953 objavile, da so se

»odločili za prenehanje zavezniške vojaške uprave, za umik svojih čet; z ozirom na prevladujoči italijanski značaj cone A pa prepuščajo upravo te cone italijanski vladi. Obe vladi pričakujeta, da bodo ti ukrepi vodili h končni mirni rešitvi.« (19)

Ker je ta dokument služil za temelj sporazumu iz 1954, kot je nedavno razpravljala italijanski tisk, ga opišimo od začetka. (20) Posebno bomo skušali odkriti, če je bila zapupna poslanica, ki bi razložila, da naj bi se delitev v dve coni štela za dokončno, izročena Italiji v času javne objave.

V drugi polovici leta 1952, torej leto dni pred objavo iz 1953, je britanski zunanji minister Anthony Eden predlagal svojemu ameriškemu kolegu Deanu Achesonu, da bi obe vladi morali seznaniti Italijo in Jugoslavijo o delitvi vzdolž conskih meja tako, da bi dali cono A Italiji in cono B Jugoslaviji. Takšna rešitev bi mogla biti dokončna. Američani so soglašali z Edenom glede conske delitve, toda bili so »nenaklonjeni pritisku na De Gasperiya.« (21) Kmalu zatem so Američani začeli volilno kampanjo, v januarju 1953 so dobili novega predsednika Dwighta D. Eisenhowerja ter novega državnega sekretarja Johna Fosterja Dullesa. Med italijansko-jugoslovansko krizo 1953 je nova ameriška vlada predlagala skoraj isti načrt, kot ga je predlagal Eden leto dni prej britanskemu zunanjemu ministrstvu. O tem je Eden zapisal v svojih spominih:

»Predlagano je bilo, naj bi naši dve vladi obvestili Jugoslavijo in Italijo, brez nadaljnjih posvetovanj s kate-rokoli od obeh, da se obstoječe stanje ne more nadaljevati in smo se zaradi tega morali odločiti, da umaknemo naše čete in prepustimo upravljanje cone A Italiji. Čeprav bi bila ta rešitev vsiljena, bi se pospeševala z namenom, da BI BILA DOKONČNA. Če bi si vsaka izmed držav

kot rezultat te odločitve priključila eno cono, bi Združene države in Združeno kraljestvo temu ne nasprotovali, s pogojem, da Italija zagotovi olajšave za svobodno luko v Trstu in da obe državi skrbita za pošteno ravnanje z narodnimi manjšinami. Ta jamstva in vsakršne poravnave na mejni črti, za katere bi se utegnili sporazumeti, bi se obravnavale na kasnejših pogajanjih med obema državama.»

Bistvena značilnost, s katero se London ni popolnoma strinjal z Washingtonom, je bil način, da naj bi bila JAVNA objava oblikovana tako, da je rešitev DOKONČNA.» (22) (podčrtal avtor).

Eden je nadaljeval, da je bilo največ, kar je bil g. Dulles pripravljen javno povedati: »Obe vladi upata, da bodo sprejeti ukrepi vodili do dokončne pomiritve.« Pozneje je še dejal: »Nevarnost je pomenila javna izjava italijanske vlade, da obravnava cono A edino kot prvi obrok. Z lastno delegacijo v Rimu smo se po svojih najboljših močeh trudili, da bi to preprečili.« (23) (podčrtal avtor). To res namiguje na obstoj osebne poslanice.

Ko je pisal o tržaški krizi iz leta 1953, je tudi predsednik Eisenhower nekoliko osvetlil zadevo:

»Odslej je edini odgovor zahteval neko obliko razdelitve. Vsaka stran bi, razumljivo, močno protestirala proti delitvi. Toda obe sta nedvomno spoznali, da je bila takšna rešitev neizogibna. Nagonsko sem čutil, da bi bilo nemogoče popravljati mirovno pogodbo iz leta 1947, zato da bi dosegli razdelitev, ker bi Sovjetska zveza, ki bi kot podpisnica morala prisostvovati pri popravljanju, načelno nasprotovala takšnemu pristopu. Zato se mi je zdelo, da rešitev obstoji v neformalnem načrtu, po katerem bi priznali in za TRAJNE meje določili tiste, ki so bile med conama A in B v času Svobodnega ozemlja.« (podčrtal avtor).

Medtem ko zaupne note ni omenjal, piše glede trajnih meja.

Mnogo bolj natančen je ugledni francoski strokovnjak za mednarodne zadeve, Jean-Baptiste Duroselle, profesor na pariški univerzi. Ko je pisal svojo knjigo *Le conflict de Trieste: 1943 - 1954*, je imel na razpolago arhive italijanskega zunanjega ministrstva in pomoč italijanskih strokovnjakov, kot sta dr. Angelo Tambora, profesor na univerzi v Rimu, in profesor Diego de Castro. V svoji knjigi natančno navaja, da je bil zaupni aneks dodan javni zavedali, da bo njuna odločitev ustvarila rešitev de fac-

»Predvsem — in to je bistveno — sta se obe državi zavedali, da bo njuna odločitev ustvarila v rešitev de facto, in njun namen je bil, naj bi ta rešitev de facto veljala za dokončno. In čeprav državi ne bi nasprotovali morebitnim dvostranskim sporazumom, ki bi težili za spremembo meja, se v tem primeru ne bi zavzeli za nobeno od obeh strank. Določeno je bilo tudi, da bi se obe državi uprli Titovi vojaški intervenciji proti Italiji ali proti con A, da pa ne bi ugovarjali, če bi Jugoslavija napovedala priključitev cone B«. (25)

Iz gornjega lahko zaključimo dvoje. Tajni dodatek, ki ga je opisal Duroselle, je vključeval vse bistvene točke, ki jih je zunanji minister Eden omenil v svojih spominih in kot sta se sporazumeli obe sili. In drugič, osnovni dejavniki, ki so ostali leta 1953 zaupni, bi bili vključeni v sporazum leta 1954, in postali javni. Čeprav objava iz leta 1953 ni izboljšala odnosov med sprtima državama, je olajšala začetek tajnih pogajanj med Italijo in Jugoslavijo s posredovanjem Velike Britanije in Združenih držav. Pogajanja so se uspešno zaključila z *memorandumom o soglasju*, ki so ga v Londonu dne 5. oktobra 1954 podpisale štiri države. (26) Med dolgotrajnimi razgovori je Združene države zastopal sposobni in uspešni diplomat Llevelyn E. Thompson, pozneje veleposlanik v Avstriji. Drugi ameriški ljudje, ki so imeli pomembno vlogo med pogajanja, so bili ameriški veleposlanik v Italiji, Clara Boothe Luce; osebni poslanec predsednika Eisenhowerja Robert Mur-

phy; podsekretar Bedell Smith in končno zunanji minister John Foster Dulles ter predsednik Eisenhower. (27) Oba, predsednik Eisenhower in John Foster Dulles, sta bila predvsem zainteresirana za NATO oporišča v Italiji ter za ratifikacijo evropskega obrambnega programa (European Defense Program). Ker Italija ni hotela podpisati nobenega teh načrtov, dokler ni bilo tržaško vprašanje zadovoljivo rešeno, sta se Eisenhower in Dulles trudila, da se pogajanja končajo čimprej mogoče. (28)

Memorandum o soglasju iz leta 1954 je imel devet členov in dve prilogi. Prva priloga je zemljepisna mapa, ki prikazuje novo mejno črto. Druga vključuje poseben statut in seznam slovenskih šol v coni A ter italijanskih šol v coni B. V skladu z londonskim sporazumom se je anglo-ameriška vojaška in civilna uprava umaknila iz cone A; tako je cona A prišla pod italijansko upravo, medtem ko je cona B ostala Jugoslaviji. Odobren je bil celo majhen popravek meje v korist Jugoslaviji. Poseben statut je vseboval podrobnosti glede slovenske manjšine, ki je ostala v coni A in za italijansko v coni B. Italijanska vlada je bila dolžna vzdrževati tudi svobodno luko v Trstu, kot je določeno v aneksu števil. 8 italijanske mirovne pogodbe. Končno je bil sporazum poslan Varnostnemu svetu; istega dne (5. oktobra 1954) kot je bil podpisan. (29)

Tehnično je bil sporazum sklenjen med Veliko Britanijo, Združenimi državami in Jugoslavijo, ker so le-te predstavljale zasedbene države, ter Italijo na drugi strani. Novi sporazum ni popravljal italijanske mirovne pogodbe niti ni razveljavil tistih členov mirovne pogodbe, ki se nanašajo na Svobodno tržaško ozemlje. Zato nista ne Jugoslavija ne Italija pridobili suverenosti nad zadevnima conama. Namesto tega je vsaka prejela cono samo v upravljanje; suverenost Svobodnega tržaškega ozemlja pa je ostala, kot je določeno s klavzulo italijanske mirovne pogodbe. Londonski sporazum je vpeljal samo *de facto* in ne *de iure* rešitve. Za *de facto* rešitev so se sporazumeli iz dveh razlogov. Prvič, ker so italijanski državniki vztra-

jali, da njihov parlament ne bo nikdar odobril dokončne rešitve; drugič, Združene države ter Velika Britanija so se raje odločile za takšno obliko, ker bi, kot smo že navedli, Sovjetska zveza verjetno z vetom preprečila spremembo mirovne pogodbe in onemogočila uveljavitev sporazuma. (30) Poleg tega so bile Združene države ter Velika Britanija bistveno zainteresirane za hiter zaključek nadežnega problema, pa so zato izbrale takšen način. Razen tega sta Francija in Sovjetska zveza brez kakršnegakoli oporekanja ali zamude priznali sporazum; prva v svoji »Deklaraciji francoske vlade« z dne 4. oktobra 1954 in druga s pismom dne 12. oktobra 1954, ki ga je poslala Varnostnemu svetu in ga je podpisal njen predstavnik Andrej Višinski. (31)

Čeprav je bil sporazum po svoji obliki začasen, so Združene države, Združeno kraljestvo in Francija sporočile, da je zanje dokončen. V svoji objavi sporazuma je vsaka izmed treh sil izjavila, da ne bo »nudila nubene podpore zahtevam niti Jugoslavije niti Italije, glede ozemlja, ki bo pod oblastjo ali upravo druge«. K temu so vse tri države dodale, da zaupajo, »da bosta obe državi mogli rešiti vsak pomemben problem s prijateljskimi pogovori in v duhu medsebojnega sporazumevanja.« (32)

Še nekaj se lahko naučimo iz preteklosti in bi morali pomniti za prihodnost. Med obdobjem od 1945 do 1954 je bilo tržaško področje za ameriške državnike samo majhna pika na globusu, za njegov ozstoj so zvedeli samo zato, ker je bilo nemirno. Takšno ameriško prepričanje je najbolje opisano v spominih predsednika Eisenhowerja:

»Lahko bi oživil v spominih ure, dneve in mesece, v katerih so moji sodelavci, predvsem Foster Dulles in jaz sam, usmerili svojo skrb ne na tiste velikanske načrte, ampak bolj na stvari, kot je drobna zaplata zemlje v zgornjem Jadranu, na majhno srednjo ameriško republiko s prebivalstvom, enakim tistemu v mestu Brooklyn, na pešeni pas, dolg 65 milj, ki je mejil na ozko vodno pot med

Rdečim morjem in Sredozemljem, na redko posejane skalne otoke v Kitajskem morju — vse te predele, skupaj vzete, bi lahko udobno postavil v meje države Mississipi.

Toda zaradi teh zemljepisnih koščkov in peščice ljudi na njih, sta bila v tistih letih včasih na tehtnici vojna in mir.» (33)

Dodatno k osnovni skrbi za omejitev komunizma, za varstvo edinosti, harmonije in sodelovanja v zahodnem taboru, so se pojavljale tudi osebne simpatije in antipatije. Lahko rečemo, da sta Eisenhower in Dulles kazala večje prijateljstvo do italijanske strani — verjetno zaradi vpliva Clare Boothe Luce, ameriške veleposlanice v Rimu — kot pa Truman ter njegov državni sekretar Acheson. Posebno slednji je v svojih spominih povedal zelo malo dobrega o De Gasperijevih nenehnih pritožbah zaradi Svobodnega tržaškega ozemlja. (34)

Končno preglejmo ameriško stališče o tržaškem problemu po letu 1954. Očitno je, da so Združene države sledile svoji politiki iz leta 1954, temelječi na memorandumu o soglasju in na italijanski mirovni pogodbi. To stališče izvira iz klavzule o nevmešavanju, navedene v objavi spoznane leta 1954.

Ker člani italijanske mirovne pogodbe, ki se nanašajo na Svobodno tržaško ozemlje, niso bili nikdar razveljavljeni, je g. Alfred Connor Bowman zaključil, da suverenost nad conama A in B še vedno ostaja Svobodnemu tržaškemu ozemlju. Gospod Bowman, pravnik in član ameriškega društva za mednarodno pravo, je bil po drugi svetovni vojni vodilni uslužbenec za civilne zadeve v coni A Julijske krajine s sedežem v Trstu; odtlej je z zanimanjem spremljal področje, ki ga je včasih upravljal.

Po mnenju g. Bowmana je bilo Svobodno tržaško ozemlje ustanovljeno, preprosto povedano, s člani italijanske mirovne pogodbe, ki so jo podpisali pooblaščenih predstavniki 21 držav. Kakorkoli, njegov *de facto* obstoj in dejansko delovanje sta bila predmet pogojev, ki niso bili dose-

ženi. Prvi pogoj je imenovanje guvernerja. V pogodbi je predpisano, da ga imenuje Varnostni svet. Mirovna pogodba pa nima »določila o omejitvi«, oziroma časovne omejitve za uresničenje tega pogoja. Ako bi se zaradi kakršnegakoli pomembnega razloga velesile in Varnostni svet sporazumeli za osebo, ki bi mogla postati guverner Svobodnega tržaškega ozemlja, bi lahko prišlo do njegovega *de iure* in *de facto* obstoja. Pomembno je, da je Bowmanov zaključek, da suverenost še vedno ostane Svobodnemu tržaškemu ozemlju, v soglasju s stališčem zunanjega ministrstva Združenih držav, kot mu ga je neformalno opisal predstavnik oddelka pozno leta 1967. (35) Nobenih znamenj ni, da bi Združene države kasneje spremenile to mnenje.

Ameriško stališče do italijanske mirovne pogodbe, kot je opisano zgoraj, je tesno povezano z odnosom Združenih držav do memoranduma o soglasju iz leta 1954. To je bila »praktična ureditev« *de facto* rešitve med zainteresiranimi velesilami, da bi prinesla in utrdila mir v tem delu Evrope. Izraz tega odnosa je bil objava sporazuma s klavzulo o nevmešavanju. Ta klavzula je sama po sebi močno utrdila sporazum. Kljub temu je res, da se ameriška objava zdi pravno slabotnejša kot podobne izjave Velike Britanije in Francije, ker ni bila vključena v uradni seznam pogodb Združenih držav (United States Treaties — UST ali TIAS), medtem ko sta bili britanska ter francoska izjava (o nevmešavanju; op. prev.) del memoranduma o soglasju in sta bili zaradi tega vključeni v njihovih javnih objavah. Po drugi strani pa je bila ameriška izjava objavljena v uradnem glasilu zunanjega ministrstva, v *Department of State Bulletin*. (36) K temu moramo dodati, da je Marjorie M. Whiteman, pravna svétnica zunanjega ministrstva, vključila objavo v svoj Izvleček mednarodnega prava (*Digest of International Law*) in jo objavila leta 1964. (37) To lahko dokazuje, da je zunanje ministrstvo hotelo poudariti svojo politiko nevmešavanja. Še več, zelo pomembno je tudi, da so se vse štiri velesile, ki so prvot-

no zasnovale italijansko mirovno pogodbo, strinjale z memorandumom o soglasju iz leta 1954 ter s stališčem nevmešavanja. Združene države in Velika Britanija sta bili sopodpisnici memorandumu, Francija se jima je pridružila s svojo deklaracijo dne 4. oktobra 1954, Sovjetska zveza je soglašala z novo rešitvijo 12. oktobra 1954, kot je bilo že povedano. Toda ne glede na pravno obliko objave je treba omeniti, da so se Združene države dejansko držale svoje politike iz leta 1954.

Med nedavnim italijansko - jugoslovanskim sporom spomladi leta 1974, ko je Jugoslavija protestirala, ker se je ameriško VI. ladjevje pridružilo italijanskim enotam v manevrih NATO pakta v zgornjem Jadranu in se je zato ustvaril videz o ameriški podpori italijanskim pritožbam, je zunanje ministrstvo Združenih držav ponovno potrdilo svojo staro politiko nevmešavanja. (3) Dne 4. aprila 1974 je v dnevnih vesteh za tisk g. John King na tiskovni konferenci na vprašanja glede Trsta zatrdil, da Združene države niso bile vpletene v spor ter dodal:

»Naše stališče, to je tisto, ki je bilo utemeljeno v letu 1954 in smo ga obdržali vse doslej, je, ne podpirati zahtev niti Jugoslavije niti Italije za ozemlje, ki je pod oblastjo ali upravo druge.« (39)

Tako je bilo pojasnjeno tudi Jugoslaviji. Kot je razvidno, je g. King med Konferenco dobesedno ponovil klavzulo o nevmešavanju iz leta 1954. Glede manevrov NATO je zavrnil jugoslovansko trditev s tem, ko je opozoril, da vojaške vaje časovno niso bile usklajene z italijansko - jugoslovanskim sporom, saj so bile »napovedane predčasno za obdobje od 29. marca do 5. aprila v severni Italiji v Tržaškem zalivu.« (40)

Senator Edward Kennedy se je med svojim obiskom v Jugoslaviji aprila 1974 trudil preprečiti sleherni videz, da bi Združene države mogle podpirati Italijo. Nasprotoval je manevrom med krizo in zavrnil uradno razlago, da

vojaške vaje niso bile izzivalne, kot neustrezno, čeprav so bile predvidene tedne vnaprej. (41) Stališče vlade o nevmešavanju je odmevalo tudi v ameriškem tisku. Časopisi in revije so poročali o krizi brez napihovanja ali pristranosti. (42) Revija *Time*, je npr. v izdaji dne 29. aprila 1974, pisala o tržaškem sporu in opisala situacijo zelo podobno kot naše analize.

Končno naj ponovim, da Združene države smatrajo, da je Svobodno tržaško ozemlje *de iure* še vedno suverena tvorba, vendarle menijo, da je tržaški problem praktično *de facto* urejen v skladu z londonskim memorandumom o soglasju vključno s stališčem o nevmešavanju. (43) Zatorej v prihodnje Združene države zelo verjetno ne bodo ugovarjale dokončni rešitvi med Italijo in Jugoslavijo, ki bi utegnila spremeniti sedanje *de facto* stanje v *de iure* s popravkom italijanske mirovne pogodbe. Toda, če bi sedanja *de facto* ureditev propadla in bi bil zaradi tega ogrožen mir v tem delu Evrope, se lahko Združene države in ostale velesile Varnostnega sveta vedno sporazumejo, da obnovijo Svobodno tržaško ozemlje, kot je bilo določeno z italijansko mirovno pogodbo.

Prevod iz angleščine: M.B.

OPOMBE K ČLANKU O SVOBODNEM TRŽAŠKEM OZEMLJU

(1) Gospod Alfred Connor Bowman me je prvi opogumil, da sem se lotil te študije. Na tem mestu se mu zahvaljujem za nasvete in pomoč. Več o g. Bowmanu je napisano v besedilu na str 13-14.

(2) O predsedniku Trumanu glej njegove *Spomine*, 1. del; Leta odločitve (Years of Trial and Hope - Garden City 1956); o predsedniku Eisenhowerju glej njegovo knjigo *Leta v Beli hiši* (The White House Years: Mandate for Change, 1953-1956 - Garden City, 1963). Za kratke biografske podatke o zunanjih ministrstvih glej: »James Francis Byrnes«, *Biografija* (Current Biography for 1951 - New York,

1952), str. 80-82; »George Catlett Marshall«, *ib.* za 1947 (New York, 1948), str. 424-29; »Dean Gooderham Acheson«, *ib.* za 1949 (New York, 1950), str. 2-5; in »John Foster Dulles«, *ib.* za 1953 (New York, 1954), str. 169-69.

(3) *Italijanska mirovna pogodba*, Pogodbe in ostali mednarodni dokumenti 1948 (Treaties) and other International Acts Series - TIAS 1948), Publikacija zunanjega ministrstva 2960 (Washington, 1947).

(4) »Poročilo zunanjega ministra Jamesa F. Byrnesa« v Biltenu zunanjega ministrstva (*Department of State Bulletin* - Washington), šte. 16 (16. marec 1947), str. 488.

(5) O ameriškem stališču med mirovnimi pogajanjmi glej: James F. Byrnes: *All in One Lifetime* (New York, 1958), str. 357-86; James F. Byrnes: *Speaking Frankly* (New York, 1947), str. 124-54.

(6) Louis W. Koenig: *The Truman Administration* (New York, 1955), str. 284; glej tudi publikacijo Deana Achesona: *This Was External Realm* (New York, 1973) o načelih ameriške zunanje politike.

(7) Glej Trumanove Spomine, 1. del: str. 16-17; in Byrnesovo: *Speaking Frankly*, str. 97.

(8) O pravem statusu Svobodnega tržaškega ozemlja glej dva članka Josefa L. Kunza, profesorja mednarodnega prava na Univerzi v Toledu: »Narodnost in klavzule o izbiri državljanstva v italijanski mirovni pogodbi«, *The American Journal of International Law* (Lancaster, Pa.), šte. 41 (1947), str. 622-31; in drugi članek »Svobodno tržaško ozemlje«, *Western Political Quarterly* (Salt Lake City), šte. 1 (June 1948), str. 99-112.

(9) »Za jamstvo miru in za preprečenje vojne, Trumanovo poročilo Kongresu, 17. marec 1948«, *Department of State Bulletin*, 18 (28. marec 1948), str. 418-20; glej tudi Trumanove Spomine, 2: str. 240-43.

(10) »Izjava vlad Združenih držav, Združenega kraljestva in Francije«, znana tudi kot predlog treh velesil ali trojna deklaracija, objavljena 20. marca 1948, *Department of State Bulletin* 18 (28. marec 1948), str. 425.

(11) »Svetovni spopad med svobodo in tiranijo« *ib.*, str. 422-25.

(12) *ib.*, str. 124.

(13) »Memorandum zunanjega ministrstva, 20. marec 1948«, *ib.*, št. 18, (14. april 1948): str. 453.

(14) »Vsebina poslanice italijanskega veleposlanika v odgovor na memorandum zunanjega ministrstva«, 22. marec 1948, *ib.*, str. 454; »Memorandum Sovjetske zveze«, 13. april 1948, *ib.*, 18 (25. april 1948): str. 549.

(15) Dean Acheson: *Present at the Creation: My Years in the State Department* (New York, 1969), str. 571-72, 638, (Moja leta v zunanjem ministrstvu).

(16) Mc George Bundy (ed.); *The Pattern of Responsibility*, iz zapisa zunanjega ministra Deana Achesona (Boston, 1951), str. 135-38.

(17) D. Acheson: *Present at the Creation*, str. 572.

(18) »Memorandum o soglasju med vladama Italije, Združenega kraljestva in Združenih držav o upravljanju cone A Svobodnega tržaškega ozemlja«, London, 9. maja 1952, TIAS 2564, *United States Treaties and other International Agreements* za 1952 (cit. kot UST), (Washington, 1955), štev. 3, točka 3, str. 4189-91. Objavljeno tudi v *Department of State Bulletin*, 26 (19. maj 1952), str. 779-80. Glej tudi Achesonovo delo *Present at the Creation*, str. 638.

(19) »Prenehanje anglo-ameriške uprave v coni A«, objavljeno istočasno v Združenih državah in Združenem kraljestvu 8. oktobra 1952, *Department of State Bulletin*, 29 (19. oktober 1953), str. 529.

(20) Polemike o objavi iz leta 1953, kot je opisano na str. 405-406 moje knjige (B. C. Novak) *Trieste 1941-1954; la lotta politica, etnica e ideologica* (Milano, 1973); izšla je kot prevod originala *Trieste 1941-1954: The Ethnic, Political and Ideological Struggle* (Chicago, 1970), str. 428.

(21) Anthony Eden, *Spomini (Full Circle: Memoirs - Boston, 1960)*, str. 202-203.

(22) *Ib.*, str. 204.

(23) *Ib.*, str. 204-205. Javna objava Združenih držav uporablja besedo »pričakovati« namesto »upati« (glej opombo 19).

(2) Eisenhower, *Spomini*, str. 413.

(25) Jean-Baptiste Duroselle, *Le Conflit de Trieste*, tretja knjiga iz zbirke *Etudes de cas de conflits internationaux* evropskega Carnegie centra za utrditev mednarodnega miru (Bruselj, 1966), str. 388. Glej tudi Alberto Tarchiani, *Dieci anni tra Roma e Washington* (Verona 1955), str. 289.

(26) »Memorandum o soglasju med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju,« London, 5. oktober 1954, TIAS 3099, Department of State publication 5723, UST za 1954, štev. 5, točka 3 (Washington, 1956), str. 2386-99; tudi v *Department of State Bulletin*, 31 (18. oktober 1954), str. 555-61. Za britansko izdajo glej »Memorandum o soglasju med vladami Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske, Italije, Združenih držav Amerike in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju«, London, 5. oktober 1954, Comd. 9288, Miscellaneous št. 30 (1954), *Account and Papers* zvezek 15, State

Papers: General and International Treaties 13. *British Sessional Papers* (London), šte. 32 (Session 3. november 1953 - 25. november 1954). Za francosko besedilo glej »Accord sur le Territoire Libre de Trieste«, *La documentation française*, Notes et études documentaires, št. 1950 (19. november 1954).

(27) Eisenhower, str. 413 - 19; Robert Murphy; *Diplomat among Warriors* (New York, 1965), str. 470-73; in Stephen Shaddeg; *Clara Boothe Luce: A Biography* (New York, 1970) str. 243-53; Odprto pismo Clari Boothe Luce (Opter etter to Clare Boothe Luce), Trst, november 1953, *Sidro* (jeseni 1953), str. 4-5.

(28) Eisenhower, str. 419.

(29) »Pismo italijanskega opazovalca Združenim narodom in predstavnikom Združenega kraljestva, Združenih držav Amerike ter Jugoslavije naslovljeno predsedniku varnostnega sveta«, Združeni narodi, varnostni svet, dokument S/3301, 5. oktober 1954.

(30) Duroselle, str. 412-14; Eisenhower, str. 413.

(31) Za francosko soglasje glej *Documentation française*. Notes et études documentaires, št. 1950 (19. november 1954), str. 10. Pismo Višinskega: glej »Pismo stalnega predstavnika Sovjetske zveze predsedniku varnostnega sveta 12. oktobra 1950, Združeni narodi, varnostni svet, dokument S/3305, 13. oktober 1954.

(32) Ameriška »Objava sporazuma« v *Department of State Bulletin*, 31 (18. oktober 1954), str. 555; za britansko »Objavo vlade njenega veličanstva 5. oktobra 1954« glej »Memorandum o soglasju...« Comd. 9288, *British Sessional Papers*, šte. 32 (1953-54), str. 6-7; in za »Deklaracijo francoske vlade« glej »Accord sur le Territoire Libre de Trieste«, *La Documentation française*, Notes et études documentaires, št. 1950 (19. november 1954), str. 10. Medtem, ko sta ameriška in britanska objava skoraj identični, je francoska deklaracija nekoliko drugačna, ker se Francija ni udeležila pogajanj. Vendar izraža isti pomen. Pravi: »...(francoska) vlada izjavja, da ne bo podpirala zahtev, ki bi jih ena izmed držav morebiti predstavljala glede ozemelj pod suverenostjo ali pod upravo druge države«. In nadaljuje: »Francoska vlada... je prepričana, da bosta obe državi v takem duhu in s prijateljskimi sporazumi lahko rešili razna morebitna vprašanja.« (Prav tam, str. 10.)

(33) Eisenhower, str. 574-75.

(34) Acheson: *Present at the Creation*, str. 571-73, 638.

(35) Pisma Bowmana Novaku, 9. marca in 1. aprila 1972 maja 1974.

(36) Glej opombo 32.

(37) Marjorie M. Whiteman (ed.): »Trieste«, *Digest of International Law*, Department of State publication 7737, št. 3 Washington, 1964), str. 68-109.

(38. Za jugoslovanski prikaz spora glej »Concerning the Italian-Yugoslav Border«, Yugoslav Facts and Views, izdane v jugoslovanskem informativnem centru (New York), št. 87 (april 1974), O novicah s tiskovne konference zunanjega ministrstva glej »Transcript of Press, Radio and Television News Briefing, Thursday, April 4, 1974«, DPC 58, str. B-3 do B-7.

(39) *Ib.*, str. B-3 do B-4.

(4) *Ib.*, str. B-4.

(41) *Time*, 29. april 1974, str. 45.

(42) Glej na primer *Tre New York Times*, 27. marca, 7. aprila 1974; *Chicago Tribune*, 30. aprila 1974; *The Blade* (Toledo), 21. marca in 12. aprila 1974.

(43) Enako mnenje je izraženo 31. marca 1974 v uvodniku vplivnega dnevnika *The New York Times*. Glede memoranduma o soglasju iz leta 1954 je pisal: »Rim in Beograd sta vedela, da je bila delitev dokončna, toda ker se ni noben želel javno odreči pravnim ugovorom, sporazum ni potrdil formalnih meja.« (Part 4, str. 16)

»FATTI DI LUGLIO«

(1868 - OKOLIČANSKI BATALJON)

XIII.

I nostri cari noni
I scazava nazai
A colpi de bastoni
Quei prodi del zakai.

E i crichici scoioni (*)
Che vigniva butai,
Sui cochi (**) dei paroni
Lori i li ga spacai.

'Na parola bastava,
Un' ociada par storto
Par... meterse al lavor.

Alora i se le dava
E 'l s'ciavo, mezo morto,
El tornava in tabor. (***)

SIEW (a) (Odoardo Weiss), iz knjižice narečnih pesmi »El Scovazon« (Smetišče), str. 64. E. Vram Editore, 1909.

Preglavice dunajskih vlad zaradi avstrijskih oz. avstro-ogrskih Slovanov so tukajšnji liberalci dobro poznali in

(*) Slovence so zmerjali tudi z vzdevkom »crichi« (kriki): scoio (škojo) so pravili velikemu kamnu; scoioni (škojoni) še večjim kamnom. Beseda je imela tudi... anatomsken prizvok.

(**) Coco (Koko) je bila g'ava. (Cochi — množina).

znali izrabljati proti Slovincem. Saj ni bilo težko — z avstrijsko tiho privolitvijo!

Tudi policija, ki je bila resna in poštena, a nekoliko naivna, se je le počasi odločala, če je šlo za Slovence. Vedela je, kakšna pretiravanja in komentarje bi o priliki izzvala med liberalci in njih časopisi. Končno je bilo policijsko uradništvo — sodeč po priimkih — pretežno italijansko.

Leta 1868. najdemo sledeča imena:

Belusco Eugenio, policijski svetnik - Resmini Graziano, višji komisar - Grisogno (Grisogono?) nob. de Marco, komisar I. razr. - Corà Giorgio, komisar II. razr. - Amadei Fortunato, komisar II. razr. - Budin Giovanni, adjunkt-koncipist (v dokumentih: aktuar) - Gorgo nob. de Giuseppe, aktuar - Scordilli Giuseppe, aktuar - Buzzi Pietro, kanclist - Vannon Giacomo, kanclist - Comelli de Edoardo, kanclist - Martini Gustavo, akcesist - Zaffoni Edoardo, akcesist - Miglioranzi Giovanni, raziskovalni oficial - Bertazzi Paolo, raziskovalni oficial - Olivari Giovanni, raziskovalni oficial - Zay Francesco, pisarniški praktikant - Petronio Francesco, pisarniški praktikant - Beltrame Nicolò, pisarniški praktikant - Feltracco Giuseppe, pisarniški praktikant - Getuli Getullio, sluga - Bresciani barone Pietro, in-

(***) Naši dragi noni — so zapodili »nazaj« — Z udarci palic — One hrabre od »zakaj« (Slovence).

In kamni »krikov«, — Ki so bili vrženi, — Na glavah gospodar-
darjev — so jih (naši noni) razbili.

Zadostovala je ena beseda, — En postrani pogled — Da se...
lotijo dela.

Tedaj so si jih dajali — In ščavo, napol mrtev, — Se je vrnil
na tabor.

(a) Pseudonim — gl. EDMAR (Edoardo Marini) »Pseudonimi di
giuliani, friulani e dalmati«, str. 57. Libreria Internazionale
Italo Svevo, 1972.

(Zanimivo bi bilo vedeti, ali je ta Odoardo Weiss istoveten z
Odoardom Weissom, ki ga Francesco Marinaz v knjižici »Me-
morie scolastiche« (Šolski spomini), str. 85, leta 1891 omenja
kot ravnatelja šole v ulici Giotto).

špektor civilnih policijskih straž. (Ne da bi štel dva italijanska zdravnika, Getuli Francesco ter Offacio Giacomo: *dvaindvajset*).

Kraus Giovanni, policijski ravnatelj - Hofmann Carlo, policijski svetnik - Schweiger Giorgio, komisar I. razreda - Fraus Enrico, komisar I. razr. - Fischer Alessandro, komisar II. razr. - Wanggo Luigi, komisar II. razr. - Pelzl Carlo, komisar II. razr. - Seidel nob. de Alessandro, komisar II. razr. - Fröhlich Francesco, komisar II. razr. - Litscher Luca, kanclist - Maurer Giovanni, kanclist - Engelhardt Car., pisarniški praktikant. (Dvanajst)

Achtschin Antonio, policijski svetnik - Germ Ignazio, višji inšpektor - Tautscher Vittorio, komisar II. razr. - Cumar Francesco, aktuar - Novak Lod., kanclist - Vallentincig Ant., kanclist - Petroutschitsch Francesco, kanclist - Kertscher Giulio, akcesist (Grčar?). (Osem).

- Abramovic Antonio, adjunkt-koncipist - Dworžak Francesco, akcesist - Koschat Giuseppe, kanclist - Lozicky Rod. nob. de, stotnik I. razr. vojaških policijskih straž. (Štirje).

Marquet Fr. nob. de, komisar II. razr. - Jory Ernesto, kanclist - Arnaud Giovanni, poročnik vojaških policijskih straž. (Trije). (118)

Imen moštva ne poznam: bilo je 33 efektivnih *civilnih* straž in 36 začasnih. *Vojaška policijska* straža je imela enega narednika (Loy - J.M.), 12 kaplarjev, 1 trobentača, 85 mož ter 2 uslužbenca (118)

Vštevši uslužbenca in trobentača, je bilo vsega skupaj 170 mož. Tudi če si mislimo sami dve izmeni, je štela vsaka po 85 mož! To je bilo premalo tudi za tedanji Trst.

Pa še nekaj; za nočne patrole v mestu je bilo na razpolago nekaj linijskih vojakov.

Tu pa tam sta leta 1868. prinašala »Primorec« in »Slovenski Primorec« (*) vesti o čitalnicah.

»Pravzaprav«, piše Samo Pahor na str. 124 Jadranskega Koledarja 1968, »se je zamisel o organizaciji *kmečkih* čitalnic pojavila že kako leto prej. Pobudo je dal Josip Godina - Vrdelski.«

V začetku drugega semestra najdemo v »Primorcu« sledeči članek, ki je prinašal vesti o *kmečki* čitalnici v vasici Rojan, v neposredni bližini tržaškega mesta:

»Čitalnica v Rojani prav dobro napreduje. Vedno še pristopajo udje. Priprave za 12. julija, ko se odpre, tudi uže delajo. Ker je ta dan cerkveni shod v Rojani, nabere se gotovo nenavadno veliko ljudstva iz vse tržaške okolice i tudi od drugod k slovesnosti. Čuli smo, da se tudi po drugih soseskah v tržaškej okolici uže pripravljajo ustanoviti Čitalnice. Tako je prav. Ko se ovije venec slovenskih Čitalnic okoli Trsta, dogovore se vse Čitalnice i napravimo 'tabor', da se o naših rečeh pomenimo i zahtevamo to, kar nam po pravici gre. Združeno močjo se dade dosti opraviti. Tedaj, okoličanje le urno na noge! - Volitve v mestni deželni zbor se bližajo, takrat bo treba krepko stati, volite prave narodnjake; ustanovite tedaj naglo Čitalnice, po katerih bodo volitve gotovo srečnejše, nego brez njih. Treba jez postaviti marsičemu, posebno pa polaščevanju slovenskega Primorja«. Ko bodemo imeli krog i krog Čitalnice, sklicemo 'tabor' i *mogoče bode tudi vstanoviti*

(*) Energičen in sposoben list, ki ga je izdajal dvakrat mesečno (učitelj) Ivan Piano »pri sv. Ivanu pri Trstu«. Naročnikom »Primorca« je Piano dajal brezplačno še drug enak list »Slovenski Primorec«. Lista, ki sta si časovno sledila, sta imela isto številko, z razliko enega tedna v datumu. Tako se je Piano izognil vplačilu višje kavcije, in Slovenci so imeli tednik. Italijanski zgodovinar pravi da se je list (»Slovenski Primorec«), ki je izšel januarja 1868. imenoval »Ilirski Primorec«, kar pa je zgrešeno. (gl. Cesare Pagnini »I giornali di Trieste«, str. 96, 98, 221).

'delavsko društvo' v Trstu, kakoršno imajo Čehi, katero bi delalcem v veliko korist bilo.« (podč. J. M.) (119).

Tak »program« gotovo ni bil sovražnikom okoličanov (in Slovencev sploh) po volji in so začeli s karakterističnimi ukrepi. Tudi ni izključeno, da je prav v tem članku iskati idejno jedro društva «Società Operaia Triestina» (Tržaško delavsko društvo) ki jo je ustanovil 25. maja 1869. nam že znani arhitekt iz kroga organizatorjev izgrediv garibaldinec Tito (Tita) Bullo, kateremu društvu je bil prvi predsednik. (*)

To društvo je »odneslo« dokajšnje število slovenskih delavcev zaradi socialnih ugodnosti, ki jih je nudilo.

Velik, trojen praznik je bil v nedeljo 12. julija v tržaški predmestni vasici Rojanu. Praznik svetih Mohorja in Fortunata, katerima je Cerkev posvečena (začeta 1858 in dozidana 1862), ter hkrati praznik Svetega Rešnjega telesa s procesijo. Ob šesti uri popoldne pa *otvoritev prve kmečke čitalnice* na Tržaškem.

Četrta stotnija okoličanskega bataljona v paradi je prisostvovala cerkvenim slavnostim z majorjem poveljnikom in tremi častniki ter bataljonsko godbo. (**)

Lepo je moralo biti! Poročilo časopisa 20. julija pravi:

»(Rojanska Čitalnica) se je zadnjo nedeljo slovesno odprla. Gostov je iz Trsta, tržaške okolice in od drugod toliko sešlo, da je bila prenapolnjena vsa hiša i vrt, pa še veliko ljudstva je moralo zunaj pred hišo ostati, ker nej bilo zadosti prostora. Čez cesto razpeti venci i narodni prapori so kazali narodne veselice prostor.

»Veselica se je začela z narodno himno, katero so zagodli okoličanskega polka godci i mej katero pokali možnarji. Gosp. prvosednik je po klicu: 'Bog živi našega

(*) gl. Giulio Césari »60 anni di vita italiana«, str. 19 (ZALIV, 26-27/1970. Bibliogr. II-17).

(**) VERB. SED. DIETA - V. seja, 11.9.1868, str. 51-52.

kralja!' odprl Čitalnico z lepim nagovorom, v katerem je razložil nje namen i pozdravil došle goste ter prebral tudi presrčni pozdrav ljubljanskega Sokola, kteremu je zbrana množica navdušeno zaklicala: »na zdravje!«. Ena rojanska deklica je pozdravila v imenu rojanskih njenih sestric prišle goste ter opominjala sosedne okoličane, naj tudi oni napravijo čitalnice; dve deklici pa sti deklamovali. Govor i deklamaciji so bili prav dobri. Govorilo je še več drugih gospodov, kteri govori so vsi imeli predmet: omiko ljudstva i brambo narodnih pravic, bili so tudi zdravi i napitnice.

»Štiri pevski zbori so se v petji vrstili: rojanski, tržaški, svetoivanski i barkolski; kdor je čul te zборе, res mora pritrđiti, da naš narod okoli Trsta ne spi. Okoličnega polka muzika je igrala večidel domače.

»Živio neskaljeno veselje (podč. J.M.) i presrčna prijaznost je vladala mej dobrovoljno družbo, ktere mladi svet se je naposled tudi nekoliko zasukał.

»Da se je govorilo zoper Lahe, kakor so nekateri raztrosili, to je strupena laž, še zinol nikdo nič nej o Lahih. — Mi iščemo le svojih pravic i te bodemo branili z vsemi postavnimi pomočki, kratili pa nobenemu narodu še nejsmo i tudi ne bodemo njegovih pravic. Naj se vsak dobro spomni: Mi hočemo z vsemi narodi mir i spravo.«

Sledi takoj:

»(Nova Presse) (Neue Freie Presse, dunajski liberalni časopis - J.M.) sika strup na rojansko Čitalnico i pravi, da je bilo 12. t.m. ob devetih zvečer, ko se je Čitalnica slovesno odprla, uže vse pijano. Ker nejsmo ob devetih, pa tudi tudi pozneje nobenega pijanega videli, zato je verjetno, da je bil dopisnik sam pijan i sicer toliko bolj, ker Primorčevemu vredniku 'de facto' potika da je govoril neke besede, kterih nobeden slišal nej.«

TISCHBEIN, 1848: Perice, mlekarice in cvetličarke iz okolice kramlajo na vogalu ulic (Contrada) Poterosso, danes via Roma, in (Contrada) Nuova, danes via Giuseppe Mazzini. Onstran trga (Ponterosha) se ziblje v Kanalu velika tovorna jadrnica.

In še:

»(Zahvala) Rojanska Čitalnica se srčno zahvalja vsem, ki so jo v nedeljo, ko se je slovesno odprla, počastili s svojim prihodom; vzlasti pa tržaškej i goriškej Čitalnici, pevcem iz Sv. Ivana in Barkole, gospodom častnikom domačega polka, potem tudi ljubljanskemu Sokolu, kateri jo je pismeno presrčno pozdravil i kateri pozdrav je našel tudi vreden odzdrav. Trudili se bomo iz vseh moči, da bode naša Čitalnica to, kar ima biti, če tudi pisano gleda protivnik. Naše geslo bode za dom i narod. - Odbor.« (120)

Žal so se prav na dan odprtja prve kmečke Čitalnice že pojavili temni oblaki, ki so dali slutiti bodoče težko življenje. Besede »Živo neskaljeno veselje« pa je pripisati velikodušnosti poročevalca.

Najprej bi hotel odpraviti krajšo »cerkveno« stran rojanskih mučnih ponižanj, ko so liberalci čez nekaj dni hlastali po »dokazih«, da bi navalili krivde dogodkov na Slovence; saj so zanje vsi Slovenci veljali za klerikalce.

Navadno je občina pošiljala kakega svojega odposlanca (fuzionario) (*) k slovesnostim Rešnjega telesa v okoličanske vasi. Vse kaže, da se 12. julija občinski odposlanec ni udeležil slovesnosti, čeprav se zdi, da je bil pri župniku na kosilu; zakaj, če bi res bil navzoč pri slovesnostih, bi gospod Baseggio, županov namestnik, uvidel, da je njegov poseg odveč in gotovo (?) bi ne poklical k sebi rojanskega župnika (**) zaradi domnevnih pridigarških in govorniških grehov. Kakor šolarčka ga je »povabil« na redde rationem:

»Ko pride ta k njemu, jame mu Basseggio očitati, da je v nedeljo 12. t.m. v pridigi govoril zoper medverske posta-

(*) VERB. SED. DIETA - V. seja, 11.9. str. 52/prvi koma.

(**) Župnik Franc Černe je bil v Rojanu tudi voditelj šole. (Pavisich, 1864, str. 166). Po končanem natečaju, ki ga je občina leta 1868. razpisala za učiteljstvo, je prišel na učiteljsko mesto meseca septembra neki Giorgio Bonin. (Marinaz, 1891, str. 62).

ve (***) , zvečer pa v rojanski čitalnici kmete podpihoval. Župnik mu je nato odgovoril: V nedeljo 12. t.m. je bila Sv. Rešnjega telesa procesija i, po starej navadi, ta dan nej bilo pridige; v čitalnico sem bil sicer povabljen, a šel zato nejsem vanjo ker sem bil po vesdnevem delu jako utrujen.

»Gospod Basseggio« — nadaljuje članek — »bi prav storil, da bi kde drugod iskal rogovileže, saj jih ima pred nosom. — Prav ta gospod župnik je potem od neznane osebe dobil zasramovalno pismo v katerem se mu žuga, da ga bodo umorili, ako do večera pet ne odnese. — Šentivanskega župnika so iz mesta gredočega kamenali tako, da je na vratu ranjen. Oba duhovnika sta tako mirna i tiha, da še nikoli nejsta živi duši nič žalega storila, še manj pa ljudstvo zoper postave dražila. O, ti presneti rogovileži, ti klerikalci!« (121)

Zdaj pa preberimo, kar je napisal o tistem dnevu prof. Samo Pahor (*):

»Na določeni dan, ob 18. uri, se je pričela slovesnost. Godba je zaigrala himno, sledili so govori in petje. Toda že od samega začetka slovesnost ni potekala nemoteno. Med igranjem himne se je med goste s silo prerinil neki Luigi Montanelli in začel kričati 'Viva Garibaldi'. Le s silo so ga lahko izgnali iz lokala. Proti 23. uri je poizkušal ponovno izzvati, toda dva policaja sta mu to preprečila; kmalu nato pa sta priletela skozi okno v čitalnico dva kamna.

»Tudi v mestu slovesna otvoritev ni šla neopaženo mimo. Ko se je okrog 21. ure vračalo 18 okoličanov mimo kavarne Fabris pojoč 'Pridi Gorenjc', je več kavarniških gostov začelo kričati 'Mostri schiavi (beri ščavi) male-detti' (**). Pozneje okrog 23. ure se je vračala skupina Svetoivančanov. Bilo je okrog 45 oseb s slovensko zastavo

(***) Zakon 25.5.1868, ki urejuje medverske odnose. (Leggi Fondamenti di Stato, II. knj., str. 96. Innsbruck, 1868).

(*) Jadranski Koledar 1968, str. 124-125.

(**) Prokleti, pošastni ščavi.

na čelu. Spotoma so se ustavili v gostilni 'Hentschel', popili okrog 10 litrov vina in se nato ob vzklikih 'Živio naš Cesar Franc Jožef' napotili naprej. Ustavili so se še pred stanovanjem poveljnika okoličanskega bataljona majorja Giulia Mauronerja (danes Ul. Carducci 8-10) in zapeli podoknico. Tudi tu je bilo slišati klice 'Maledetti schiavi'. Okoličani pa so odšli dalje pojoč in vklikajoč 'Živio Avstrija, živio Cesar!'. Okrog 23. ure so bili na Akvedotu. Poleg zastavonoše sta korakala dva okoličana z lučmi. Bili so že na višini ulice Xydias, ko je na razne 'Živio' skupina Italijanov odgovorila s klici 'Merda, viva Garibaldi, viva l'Italia, viva il console italiano!' (*). S klicem 'Abasso la bandiera russa (**)' so navalili na zastavonošo in mu odvzeli zastavo. Okoličani so tedaj prešli v napad in kljub temu, da so bili izzivači oboroženi s palicami, jim je začelo slabo kazati. Tedaj je bilo slišati klic 'Fuori italiani' (***) in iz bližnje gostilne 'Al cervo d'oro' (a) ter nekoliko bolj oddaljene 'Giardino Rossetti' (b) je prihitelo več Italijanov, med katerimi eden z bodalom v roki. Vse skupaj ni nič pomagalo in napadalci so jo ucvrli proti kavarni 'Chiozza' pod istoimenskimi oboki. razjarjeni okoličani pa za njimi. Tedaj, bila je že polnoč, je nastopila patrولا okoličanskih brambovcev, pod vodstvom Ivana Hrovatina, in začela prepričevati Svetoivančane, naj ne zasledujejo Italijanov v kavarno. Prigovarjanje se je precej zavleklo, bilo pa je učinkovito in okoličani so odšli svojo pot vzklikajoč 'Živio Avstrija, živio Franc Jožef Prvi'.«

O otvoritvi čitalnice je policijsko ravnateljstvo predložilo komisarju prvega rajona (Kolonja), Giorgiu Schweigerju, tri vprašanja. Odgovor se glasi: N.ro. 42/Ris.

(*) Drek, živio Garibaldi, živio Italija, živio italijanski konzul.

(**) Dol z rusko zastavo.

(***) Italijani ven!

(a) Pri zlatem jelenu.

(b) Vrt Rossetti.

»Spoštovanemu Ravnateljstvu Policije
Poročilo!

T r s t

»Na b.m. prejeto naročilo za poizvedovanje:

1. »Če so pri odprtju Čitalnice v Rojanu bili Italijani provocirani v zvezi s hrupnimi izgredi od petka (10. t.m.).

2. »Če je kdo iz spreveda, ki je korakal z zastavo proti Akvedotu, koga psoval.

3. »Če so se v ponedeljek (13. t.m.) deželni (Landbewohner) kaj premikali in zbirali, sporočam sledeče:

ad 1. Povsod so mi rekli, da 12. t.m. pri otvoritvi Čitalnice ni bilo proti italijanskemu prebivalstvu prav nobene provokacije; govori tudi niso imeli nikakega političnega značaja. Z njimi je bil prisotnim članom in povabljenim gostom razložen pomen nastalega društva ter so bili spodbujeni, da bi si po lastnih močeh prizadevali za razvoj duha ter slovenskega nacionalnega jezika, zakaj v ta namen bodo Čitalnice ustanovljene. *O petkovih izgredih ni bilo najmanjše omembe, tem manj pa še je odprto razpravljalo o njih. Tamkaj zbrani člani in povabljenici pripadajo kmečkemu stanu in njih duhovni razvoj še ni dosegel tiste stopnje, da bi dogodke, kot one od 10. t.m., lahko dojeli v njih daljnosežnosti in da bi mogli določiti svoje stališče pro ali contra njim.* (podč. J.M.), *»Tam navzoči gostje z intelektualno izobrazbo niso v tem pogledu izrazili najmanjšega namigovanja,* (podč. J.M.) ker so dobro vedeli da bi taka pretresanja pri otvoritvi družabnega bralnega društva ne bila na pravem mestu.«

»Četudi je vsakdo vedel, da je tamkajšnje večerno srečanje le za zaprto družbo, se je kljub temu neki N., katerega ime moram še izvedeti, hotel nasilno pomešati med goste in je moral biti s silo odstranjen. Proti enajsti uri zvečer je ponovil namero in je bil od civilnih policajev Zaffer in Cristofoli takoj odstranjen. Zgodilo pa se je, da sta priletela skozi okno dva kamna in domneva se, da jih je prav on vrgel noter; ker ga pa niso več videli, ni bilo mogoče nastopiti proti njemu.

ad. 2. »Svetoivanski pevci, povabljeni k prazniku v

Rojan, so prinesli s seboj belo-rdečo-modro zastavo in so se s to vrnili proti enajsti uri v mesto, kjer so se ustavili v gostilni Henčel in spili — bilo jih je trideset — 7 ali 8 maseljcev vina ter takoj zapustili gostilno s klici živio naš Cesar Franc Jožef! Od tam so se podali pred stanovanje poveljnika okoličanske milice g. Mauronerja v ulici Torrente in so mu napravili majhno podoknico; že tukaj se je slišalo klice: maledetti Schiavi. Pevci, ne da bi koga nadlegovali, so šli nato proti kavarni Chiozza in Akvedotu s klicem (v slovenskem jeziku): naj živi Cesar Franc Jožef!, v smer svojih domov. Na Akvedotu se je zbralo znatno število Italijanov, kateri pa živioklice niso hoteli slišati in so pevce sprejeli s klici: dol z Rusko zastavo, živio Italija ipd. »Neki Rosmann, ki je bil v družbi pevcev, je bil takoj napaden; en Italijan je hotel odvzeti nosilcu zastavo, nato pa se je razvil precej močan pretep.

»O tem dogodku upam, da v teku današnjega dne izvem imena **nekih Italijanov** in da dobim še druga pojasnila, ki jih bom takoj predložil.

ad 3. »*Izrednega premikanja ali zbiranja podeželskega prebivalstva v ponedeljek 13. t.m. ni bilo nikjer opaziti* (podč. J.M.); šli so kot po navadi po končanem vsakdanjem delu posamezno, po dva, ali o priliki po več skupaj mirno iz mesta proti svojim deželskim domovom brez hudobnih namenov.

»Bili pa so v naslednjih dnevih, kakor je obče znano, napadeni od mestnih ljudi. Tako je n.pr. 61 letni zidar Jakob Kuret, stanujoč na Kolonji št. 147, bil 14. zvečer napaden blizu grške cerkve (torej v bližini policijskega ravnateljstva - J.M.) *od približno 30 oseb* (podč. J.M.) in tako potolčen, da je moral zaradi poškodb več dni ostati v postelji.

»Na enak način sta bila obdelana v bližini kavarne Chiozza zidar Jože Ferluga, stanujoč na Kolonji št. 60, in tudi Ivan Krovatin (sic), stanujoč na Kolonji št. 114. »Kamnosek Lukešič, stanujoč pri Sv. Ivanu, je bil 16. t.m. ob šesti zjutraj, ko je šel na delo, zasledovan od moža z

nožem in, ko ga je ta dohitel na Akvedotu, ga je vrgel na tla, ne da bi uporabil nož.

»Rekli so mi, da bi neka Pírich ter c.kr. zdravnik Janezič o dogodkih v nedeljo in ponedeljek vedela dati natančne informacije; ker stanujeta v mestu in sta meni popolnoma neznana, nisem imel prilike se z njima pomeniti.

»Na vsak način nameravam nemudoma poročati morebitne natančnejše podatke.«

»C. k. Policijski komisar
Schweiger« (122)

»Kolonja, 19. julija 1868

D drugega avgusta je namestnik Bach povabil novega vodjo Tržaške policije Hofmanna, naj podvzame poizvedovanja o dogodkih pri odprtju Čitalnice v Rojanu, »ker«, pravi, »če so se resnično tako odigrali kakor navaja tednik 'Primorec' v svoji 15. številki (*), bi se dalo opravičiti sklep lista, da so že tam nameravali motiti mir. Dostavlja ustrezno mesto iz članka v nemškem prevodu. Tu prepisem iz originala: »Rabuka v Trstu. O slovesnosti rojanske čitalnice dne 12. t.m. julija je 'Primorec' uže govoril i rekel, da se je vrstilo vse v najlepšem redu. Naj vendar omeni le to še, da je precej v začetku besede, ko se je igrala cesarska himna, nekdo se vanjo preril i zavpil: Viva Garibaldi! Ta človek je bil z lepim potolažen in odpravljen, ali pozneje se je prikazal zopet in hotel nagajati, zato so ga marderjeri za tisti večer skrili. (? - J.M.) Pozno v noč, ko so gostje uže zapustili rojansko čitalnico pala sta dva kamna na mizo, krog ktere so Rojanci še sedeli. Dozdeva se tedaj, da se je nameraval uže tukaj mir motiti.«

Hofmann je odgovoril:

»V. E.

»Ustrezno visokemu naročilu od 2.8., št. 1632/Ris. ponižno javljam sledeče:

(*) »PRIMOREC« - 2. avgusta, str. I. »Rabuka v Trstu. II.« (del).

»Polijski komisarijat iz Kolonje je imel poizvedeti o dogodkih pri odprtju Čitalnice v Rojanu in je javil dne... (? - J.M.), da se je takoj ob začetku slavnosti neki Italijan hotel nasilno preriniti v družbo in kalil mir; ta je bil neki Luigi Montanelli, trgovski agent, ki ga je opisal komisarijat št. 1 kot vročekrvnega Italianissima. Nato se je tukaj zvedelo, da je Montanelli svak v Rojanu stanujočega kot garibaldinskega strankarja znanega Luigija Battistica.

»Nadalje pravi poročilo policijskega komisarijata, da se je med udeleženci širil glas, da bodo 12. pret. m. priletele na vrt Čitalnice petarde, da pa tega ni bilo mogoče neopazeno izvesti zaradi obilnega ljudstva, ki se je zbralo pred hišo Čitalnice. Dejansko pa sta bila vržena na vrt dva kamna, od katerih je bil eden poslan semkaj. Skupno s prepisom poročila omenjenega komisarijata je od tu bil kamen poslan kriminalni sodnji.«

»3.8.1868

Hofmann« (123)

»Primorec« 20. julija, ki omenja dogodek pri kavarni Chiozza in Akvedotu, med drugim tako piše: »(...) ranjen nej bil nobeden. *Begajoči napadniki so manderjere pozvali drugi dan na boj.*« In še: »*Na boj povabljeni manderjeri so ostali doma.*« (podč. J.M.) (120)

V tedanji govorici pomeni to, da »*so bežeči napadalci povabili mandrjarje za naslednji dan.* (13.7. - J.M.) *na boj*«, in da *so na boj povabljeni mandrjarji ostali doma*«.

Povabilo dobi verodostojno potrdilo v Hermetovih »Spominih« na str. 120:

»(...) dal sem poklicati šest ali osem fantov in sicer od tistih, ki so bili na glasu, da so v osmih dneh pred žalostnim dogodkom (Rodolfo Parisi je bil umorjen v noči od 13. na 14. julij - J.M.) imeli sestanke v kavarni Chiozza in v *provokatorskem smislu* (podč. J.M.) nameravali nasprotovati z orožjem kmečkim demonstracijam in tako razburili del prebivalstva k nemirom in sovražnim dejanjem.«

(»...feci chiamare sei o otto giovinotti, di quelli pre-

cisamente che erano in voce di avere, negli otto giorni precedenti ai triste fatto, tenuto dei convegni al caffè Chiozza ed *in senso provocatore* (podč. J.M.) manifestato l'intenzione di opporsi colle armi alle dimostrazioni dei villici, e così eccitato parte della popolazione a tumulti ed atti ostili«).

O kmečkih demonstracijah sploh ni bilo mogoče govoriti ne pred pretepom ne po njem, ko so jo izzivači — po »povabilu« kmetom — pobrisali v kavarno Chiozza.

Kaj je pisalo v ponedeljek 13.7. tržaško časopisje o otvoritvi čitalnice in o pretepu na Akvedotu v poznem večeru 12. (ali v noči od 12. na 13. julij)?

»L'Osservatore Triestino« in »Il Diavoletto« molčita. »Triester Zeitung« lepo poroča o »prvi Besedi v novoustanovljeni Čitalnici v Rojanu v prostorih gostilne ai dodici mureri« (sic), a ne omenja nobenih neprilik. »Il Cittadino« ob ponedeljkih (in v dnevih, ki so sledili praznikom) ni izhajal. *Pisal bo — in videli bomo kako — v torek 14.7. Najprej pa prinaša v uvodniku, datiranem 13. julija, stališče dveh dunajskih časopisov, ki se nanaša na nemire od petka 10.7., ter indirektno, stališče dunajske vlade, ki ga bodo dejstva tistih dni popolnoma potrdila. Vsebinska članaka nam bo — tako mislim — zadostno predočila začetek novega časa liberalne avstrijske politike, ki bo, prenešana na Tržaška tla skoraj ob začetku prebujanja tukajšnjih kmetov, za Slovence kaj žalostna! Le malo let pozneje kmečkih Čitalnic ne bo več. Od tega časa bodo italijanski liberalci skoraj nemoteno gospodarili in gospodovali v Trstu do prve svetovne vojske.*

Zaradi pomembnosti omenjenega članka ga podam v celoti :

»Trst, 13. julija.

»Dunajski tisk in tržaška demonstracija. (10.7.1868 - J.M.)

»S prijetnim iznenadenjem ugotavljamo, da dunajski

liberalni tisk tokrat ne prikaže lažno ali ocenjuje krivično Tržaške dogodke. V našem uradu imamo dva spoštovana vredna in spoštovana časopisa in sicer *Neue Presse* in *Tagblatt*, katera, če sloves ne laže, imata tesne stike z ministrstvom in veljata za uradna; — obadva časnika obširno poročata o tržaških demonstracijah, ki jih oba pripisujeta neprevidnosti namestnika barona de Bacha.

»Takblatt« prinaša v začetku svojih stolpcev uvodnik z naslovom 'Dol Bach' v katerem prikaže žalostne posledice napake ministrstva, ki je obdržalo na visokih državnih mestih osebe, znane kot nasprotne načelom, ki jih goji vlada, in ki hrepenijo k povratku vsemogočnosti birokracije in klerikalstva. Med te osebe »Tagblatt« prišteva Nj. Eks. gospoda barona Edvarda de Bacha, brata bivšega ministra in stvaritelja *Konkordata*, barona Aleksandra. Dnevnik, ko razpravlja o tržaških demonstracijah, prizna njih prvenstveno antiklerikalno namero in pripisuje njih vzrok neverjetni namestniški odredbi v zadevi učiteljskih konferenc, ki je našim bralcem že znana.

»Na koncu svoje filipike proti starim funkcionarjem postavlja »Tablatt« vladi resno vprašanje, ali ne misli odstraniti tržaškega namestnika 'ki je jasno izpričal, da je prežet s katerim koli duhom, prej kakor z duhom novih državnih zakonov', in istočasno na najbolj miren način, bolj učinkovito in zadovoljivo prepričati, da bi se ponovili nasilni izbruhi nezadovoljnosti.

»Neue Presse« izraža na še močnejši način isto mnenje kot *Tagblatt*. Po poteku demonstracije in posebno po mešanih klicih *živio* in *dol*, ki so zadevali zdaj *tega*, zdaj *onega* v hibridni mešanici, je ta časopis sodil o prevladujočem značaju 'tržaškega gibanja' kot o energičnem protestu proti papežu in proti baronu de Bachu. Pravi celo, da so tržaški nemiri 'bili v nekem smislu delo tržaškega namestnika'. Tudi ona vošči gospodu de Bachu 'otium cum dignitate', namenjen uradnikom ki potrebujejo počitek za blagor države. *Presse* konča članek s temi pomembnimi besedami:

»Število mest (v visokih državnih uradih), ki zahtevajo nove može, ni tako veliko, da bi se moralo odreči iskanju novih. Že delj časa je govor o resni volji vlade, da postopoma izžene iz gorkega gnezda tisti kup nazadnjaških funkcionarjev, katerim ni prijal niti gospod de Schmerling in so jim kar neznosni ministri Giskra in Brestel. Zdi se, da je ministrstvo pripravljeno poklicati k sebi sposobne in zanesljive sodelavce: a mi čakamo nestrpno dan, ko bodo take namere praktično dejstvo. *Zdaj je čas naglega ukrepanja; vsako obotavljanje je škodljivo.* (podč. J.M.) Vsako še najliberalnejše ministrstvo prav malo pomaga notranjim razmeram države, dokler bodo ostali na svojih mestih poglavarji dežel, kakršnega ima Trst.

»Na drugem mestu in sicer med *Zadnjimi vestmi* pri naša ista *Presse* poluradno vest, katere izvleček smo dobili telegrafično in ki zadeva spremembe oseb v pokrajinskih upravah. Tu so podane besede časopisa *Presse*:

»Rok za sklicanje deželnih zborov je, kakor smo slišali, končno določen za prihodnji 22. avgust. — Bilo naj bi nakazanih za njih dela od pet do šest tednov. Po zaprtju zasedanj naj bi sledila 17. oktobra obnova sej državnega sveta, ki je zdaj odložen. Medtem so izdali pripravljene ukrepe za preosnovo politične uprave in za izmeno zadevnih oseb, katera bo, kakor slišimo, prizadevala tudi vrhovne oblastnike uprav v različnih deželah krone. Že pripravljene odločitve naj bi bile posebno zanimive v tem poslednjem pogledu. V kratkem bodo objavljene uredbe pristojnih ministrstev o javnih zabavah ob praznikih in to v zvezi s pred kratkim izdani uredbi o 'normalnih praznikih'.« (124)

To pa ni preprečilo mestni občini doseči pri policiji, da je ta v vsej okolici prepovedala šagre! (gl. »IL CITTA-DINO« 24.7., str. 2/II. in 26.7., str. 3/I).

Lahko si mislite, kaj bodo — bo bi trenil — tukajšnji liberalci (ki so še zmeraj tvorili manjšino v občinskem svetu, gl. ZALIV, 36-37/1972, str. 200), vsega počeli.

Od občinskih svetovalcev je že 11. julija dal ostavko

Cav. Muzio de Tommasini, in do 5. septembra se bodo od-
slovili Giuseppe de Pagliaruzzi, G.B. de Scrinzi, Dr. Giu-
seppe Rabl. Giusto de Conti in C. M. Stalitz. (125)

Na koncu omenjenega uvodnika (v katerem pravi
med drugim: »Zdaj je čas naglega ukrepanja!«) se že
drugi stolpec končuje s protikmečkim člančičem z ne-
sravnim naslovom in ravno tako vsebino:

»Poskus reagiranja,

»Očividci nam pravijo, da je v nedeljo zvečer (12. ju-
lija - J.M.) okoli 11. ure truma kmetov hodila po mestu
s slovensko zastavo (bandiera slava), *ter žalila in tolkla
meščane, ki jih je srečala po cesti*. Na Akvedotu so zbili
z glave klobuk gospodu, na katerega so se množično vrgli;
drugemu so trgali obleko in oba *obdolžila da sta bila med
onimi, ki so demonstrirali v petek!* Med temi kmeti so
opazili *dva častnika okoličanskih straž v uniformi. Tru-
ma se je nato podala pred stanovanje papeževega kon-
zula in tam kričala: Živio Papež! Živio Bach!* Nato je šla
h Kalistrovi hiši in tam pozdravila komandanta okoličan-
ske milice. — Pravijo nam tudi, da so našli na kakem
mestnem zidu listke z napisi: *Smrt Judom — ogenj nad
ghetto!* — nam pa ni znano da bi policija ali teritorialne
straže posegli s puškami in sabljami!« (Podč. J.M.) (124)

Resnica je izkrivljena. Ni povedano, da so Svetoivan-
čani — po pretrpelih provokacijah oz. napadom s kame-
njem na rojansko Čitalnico (o katerem morda niso zaradi
ure nič vedeli) — šli domov po tedaj najkrajši poti in da
so na Akvedotu — katerega leva stran je bila, pred
časom, še Vrdela! — bili od sovražnih elementov napa-
deni. Tudi ni res da bi šli kričati pred stanovanje papeže-
vega konzula (»Živio Papež«, »Živio Bach«): (gl Primorec,
2.8., str. 1/I.). »*Il Cittadino*« *pa obdolžuje kmete poskusa
reagiranja na petkove (10.7.) demonstracije*. Na tem mestu
moram poudariti, da v Achtschinovem seznamu oseb, ki so
se udeležile v kavarni Chiozza posvetovanj za organiza-

se
po-
qua-
sere
irito
leg-
tem-
nil-
ente,
i di
an-
esso
de-
imo-
gridi
spic-
tello,
ttere
ino,
pro-
aro-
cisa-
u in
e di
gnor
be è
anno
me-
esse
voli

DICI in giorni di festa, e cio in concessione
colla recente emanata ordinanza relativa alle
feste normali „

Velleità di reazione.

Ci viene narrato da testimonii oculari, che nella sera di domenica, intorno alle ore 11, una torma di villici andava girando per la città con una bandiera slava, insultando e percuotendo cittadini che incontravano per via. All' Acquedotto cacciarono di testa il cappello a un signore, sul quale si gittarono in massa; ad un altro lacerarono l' abito; accusando entrambi di essere stati tra quelli della dimostrazione di venerdì! Tra codesti villici furono notati due ufficiali della guardia territoriale in uniforme. La torma si portò quindi sotto l' abitazione del console pontificio a gridare: *Viva il Papa! Viva Bach!* Più tardi andò alla casa Kallister a salutare il comandante della milizia territoriale. — Ci narrano pure, che furono trovati dei cartellini scritti su qualche muro della città, i quali dicevano: *Morte agli ebrei — fuoco al ghetto!* — Non ci consta che polizia, o guardie territoriali, fossero intervenute con fucili e sciabole!

ro a
gnar
favor
marn
rocch
lame
alla
minia
mani
pella
le d
appr
no, c

e dep
feren
dell'
torna
per i
sono
breve

veret
di in
sopra
alano

Quest
tre e
Prues
pubbl

vuto

cijo neredov ni imena C. F. Ferrarija, lastnika kavarne. Četudi morda ni bil pri posvetovanjih navzoč, je menda dobro vedel kaj se v njegovi kavarni dogaja. Ferrari je bil tudi član odbora društva »del Progresso« kateremu društvu je predsedoval Hermet. In Hermet je bil lastnik dnevnika »Il Cittadino«! (gl. Pagnini »I giornali di Trieste«, str. 223). Tako vemo, da sta najmanj dve osebi »iz« kavarne Chiozza ob času organizacije neredov, Ferrari in Focassi, bili dobri Hermetovi znanci! In seveda prej in pozneje tudi.

Ravnatelj policije Kraus je že 13. julija poročal namestniškemu prezidiju ter prezidiju deželne obrambe in javne varnosti o dogodkih 12. julija. Ker te dogodke bolj ali manj poznamo, jih ne bom še enkrat ponavljal. Omenil sem ta njegov spis le ker sta mu priloženi dve neoštevilčeni prošnji, ki jih je sprejel (in napisal) aktuar Budin. Prva se glasi:

»Giuseppe Bemporath, trgovski agent, stanujoč nad kavarno »Imperiale« (ulica S. Caterina, 1 - J.M.) prosi za orožni list za en revolver, ker je videl včeraj zvečer tepež med kmeti in nekaterimi meščani pred kavarno Chiozza.

»Trst, 13.7.68 (podč. J.M.)

»Budin

Bemporath.«

Druga ima sledečo vsebino:

c.k. Policijsko ravnateljstvo

»Trst, 13. julija 1868 (podč. J.M.)

»Predstavil se je gosp. Carlo Levi di Abramo iz Trsta, sodelavec (podč. J.M.) 'Berline' stanujoč v ulici delle scuole israelitiche, kateri je izjavil (depose):

»Preteklo noč, mislim da je bilo po polnoči in sem jaz bil v postelji, sem slišal krik 'smrt Judom', 'z ognjem nad ghetto'. Šel sem k oknu in videl skupino dveh ali treh miličnikov iz okolice ter približno 15 drugih neoboroženih kmetov ki so šli po ulici, kjer jaz stanujem, in kričali zgoraj omenjene besede.

»Slišal sem, da je skupina kmetov z zastavo prišla v mesto, da so med njimi bili oboroženi stražniki, ki jih je

vodil neki častnik: slišal sem, da je to bil Thomann. Tudi mi je bilo rečeno, da so se nahajale v tej družbi še civilne straže, ki so kazale kmetom posameznike (individui), ki bi jih morali pretepsti (colpire), in da so bili nekateri ranjeni, med njimi neki Bortoluzzi, trgovski agent, ki je bil ranjen z bajonetom na glavo in na roke.

»Ogrožena je moja varnost, ker sem Jud: zato prosim, da bi mi bilo dovoljeno nositi revolver za mojo varnost.

»Zaključeno

»Budin, c.k. aktuar

C. Levi« (126)

V svojem poročilu 11. julija (gl. predh. ZALIV, Bibliogr. XII. št. 110) navaja Achtschin pravzaprav dve imeni v zvezi z 'Berlino'. Salvatoreja kot urednika, ter nekega Levija, toda brez krstnega imena, kot bivšega urednika.

Tudi v »Primorcu« 20. julija beremo, da se jih je dosti oborožilo:

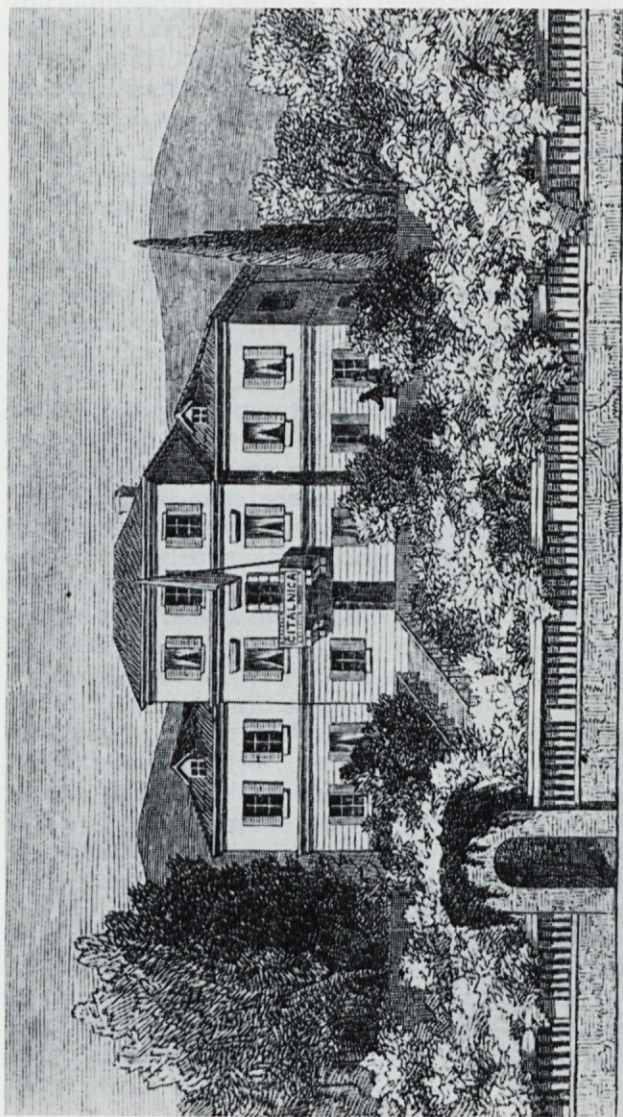
»13. julija na večer se je zbrala pred kavano Chiozza obila množica. Ta množica pa nej obstajala iz vrlih Tržančanov, ampak skupila se je iz tujcev, postopačev i žalibog tudi iz nekaterih nehudobnih, ampak zapeljanih mladencev. *Na boj povabljeni manderjeri so ostali doma. — Uže dopoldne tega dne je bilo pokupljenih veliko revolverjev po Trstu znano je bilo sploh kaj se pripravlja.*« (120)

Od tepeža na Akvedotu (12.7. nekako med 23. in 24. uro, ali pol ure pozneje), do umora Parisija (13.7. nekako med 23. in 24. uro, morda nekoliko pozneje), je prešlo približno 24. ur. Za »priprave« so torej imeli sovražniki Slovencev le tri četrt dneva v ponedeljek 13.7. Zato razširjanje parol ali gesel med ljudstvo in »glasov«, da bodo Svetoivančani ali drugi kmetje prišli v mesto (najbrž, da nadaljujejo tako lažno in nesramno predstavljeno — nikoli nameravano »reagiranje«).

Vsa ta vznemirjanja predstavljajo opravičilo za zbiranje »zaščitnikov« pri kavarni Chiozza!

Prišli pa so miličniki. Za nočno službo v mestu.

Vse napihovanje se je izkazalo brez vsake opore, ker se na boj izzivani niso odzvali provokatorskemu »pova-

V ROJANU

bilu«. Nasprotno! V ponedeljek, 13. julija, so okoličani šli »kot po navadi po končanem vsakdanjem delu posamezno, po dva ali o priliki po več skupaj mirno iz mesta (podč. J.M.) proti svojim deželskim domovom brez hudobnih namenov« (122) mimo onih, ki so imeli že predpoldne revolverje ali drugo orožje v žepu in — če je bila palica s svinčeno glavico — v roki.

Vsem dogodkom so liberalci že od začetka pritisnili pečat besne protibatalske, protikmečke, protislovenske gonje. Proti bataljonu, — bilo ni nič novega — ker je ta bil že dolgo časa trn v peti znanim krogom. Proti drugim pa za terorizem, posebno gospodarskega značaja, ki je odrekal okoličanom delo v mestu. (127)

Enega zadnjih protibatalskih dokumentov iz še »normalnih časov« najdemo v »Il Cittadino« 24. junija, str. 3, kjer beremo povabilo »Društva del Progresso« na sestanek naslednjega dne 25. junija v gledališču »Filodrammatico« (še danes stoji v ulici degli Artisti) in se tam četrta točka dnevnega reda glasi: »Predlog člana G. B. Colussija o lokalni policiji in ustanovitvi municipalne straže.« (128)

Ustavimo se še za trenutek pri prej omenjenem »Il Cittadino« 14. julija: list je pisal na 3. strani o dogodkih v noči med 13. in 14. julijem tako lažno, izkrivljeno in vznemirljivo (prinašal je med drugim vest o petih mrtvih), da je bil zaplenjen.

(Dalje prihodnjič)

FRANCESCO BACHRACH: Grafika gostilne Jožeta Furlana v Rojanu »Pri dvanajstih murvah«, sedež prve kmečke Čitalnice v tržaški okolici. Sodobnik Jožef Godina-Verdelski jo je objavil v knjigi »Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice«. (Tisk Avstrijskega Lloydja, 1870), str. 164/165.

P A Z I !

Zaradi precejšnjega gradiva, nisem še utegnil obdelati onega ki se nanaša na 13. julij, kakor bi bil želel. Zato niso v tem prispevku objavljeni dokumenti omenjeni na str. 43 predhodnega ZALIVA, šesta vrsta od zgoraj.

Popravek: na str. 48 istega ZALIVA, v tretji vrsti od zgoraj, je pazljiv čitatelj gotovo že sam popravil datum 9. v 10. —

BIBLIOGRAFIJA (XIII)

Če ime kraja ali založništva ni omenjeno, naj se bere Trst. Vsi viri so tukaj iz leta 1868.

- (118) ALMANACCO E GUIDA SCHEMATICA DI TRIESTE (Ottava annata) - Libreria Julius Dase, Editrice; str. 61-63.
- (119) »PRIMOREC« - 5. julija, str. III. »Drobtine (Čitalnica v Rojani)«.
- (120) »PRIMOREC« - 20.7., str. I., II., III. »Dogodbe v preteklem tednu, i. dr.)«.
- (121) »SLOVENSKI PRIMOREC« - 26.7., str. II. »(Rabuka, Odprtje Čitalnice, Klerikalci i.dr.)«.
- (122) AST (*) - Pol. Ris. 1868. Busta 61. Fasc. 4. Akt Nr. 42/Ris. - Bericht vom 19. Juli des Polizei Kommissars Giorgio Schweiger (Cologna) über Geschehnisse des 12. (13.) Juli, an die Polizei Direction.
- (123) AST - Pol. Ris. 1868. Busta 62. Fasci. 1. Nr. 1632/Ris. des Statthalterei- Aktes vom 2.8. - Statthalter Bach ladet den (neuen) Leiter der Polizei, Hofmann, Erhebungen über die Vorfälle bei der Eröffnung der Čitalnica in Rojano am 12.7. einzuleiten .
- (124) «IL CITTADINO» 14.7., str. 1/I., II. in str. 2/II., III. »Corriere del mattino«.
- (125) VERB. SED. CONSIGLIO, 1868 - gl. v seznamu glas »Consiglio«, str. VII/II. Ostavka svetovalcev.
- (126) AST - Pol. Ris. 1868. Busta 61. Fasc. 4. Nr. 1397/Ris. vom 13. 7. des Polizei Directors Kraus an das Statthalterei - Presidium und an das Presidium des Ministeriums für Landesverteidigung und öffentliche Sicherheit über die Vorfälle des 12.7. Dem Akte liegen zwei Waffenpass Ansuchen, ohne Zuhlangabe bei.
- (127) »IL CITTADINO« - 22.7., str. 3/I. »(Finalmente anche S.E. il barone - itd.)«.
- (128) »IL CITTADINO« - 24. junija, str. 3/III. »(Società del Progresso - Colussi)«.
- (*) AST — Archivio di Stato Trieste - Državni Arhiv Trst.

POHABLJENI SLOVENC

KAKO SE MILI NAROD ZADOVOLJUJE

Z IZNAKAŽENIMI PRIIMKI

Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju * je publikacija, ki nam seveda daje prvenstveno podatke o stanju slovenskih srednjih šol, vendar je mogoče izluščiti iz njega tudi še kaj drugega. Nobenega dvoma namreč ni, da nam s sezname dijakov pokaže na vrsto vzorcev naše narodnostne skupnosti. V nižjih srednjih šolah vidimo splošni vzorec, v višjih srednjih šolah pa vzorce za posamezne družbene plasti, saj vemo, da je družbeni položaj družine še vedno močan dejavnik pri izbiri šole. Veljavnost teh vzorcev sicer okrnjuje vrsta dejstev, vendar ostaja neizpodbitno, da obiskujejo realno in klasično gimnazijo predvsem otroci iz družin, ki so pripravljene prenesti večje finančne breme za šolanje svojih otrok.

Na teh vzorcih si bomo ogledali, kako je z razvpitim vprašanjem slovenskih priimkov. Kljub velikemu hrupu okoli tega, namreč še vedno nimamo stvarne slike o položaju in sledeči poizkus naj bi vsaj za prvo silo prispeval nekaj stvarnih podatkov.

Vse priimke moremo razdeliti predvsem v dve skupini:

- a) priimki v izvorni obliki ne glede na jezikovni izvor,
- b) priimki v spremenjeni obliki.

* Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju za leto 1971-1972.

V prvi skupini imamo priimke:

1. slovenskega izvora ali videza,
2. romanskega izvora ali videza,
3. germanskega izvora ali videza,
4. drugega izvora ali videza.

V drugi skupini imamo priimke:

1. ki so popolnoma poitalijančeni (npr. Crismani),
2. ki so poitalijančeni samo v pisavi (npr. Crismancich),
3. ki so sicer pisani slovensko, toda brez strešic in z *i* namesto *j*. (npr. Krizmancic).

Najtežje je razlikovati med priimki romanskega izvora in priimki, ki so popolnoma poitalijančeni. Zato utegne biti tudi tu izvor kake napake. Večkrat je težko razlikovati med priimki, ki so popolnoma poitalijančeni in tistimi, ki so poitalijančeni samo v pisavi. Poleg tega iznakažejo sliko tudi netočnosti, ki so jih zakrivila tajništva posameznih šol. Očitno je namreč, da se tajništva ne ravna po istih načelih, čeprav se v bistvu vsa sklicujejo na uradne dokumente. Toda povsem upravičen je dvom, da bi imel sin jugoslovanskega konzula Čipkoviča na uradnih dokumentih priimek brez strešice (str. 26). Enako je dvomljivo, da bi imel en brat priimek brez strešice (str. 14), drugi brat pa s strešico (str. 43). Različnost kriterijev kaže tudi pisava priimkov profesorjev, ko ima ista oseba dvakrat priimek s strešicami (str. 19 in 42), enkrat pa brez njih (str. 36). Dogodilo se je celo, da je isti profesor na eni šoli Drassich (str. 36), na drugi pa Drašič (str. 53). Isto se da ugotoviti tudi iz pisanja osebnih imen. Saj je ista profesorica enkrat Majda (str. 30), drugič Magda (str. 32), ista učenka pa na eni šoli Tatjana (str. 38) in na drugi Tatjana (str. 43).

Po vseh teh pripombah si oglejmo z vsemi možnimi pridržki stanje po posameznih šolah. Priimki v spremenjeni obliki iz točk 1 in 2 sestavljajo drugo kategorijo.

šola	skupno vpisanih	prva kategorija	odstotek	druga kategorija	odstotek	skupno	odstotek
Fr. Prešerem	233	58	24	19	8	77	32
Ž. Zois	187	63	33	36	19	99	52
A. M. Slomšek	47	11	36	2	4	19	40
Strok. zavod	20	7	35	5	5	8	40

Na realni in klasični gimnaziji je stanje sledeče:

vpisanih dijakov 233
 prva kategorija 58 dijakov ali 24%
 druga kategorija 19 dijakov ali 8%
 skupno 77 dijakov ali 32%

Na trgovski akademiji je stanje znatno slabše:

vpisanih dijakov 187
 prva kategorija 63 dijakov ali 33%
 druga kategorija 36 dijakom ali 19%
 skupno 99 dijakov ali 52%

Še slabše je stanje glede prve kategorije na učiteljišču in strokovnem zavodu, kjer le druga kategorija rešuje skupno sliko.

Na učiteljišču je:

vpisanih dijakov 47
 prva kategorija 17 dijakov ali 36%
 druga kategorija 2 dijaka ali 4%
 skupno 19 dijakov ali 40%

Na strokovnem zavodu pa je:

vpisanih dijakov 20
 prva kategorija 7 dijakov ali 35%
 druga kategorija 1 dijak ali 5%
 skupno 8 dijakov ali 40%

Poprečje vseh višjih srednjih šol je naslednje:

vpisanih dijakov 487
 prva kategorija 145 dijakov ali 29%
 druga kategorija 58 dijakov ali 11%

skupno 203 dijaki ali 40%

Še veliko bolj pisane razmere na nižjih srednjih šolah kaže sledeča preglednica:

šola	skupno vpisanih	prva kategorija	odstotek	druga kategorija	odstotek	skupno	odstotek
Sv. Jakob	66	18	27	1	1	19	28
Sv. Ivan	113	41	36	26	23	67	59
Katinara	17	7	41	4	23	11	64
Rojan	33	9	27	1	3	10	30
Dolina	99	33	33	17	17	50	50
Nabrežina	75	21	28	—	—	21	28
Opčine	142	64	45	23	15	87	60
Prosek	56	32	57	9	16	41	73
Križ	40	13	32	5	12	18	44

V prvi kategoriji je stanje najslabše na Proseku (57 odst.), sledijo Opčine (45 odst.), nato Katinara (41 odst.), Sv. Ivan (36 odst.), Dolina (33 odst.), Križ (32 odst.) Nabrežina (28 odst.), Sv. Jakob in Rojan (oba 27 odst.).

V drugi kategoriji je najslabše stanje pri Sv. Ivanu in na Katinari (oba 23 odst.), nato v Dolini (17 odst.), na Proseku (16 odst.), Opčinah (15 odst.), Križu (12 odst.), Rojanu (3 odst.) in Sv. Jakobu (1 odst.), medtem ko v Nabrežini tega pojava sploh ni.

Poprečje vseh nižjih srednjih šol je tedaj sledeče:

vpisanik dijakov	641
prva kategorija	238 dijakov ali 37%
druga kategorija	106 dijakov ali 16%
skupno	344 dijakov ali 53%

Stanje na nižjih srednjih šolah je torej v celoti znatno slabše kot na višjih. Iz tega bi mogli sklepati, da otroci s poitalijančenim ali drugače popačenim priimkom več-

noma ne nadaljujejo študija in s tem povzročijo padec svojega deleža na višjih srednjih šolah.

Nadaljnji sklep je lahko ta, da je odstotek popačenih priimkov v tesni zvezi s socialnim položajem njihovih nosilcev. V tem pogledu je značilno tudi dejstvo, da je stanje najhujše v tržaški okolici in predmestjih, medtem ko je v mestnem središču stanje boljše.

O razlikah po upravnih enotah je težko govoriti, ker šole ne zajemajo dijakov s točno omenjenih področij. Še najbolj enotno je morda dijaštvo v Nabrežini. V Križ in na Prosek prihaja iz tržaške in zgoniške občine, na Opčine pa iz tržaške, repentaborske in delno zgoniške. Od mestnih srednjih šol ima najbolj pisano dijaštvo ona pri sv. Ivanu, ker jo obiskujejo dijaki iz Dijaškega doma in iz zavoda šolskih sester. Toda tudi na drugi mestni šoli zahajajo dijaki iz okolice. Precej enotno dijaštvo imata tudi šoli na Katinari in v Dolini, vendar dolinska šola ne zajema cele občine.

Po teh pripombah si lahko nekoliko ogledamo tudi stanje po občinah.

Hvale vredno je stanje v devinsko-nabrežinski občini, ki kaže predvsem to, da tamkajšnji matičarji ne opuščajo samovoljno strešic. O zgoniški občini ni mogoče reči nič gotovega, ker je težko razbrati, kateri dijaki so iz te občine, vendar dva Milica in en Biteznik brez strešice vzbujajo sum, da le ni vse tako, kot bi moralo biti. O repentaborski občini je mogoče reči isto ali celo nekaj več, saj imajo na openski šoli od šestih Škabarjev le trije strešico, od treh Guštinovih nobeden in od štirih Puričev prav tako nobeden. V dolinski občini so matičarji s samovoljnim opuščanjem strešic povečali število oseb s popačenim priimkom za 50 odst. O tržaški občini pa je že kar škoda izgubljeni besede, ko vemo, kakšno nacionalistično leglo so bili v vseh časih občinski uradi.

Kako je pa med profesorji? Po pisanju naših listov in po ljudskem glasu bi sodili, da so profesorji tisti, ki dajejo slab zgled. Drži sicer, da jih ima še vedno preveč

bolj ali manj popačen priimek, čeprav za izobraženca pot po raznih uradih ni taka muka, kot za neizobraženega. Toda prav tako hudo, kot bi nekateri hoteli prikazati, pa le ni. V prvo kategorijo spada priimek 32 profesorjev, katehetov in ravnateljev ali 18 odst. od skupnih 177, v drugo kategorijo pa priimek 6 profesorjev ali 3 odst. Skupno torej 21 odst.

Da lahko vsakdo preveri pravilnost postopka, ki je dal ta rezultat, je treba poznati razvrstitev priimkov, ki je sledeča. V prvo kategorijo štejejo priimki: Abrami, Antonaz, Busechian, Crevati, Desco, Devetta, Drassich, Germani, Godini, Gregori, Leghissa, Mercù, Mosca, Palcich, Paulettich, Pierazzi (2 profesorja), Princi, Repini, Canciani, Salvi, Saurin, Tommasi, Sirza, Sloccari Milaudi, Sossi, Stocca (2 profesorja), Tercelli, Tommasi (2 profesorja), Zaccaria, Zupancich. V drugo kategorijo pa štejejo priimki: Cernic, Kriscjak Percic, Sosič, Zulian.

Če za zaključek napravimo lestvico, dobimo sledečo sliko:

Z ozirom na prvo kategorijo so se uvrstili

1. profesorji	18%
2. France Prešerem	24%
3. Ivan Cankar	27%
4. Fran Erjavec	27%
5. Igo Gruden	28%
6. Fran Levstik - Križ	32%
7. Simon Gregorčič	33%
8. Žiga Zois	33%
9. Strokovni zavod	35%
10. A. M. Slomšek	36%
11. Sv. Ciril in Metod	36%
12. Sv. Ciril in Metod - Katinara	41%
13. Srečko Kosovel	45%
14. Franz Levstik	57%

Glede na drugo kategorijo pa je vrstni red tale:

1. Igo Gruden	—
2. Ivan Cankar	1%

3. profesorji	3%
4. Fran Erjavec	3%
5. A. M. Slomšek	4%
6. Strokovni zavod	5%
7. France Prešeren	8%
8. Fran Levstik - Križ	12%
9. Srečko Kosovel	15%
10. Fran Levstik	16%
11. Simon Gregorčič	17%
12. Žiga Zois	19%
13. Sv. Ciril in Metod	23%
14. Sv. Ciril in Metod - Katinara	23%

Skratka, v različnih sredinah imamo do ene četrtnine priimkov z opuščeni strešicami in z *i* zamenjanimi *j*, na razne načine poitalijančenih pa je od ene četrtnine do preko polovice. Srednja mera, ki izhaja iz podatkov za nižje srednje šole, pa kaže dobro tretjino na razne načine poitalijančenih priimkov in slabo šestino drugače poabljenih.

MAGNETOFONSKI TRAK

(Pripoved v nadaljevanjih)

PROFESORICA: KI VEČKRAT POTUJE NA VZHOD

Kje je bila, kaj vse je prebrala, ta mesnata, debelušna, zamaščena in povaljana intelektualka z najprijetnejšim govorjenjem na svetu! Gospodinje in trgovke se je izogibajo, prezirajo jo kot poosebljeno neurejenost in klepetavo predrznico, našopirjeno z učenimi besedami, ona pa vsak dan navaja knjige, ki jih je prebrala od Djilasa do Jesenina, Strniše in Dedijera, v kuhinji, spalnici, tesni predsobi s pralnim strojem, v sprejemnici, ki je hkrati spalnica.

»Ah, Jesenin s tisto svojo vrnitvijo na kmete!«

Prideš k njej, a se ti zdi, da si stopil na univerzo v vojni vihri. Novice, časopisi, Ogonjok, Dialogi, Times, sanjski priročnik. Ob kavici nadrobi novosti iz mestnih pesniških krogov, upravičenih protestov, nabranih na raznih komitejih, najnovejši verzi in stavki pisateljske družčine, zadnja plošča, posneta pod njenim pokroviteljstvom v znamenem narodnem ansamblu, korekture prevodov, ki bodo izšli čez mesec dni.

Pota založb so v njenih mislih narisana kot obzorja na stenah rudniških pisarn; starejši književniki se posvetujejo z njo o najboljših stavkih, opremi trilogij in tetralogij. Ob partiji šaha te prepozna za obrabljen, zaspan osebek, oživlja te z vprašanji, kaj misliš o polpretekli kmečki reformi, kakšna vprašanja naj izoblikuje dijakom za tekmovalje iz zgodovine OF, zakaj se zamejska problematika tako komplicira, kako naj da ime literarnim krogom, kjer je mentorica.

Sodelovala je v prvih redakcijah novega Pionirja, utirala pota Kurirčku, pisala ideološke članke za Mlada pota, pri Mohorjevi ima veliko starih znancev, s pesniki Perspektiv je bila sodelavka in somišljenica, s svojo lepo besedo in jasnimi mislimi je skušala prodreti na univerzo, a je obenem izstopila iz marsikatere komisije, kjer so ji hoteli narekovati ukrepe proti častitljivim profesorjem. Od takrat je preteklo mnogo vode, a vseeno: razočaranje se je je malce dotaknilo. Večkrat je v življenju poiskala razumarske točke. V stilu bogate meščanske matrone je potovala v široka mesta Sovjetske zveze, a se kot pobalin izgubila nekje na Volgi in več ur improvizirala petje s tamkajšnjimi splavarji, kljub temu, da se je potem izpostavila mučnim odgovorom ubogega tovariša, ki je moral jamčiti za njeno bivanje.

»Cilj tvojih potovanj?«

»Knjige, knjige, in poslednjič knjige. Prevajanje, in potem — največje nasprotje, ki je lahko spremenilo moje dosedanje življenje — dimenzije tajg, počasnost neobljudene pokrajine, prasmeh, ki ga seje v čudne kamenine mladi pastir v ne vem katerem romanu, ki sem ga prebirala.«

»Avantura potovanja!«

Pokaže mi fotografijo svojih dvojčkov. Nasmejana in čisto nič njej podobna, se smehljata vame z očmi, ustnicami, trepalnicami in menda tudi z lasmi. Saj vem, da je to njena največja avantura. Spraviti na svet otroka, ki ju samec ni hotel in zahteval splav, a je ona obdržala ravnovesje narave in svoje groze, ko sta obadva črvička zagledala luč sveta in še potem in kar naprej. In to sta vedno pridna, nežna, dobra, izredno občutljiva in bistra; ne zato, ker sta njena, ampak, ker si boljših otrok ne predstavlja. Oče je izjavil: »Lahko je metati krivdo samo na enega in se oženil z drugo. Ona, kulturnica, prevajalka, profesorica pa je tisto poletje prevajala roman, dolg 750 strani, se sprla z vsemi verzifikatorji, približno prevedla sama celo zapletene verze in se po izidu zajetnega

zgodovinskega romana odpravila na dolgo potovanje. Ne vem, kako so ji dovolili, da je prenesla čez mejo toliko knjig. Stara izdaja revije LEF ji tudi ni ušla. In gora po-bratimstev, o katerih je pričala korespondenca na mizi, ob drobtinicah kruha.

»Zadnjič sem videla na ulici Španiča. Prihajal je s Švedskega, v svoji limuzini srebrnkaste barve je imel ču-dovite izvode socioloških, socialističnih, filozofskih in pa-rafilozofskih priročnikov in skript. Predava na neki uni-verzi. Vidim, da ga vihar ni potlačil kot marsikoga.«

Levo me pogleda. Misli name, na moja pešačenja, smolo z izpiti na univerzi, na to, da petljam za službami, novo okolje v meni še ni izoblikovalo smisla za praktično življenje.

»Jaz sanjarim, on dela, študira, ukrepa, piše, torej je logično, da je on gospod, jaz pa navadna gospodinja!«

Ker mi je nekdanj prepovedala, da bi omenjala v naših pogovorih kuhinjsko posodo, se je namrščila, me oklestila s prezirljivim pogledom.

»Saj veš, da sovražim lonce!«

Na steni je plakat neke založbe, ki propagira novejše prevode, med njimi njenega, že razprodanega. V kotu pri-pravlja kovčeg za novo potovanje. Očitno jo potovanja re-šujejo, zakaj svet, v katerem živi, je kljub vsemu ozek, premajhen za ubijanje z vsakdanjostjo.

»Hočeš, da ti prerokujem,« željno povpraša ob koncu obiska.

»Pa prerokuj, če misliš, da znaš!« se ji nejeverno na-smehnem, ker poznam njeno navado, da vsakomur bere iz roke njegovo usodo ali neposredno pove v šali, kar v resnem pogovoru ne mara.

In ko čeblja vsemogoče variacije na račun mojega pri-vatnega in javnega življenja, se zamislim; ona pač rada podarja drugim usodo, ker njej nihče ne bi mogel razla-gati njene prihodnosti, njena je najbolj zavita v temo, ne-jasna njej sami.

»Čas je podoben sfingi!«

Za svojo cigareto skriva prekanjen pogled.

»S časom pridobi dialektika prave razsežnosti.«

»Nekega dne boš na istem kot jaz. Celo vrnila se boš v ta socializem.«

»Nič nimam proti socializmu,« ji skušam razložiti, »vedno manj sem navezana na znance in znanke, ki se v glavnem ukvarjajo s popravili svojih limuzin, tisti, ki jih nimajo, pa obupujejo, dobivajo kompleks manjvrednosti, in potem vsa ta stoletna mržnja do mojega jezika, to kopičenje smešnih absurdov na moj račun, ker se pač izjavljam za manjšinsko privrženko, moja osebna situacija, zagate, o katerih mislim, da se primerijo samo meni, zakaj naj bi torej popolnoma izključila možnost, da se vrnem. Toda — kdo in kje mi lahko jamči za prihodnost? Kdo in kje lahko jamči za prihodnost tebi? Če se nikomur nismo zapisali. Pred leti je neki človek hvalisal svojo predrznost, češ, da v tej državi lahko hodi naokrog brez dokumentov, potem pa se je izkazalo, da ima varno zaščito pri nekem ministru. Kamor greš — tudi dokumente, vse moraš imeti urejeno, predvsem pa notranjo mirnost, spravo s samim seboj in okoljem, jaz pa tega o sebi ne bi mogla trditi...«

Ona, kot da je moje kramljanje preslišala. Kar naprej govori o dialektiki in osebah, ki so z njo nujno povezane.

DIALEKTIKA

V majhni dvonadstropni hiši, vedno lično prepleskani, nekoliko temačni, s čudovitim kakijem na vrtu se večkrat ustavim. Prvič, ker so v njej ljudje, s katerimi se lahko odkrito pogovarjam, drugič tudi zato, ker sem se na ta kraj navezala, vendar predvsem zaradi pogovorov. Tretjič pa prihajam sem, ker je tu nekakšna neuradna zasilna redakcija štirimesečnika, kjer sem urednica, ali nisem več, če revijica ne bo več izhajala, če ne bo izhajala, bo zato, ker je slovenska, če bo še izhajala, bo zato, ker je

še vedno v Trstu nekaj piscev in bralcev, ki kulturno besedo manjšine sprejemajo z ljubeznijo in spoštovanjem. Kaj naj bo za pišočo osebo prijetnejše, kot tako skromno, a resnično predano obravnavanje problemov, ki se najbolj dotikajo njegovih teženj.

Revija je imela neverjetno usodo. Že po prvih številkah je doživela napad idejne vsebine, potem, ko je glavni urednik ustanovil neodvisno manjšinsko stranko, so od nje odhajali mlajši sodelavci, poštno ležeče pa priromali nepodpisani ali s tujim imenom podpisani prispevki. Po nekaj letih je revija bila v središču take polemike tokraj in onkraj meje, da ji je sama polemika prinašala popularnost. Članki, nekateri so prihajali iz notranjosti Evrope, so bili na visoki intelektualni ravni, prežeti z zagatnim življenjskim statusom, a jih je glavni urednik vedno dal natisniti, čeprav niso izražali ne njegovega odnosa do sveta niti koristi sodelavcev.

Marsikdaj sem v tej psevdoredakciji srečala književnika ali profesorico iz Slovenije, nekateri so bili navdušeni nad revijo. V njej so videli ideal kulturnega vzpona, revije, ki pretežno niso bile preveč zavzete za obstoj manjšine, so sovražno opisovale vsevprek, kar je v njej izhajalo. Glavni urednik je razumel, da je njegova odgovornost dokončna, izpostavljanje polemiki mu je bila igrača, ker je v življenju izkusil taborišča smrti, zapostavljanje kvalitetne literarne dejavnosti in osebne spletke. Kadar so bili vsi, najbolj njegova žena na smrt utrujeni od kritik, se je njemu zablestelo pero in ustvarjalni nagon. Nemogoče je bilo odkriti, kdo vse pri reviji sodeluje in je prav to dejstvo razburjalo ter jezilo nasprotnike.

Jaz sem v tako literarno težko definirano družčino člankov in polemik prišla z dokaj močno alienacijo in neskrbnostjo.

Tak odnos do vsega mi narekujejo izkušnje, mejne življenjske situacije, ki so me nekoliko prezgodaj utegnile razjesti in onemogočiti za vsakršen politični boj. Za politiko mislim, mora biti ideja prvotna, potem šele osebne

koristi, a je res, da ideja zaživi pri politični osebnosti, ki čuti korist političnega udejstvovanja bodisi iz maščevanja, osebne prepričanja ali iz posebne vrste življenjskega poslanstva, ki pa je tu, na tem območju lahko usodno. Na mejah dveh različnih družbenih sistemov ljudje izkoristijo dvojnost bivanja, menjavajo simpatije do starega ali novega sistema življenja, ker je praktično in teoretsko tako prvo kot drugo polno nesoglasij in paradoksov. Dvojno možnost življenja je opaziti celo pri otrocih.

Nisem bila prvič v literarni kaši, ki se je že motno prepletala s politiko, pač pa se mi je prvič primerilo, da sem začela misliti na posebno, svojo, zgolj literarno revijo, kjer bi zmerno, s premislekom predstavila svoje poglede na svet in kulturo ali nekulturo v njem, a sem že zagazila v literarno polemiko, nekaj člankov izpod mojega peresa je bilo dovolj izostrenih, da nisem mogla nazaj v arhaični mir čistega pripovedovanja. Ne vem, zakaj je bila nekaterim vplivnim kulturnim možem toliko škodljiva revija, ki je bila neodvisna sama po sebi, morda pa je neopredeljenost v današnjem svetu zares tako redka, da vzbuja zavist. Torej bi vsaka nova izdaja časopisa, lističa, morda celo reklamnega papirčka povzročila nadlegovanje in sum. Včasih, ko sem kje govorila o svojem delu, sem imela vtis, da je pisateljski človek v nekaterih krogih že vnaprej zapisan sumu. Le zakaj se potemtakem na zahodu povečuje heroje besedi, ki pribežijo iz zelo daljnih krajev, tako daljnih, da nemara ne moremo točno preveriti, zakaj so prišli sem, na drugo stran nekdanje železne zavese. Z druge strani pa se silno razveselim vsakega škandala na literarnem področju, saj se dandanes samo ob škandalih začnejo pogovarjati o umetniški besedi. Velikim mešetarjem s škandali je popolnoma vseeno, če je škandal političen, na športnem področju ali v literarnem svetu.

Gospa urednica omenjene revije mi ponudi čaja. Potem se mi nasmehne; vpraša me, kako je z zdravjem in kaj se mi zdi zadnja številka. Tokrat je nekdo zapičil svoj

kritični jaz v neznančev članek in okrtal tudi nas, urednice. Zamera bo prišla do mojih znancev, to bi ji hotela reči, toda drugič se bodo zapičili v moje stavke in kdo me bo rešil zagate. Glavni urednik je večkrat odsoten. In včasih je bolje tako.

Danes je na obisku častitljiv gospod, ki je v zahodnem francoskem samostanu po nekih znancih zvedel za ta revni listič pikre narave. Močno zardeva, ko se pogovarjava o njegovem zasebnem življenju. Iz Dachaua je kot samostanski opat vseeno prišel domov, a se ni hotel ubadati z nekdanjimi osebnimi sovražniki, s komunisti se nikoli ni razumel, v trenutkih, ko bi domovino najbolj potreboval, je njegovo samoljubje užalila prevelika samovolja in surovost do Cerkve. Bil je take narave, da je svojega boga zares ljubil in je v cerkvenih zadevah prodril do globokega raziskovalnega polja ne samo v teoriji. Cilj njegovega delovanja je bila složna združitev pravoslavja in katolištva. Napisal je debele knjige, učene in preproste razprave o tem, združevalnem principu, poslužil se je legalnih in ilegalnih poti, srečen, da je v življenju spoznal utesitev svoje zamisli v tem, da je katoliška Cerkev vendarle dovolila uporabo narodnega jezika v liturgiji. Drobna revijica mu je postala simpatična, ker jo je vodil povratnik iz taborišč. Prestal je enako kalvarijo kot on. Predvsem zato mu je verjel in poiskal skupna stališča do ideje bivanja, ki ga je kljub velikim odpovedim še vedno mučila. Vsak starejši zdomec si ob določenem času zaželi domačega okolja. Kar je pri Italijanih, Turkih in drugih novih izseljencih vedno očitno, se pri Slovencih pokaže nekoliko pozneje. Zdomec, zlasti Slovenec, ki se svojih narodnih pravic zaveda, lepega dne poroma v domovino, če v Jugoslavijo ne more, se zaustavi na Koroškem ali na Tržaškem.

Naše srečanje bi bilo olikano in vpljudnostno, domače in pristrčno, če ne bi ta častitljivi opat pripeljal s sabo svoje sestrične, ki jo je iz ne vem kakšnih računov in obzirov moral trpeti, a na moje veselje in zgražanje vseh

prisotnih, je paradoks življenja pri nas najbolj pester v nenavadnih družinskih krogih, kjer priznavajo v starem smislu krvno sorodstvo, a najdeš v isti sapi čva tako različna svetovna nazora, da bi se lahko prepirali o dogmah in komunističnih predpisih, cerkvenih in socialističnih reformah, o tradiciji in prihodnosti, o dialektiki in anarhiji v celo večnost, podnevi in ponoči, poleti, pozimi, tja do soglasja, ne do nikakršnega soglasja bi nikoli ne prišlo.

To vrsto spora doživljam danes, ampak to ni spopad idej, to je nekaj intelektualsko živalskega, ko se mesnata gospodična razkačeno zajeda v kričljivem glasu proti neki vzvišeni, počuhovljeni srebrnosivi bradi, ko se dve posebljeni ideji spoprime, na dodekafonski lestvici, prekričita hrup na prometni cesti, vsa prepotena v iskanju obtožujočih izrazov, ki bi ne bile psovke.

»Kaj ste storili z vsemi tistimi ljudmi, ki so vam pred koncem vojne verjeli, najslabše izmed vseh evropskih narodov ste ravnali z njimi!«

»Saj ste vi zdomci, imeli priliko, da se po osemindesetdesetem letu vrnete domov, a se niste! Na! Povezali ste se z Amerikanci, ki vas še vedno podpirajo in danes, ko ves svet spoštuje novo Jugoslavijo, mečete vanjo največje žalitve! Danes, po tolikih letih!«

»Tega ti ne dovolim, ne tega ne, to presega vse meje!«

Preostali so se držali resno, zaprepaščeno, meni je šlo na smeh, ker sta vso zadevo jemala strahovito resno, ne, niti najvišji državniki ne razpravljajo tako zaresno.

»In po vseh teh letih nimate niti toliko poguma, da bi pregledali republiške račune!«

»Zakaj govoriti o stvareh, kjer nimamo nobenega vpliva! Kako more človek kritizirati državo, kateri se je odpovedal, kot da je fašistična!«

»O! Ko bi bil edini! Koliko, koliko, koliko mojih znancev je moralo v to!«

Debata v takem stilu se je razvijala: kakor je bila ostra in polna gneva, zagatnih vprašanj in odgovorov, ni-

kakor ni bilo pričakovati, da bi drug drugemu popustila, očitala sta vsak svoje razloge in pogled na politiko, zgodovino, umetnost, niti nista skušala rešiti zapletena vprašanja, uživala sta v živahnem prepiru in skoroda nista ostalim niti pustila do besede. Ker je bila sestrična očitno navajena na take dolge, žgoče debate že na univerzi in opat vsakdanjih pridig v cerkvi, jima gradiva ni zmanjkalo še za naslednji dan, a med tem sta obadva po neki neznani logiki našla skupno točko — našo revijico, ob kateri sta se vsak po svoje vzradostila in se nad njo navdušila.

OSEBA NENAVADNIH PARADOKSOV

Komaj sta opat Jezus in njegova sestrična (profesorica in učenjakinja) Predragova odšla v Jezusovem avtomobilu s tujo registracijo, prepirajoč se o etičnih in političnih vprašanjih vseh svetov, je v najsvetlejši in nanovo lakirani limuzinici prišla na obisk v kaotično hišo, kjer stanujemo, komunistična aktivistka Nataša Vogal. Energična, zajetna, prepirljiva, a silno površna v pisanju in nemalokrat groba v medčloveških odnosih je Nataša izjemna osebnost, kadar se počuti v številnejši družbi. Lepših popevk, vicev, dovtipov, družabnih potegavščin redkokdaj zmore od družabnosti in podobne reklame živeči playboy. Nataša je ustvarjena širokopotezna političarka, kateri pa surova mladost ni pustila niti trohice nežnosti ne v značaju ne v pogovoru. Kljub temu je lahko le ženska tako radovedna kot ona in se zato vtika v stvari, ki bi je ne brigale, če bi si ustvarila družinico in dom. Večkrat je imela tako možnost nekje na daljnem vzhodu, kjer je študirala razne jezike in književnosti, a jo je klic domotožja zanesel spet v Trst in zdaj poučuje zemljepis z vsemi razsežnostmi zadržanega močnega karakterja, z uglajenim in z več metodami predmeta razčlenjenim znanjem; ob obletnicah Leninovega rojstva, pa vedno nano-

vo napiše njegov življenjepis, ki ga jaz popravim in ga pod njenim imenom objavimo v kakšni reviji ali dnevniku. Ob takih prilikah piše posvetila na knjige in jih daruje malim in odraslim.

Tokrat je »moj«taksi, kot ji pravim, ker se večkrat kam popeljeva z njenim Pegazom, pripeljala sem radovednost. Vedeti hoče, kaj sta iskala pri meni opat Jezus in profesorica Predragova. V roke vzamem svinčnik, rekoč, da ji bom po točkah zapisala temo pogovorov, a ob tem vzkipi, zakaj jo vsi imajo za hudobnico, saj da ni babura s trga, da ima na tem svetu važne opravke, da me je mislila nekam povabiti, a ta tega nisem vredna, končno, ko jo skoraj pomirim, pravi, da greva na večerjo čez mejo, kjer se bova pogovarjali bolj zbrano in pametno. No, končno mi razlaga, zagotovo že dvajsetič, odkar je Trstu, zakaj mora vedeti, kaj je Predragova hotela od mene in ko ji razložim, kako se je prepirala s svojim častitljivim bratrancem, se mi jezik nenadoma tako zatakne, da se iz Jezusove podobe izoblikuje nekaj silno privlačnega, ker ga Nataša začne pomilovati in vzdihovati: Oh ti, ubogi, blagi človek, v katere roke si padel, kako si nesrečen, še sam ne veš, kam si zašel, o kako strahovito je to življenje, ki rodi take ženske!

Nataša namreč spet joka, Predragova je in bo ostala njena sovražnica, čeprav sta si zelo podobni. Nekdaj sta se sprli zaradi informbiroja, istočasno je bila Nataši iz podbita prošnja za ruski lektorat na neki italijanski univerzi in še večno misli, da jo je kakor koli ovadila ljubljanska profesorica.

Večerjava zelo pikantne paprike, naliva mi pivo, ki ga ne prenesem več, ker je močno, in me znova nagovarja naj se ne družim več z ljudmi, ki jih ne mara in so ji škodili, ker bo sicer obupala in ta nem svetu tudi jaz lahko obupam. Zato ji že omenjam drugo ime, tipam, ali bo v njej našla kanec prizanesljivosti kaj drugega, če je v sporu z ljudmi iz Ljubljane.

Toda Nataša ima polno, preveč sovražnikov, vzkipi

ob vsakem drugem imenu. Ne vem, kako je mogla pro-
dreti tako globoko v ljudi, da so jo tako vesplošno vzne-
jevoljili. Morda tudi o meni gobezda neslanosti in verjamem,
da z največjim užitkom, a ji vse sproti odpustim ker je tako
masivno nasprotje vseh ženskih maziljenih in prihuljenih
bitij, kar sem jih na zahodu spoznala. Dala bi ji nagrado za
njeno spontanost, jezljivost, otroško pristnost in nekam robato
vizijo o svetu, o katerem si ne dela zadnje čase čisto nobenih
utvar. Menim, da misli svetsko po naključju neke ideologije,
na katero je prisegla in vanjo veruje. Takih lastnosti ne premore
skoraj nobena ženska, ki je vzgojena po vzorcih muhastih,
reklamastih ženskih glasil z velikimi oglasi za telo brez duše.
Čeprav Nataša grobo robanti, vem, da premore dušo, premore
prav tako z njo neločljivo vero v neki svetovni sistem, v kate-
rega verjame. In tudi, če je zgrešen, neverjetna vera daje
njeni osebnosti močne črte, ki jih nobena revija in reklamne
neslanosti ne bi zmogle niti tisoč let.

Natašina ljubezen je njen avtek, v katerega se komaj
skobaca in ga z vsemogočo previdnostjo obrača in vozi
naokrog. Neguje ga, čeprav mora včasih v največji pri-
peki čakati z njim za vogalom, v dolgi koloni, in je nezna-
ten ob njeni veliki in močni postavi. Sposobna bi bila od-
praviti se z njim na divje Črno morje, a se tolaži, da kot
junakinja vzdrži ob črni plači s svojimi nadebudnimi
učenci, ki jo imajo vsevprek radi. V neki daljni preteklosti
pa je obstajalo zanjo drugačno življenje, svečano in
pompozno, v svetskih krogih in v to nihče ne dvomi,
odkar je v mednarodnem kongresnem krogu zbudila naj-
večje zanimanje s svojimi dovtipi in čudovitimi pesmimi,
kakršnih na tem koncu nihče ne pozna,

Marsikdo, predvsem Predragova mi večkrat namigne,
da je vohunka, a kdo bi verjel v take kozmogorije, saj je
Nataša tako zaklenila vse svoje privatne in poslovne posle
s preteklostjo, da se mi smili, ko pomislim, kako je zavr-
nila svojo veliko življenjsko srečo, prepevala po bratovščit-
nah, veseljačila in popivala, sama se je odrekla ljubezni

in prišla nazaj, v ta sončni kraj, kjer je bila rojena, pred vsem zaradi bratov in uboge mame, ki jo obožuje in ji pomaga, da bi skupaj vztrajali. Morda se je vrnila tudi zato ker je slavna in učena po dolgih letih pomislila, da bo pridobila svojega starega, kujastega očeta, ki je nežno, a neznatno ženico zapustil zaradi visokoletečih avantur. In ko se je vse drugače misleča in drugače izoblikovana hčerka vrnila, se je avanturam v resnici odpovedal, k družini pa se ni vrnil, a se morda lepega dne spomni tudi na to možnost. Žena ga namreč pričakuje v nunski spodobnosti več kot trideset let. In doma je vedno kot čarobno pripravljeno okolje, prtički se svetijo in preproge nežno šumijo, predmeti so v posvečeni razporejenosti razpostavljeni po kredencah in mizicah. Niti prašek ne moti njihovega tihožitja.

Koliko je takih domov! In kako so zbanalizirani stavki, s katerimi jih popisujemo, ker je dom drugačno svetišče, kakor bi utegnili predstaviti arhitekti za notranje opremljanje stanovanj in popolnoma drugačno od tistega, kar vidimo na bohotnih prospektih razstavišč in bahatih stranicah, ki opevajo bogastvo div in pevk in velikih političnih dam. Dom znajo predvsem občutiti otroci, dom je še vedno, kljub atomskemu utripu sveta, brlog človeka, maternica njegovega počitka in ustvarjalne strasti.

Nataša v zadnjih dneh piše pregled literarne zgodovine Romunov. Pomagam ji, pri zatemnjeni luči bolščiva v njene s cirilico popisane orumenele zvezke, v predpisane stihe in letnice neke revolucije, v katero obedve verujeva, a nama je povzročila polom družinske celice, in vendarle po nekih, obema skupnih hieroglifskih metamorfazah verujeva, ker tu, kjer živiva, se po zidovih še večno bohotijo tuji, sovražni napisi.

(Prihodnjič naprej)

FIZIOGNOMIJA TOTALITARIZMA

Torej — kakšna je človekova eksistenca?

Nehote se spet ustavimo pri eksistencializmu.

Filozofski eksistencializem je zanimiv predvsem zato, ker se tako imenuje: eksistencializem. Filozofija eksistencialistov ostaja v vseh svojih smereh na abstraktni poti. »Biologizem je v živem bitju sposoben videti le gon za samoohranitvijo«, piše K. Kanthack (*Angst un Politik im Lichte des Existenzdenkes* iz: *Die politische und gesellschaftliche Rolle der Angst*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt 1967) in pomaga filozofom, da se hote distancirajo od tvarnih zasnov. Njim, tvarnim elementom prisoja filozof-eksistencialist strokovnost samoohranitvenega gona, in samoohranitveni gon je vendar nekaj biologično stvarnega in — človek je vendar »nekaj več.« S to prečiščeno logiko leze filozofova misel v smiselno izvenstvarnostni prostor, kjer tudi znanstvene indoktrinacije niso več možne. »Eksistencialna filozofija ni sovražna do znanosti«, piše H. Knittermeyer (*Die Philosophie der Existenz*, Humbolt, Wien-Stuttgart 1952), ne, ni do znanosti sovražna, ne potrebuje pa njene prisotnosti, eksistencialistična filozofija »se ne skriva več pod okriljem znanosti« (Knittermeyer). Filozof-eksistencialist išče prečiščen odnos do človekovega bivanja na svoj način, ki ni pod pritiskom znanosti. Bivanje brez okrilja znanosti je potlej nekaj popolnejšega, nekaj nevezanega. Za Knittermeyerja je eksistenca »bivanje« (Dasein), ki se samo v filozofskem okviru ne zna neprestano dopolnjevati, »prerašča se« (transcendira). In za Jaspersa (*Existenzphilosophie*, Walter de Gruyter, Berlin 1956) je eksistenca samobivanje (Selbstein), ki ima odnos do

samega sebe in v tem do transcendence, v kateri se šteje za darovano in na kateri je zasnovano«.

Kljub abstraktni niti v filozofskih eksistencializmih je eksistencializem izrazil nekaj več kot zgolj spoznanje bivanja. Izrazil je dejstvo, da se je v ljudeh nakopičilo toliko nepojasnjene nemira zavoljo sebe-človeka, da je v kopici nemira zasnovan odpor, zavestni nestrukturirani odpor zoper idealiziranega človeka, odpor zoper protoformo človeka. Odpor utegne peljati do prekretnice. Prekretnica ne bo samo prelomnica filozofa, pa tudi ne zgolj prelomnica politika in sociologa. Prekretnica bo vodila v *demistifikacijo* veljavnih doktrin, ki so se razpredle nad človekom. Človek bo končno enkrat stal sam pred sabo takšen kot je, človek-nefikcija; človek s poznanimi imenovalci njegove navidezno tako raznolike vedenjske, biološke, sociološke strukture. Takrat, takrat bo prvič v svojem milijone let dolgem bivanju lahko vzkliknil: srednji vek je za nami, začnimo graditi na novo.

Eksistencialistična filozofija je, ko jo pogledamo z očmi sodobnih znanosti, znanilec preloma v človekov novi vek. Če eksistencializem-filozofija noče pod okrilje znanosti, tedaj pač znanost ne bo naredila napačnega koraka, če bo vzporedila svoj korak filozofu. Tak korak si sodobna znanost »sme« privoščiti. Znanost namreč, v kateri se operira predvsem z metodiko in z zakonitostmi iz »anorganskega« sveta fizike, kemije, matematike. Tedaj se »organsko« v biološkem in v človekovem svetu začne razstavljeni na trdne molekularne razpone, na njihove vzajemne in nasprotujoče si notranje sile. Demistifikacija z molekularnimi razponi, kjer se izprepletajo sile nadrobne energetike na določen način, z določeno zakonitostjo biološke oblike in v človeku z zakonitostjo človekove šablone, z njo se začne tisto, kar napovedujejo s svojega abstraktnega višavja eksistencialisti. Demistifikacija se torej začne prav z biologizmom, če pod

biologizmom pojmujeemo sodobno, molekularno fiziko in kemijo v biologiji.

Z razvojem tehnologije je človek dosegel stopnjo gigantskega proizvajalca. Naredil je delovne naprave in iz njih ustvaril stroje. Stroje je sestavljal, strojni sestavi so prerasli v avtomate. »Sistem strojev ... tvori avtomat, čim ga poganja motor s samopogonom,« je pisal Marx (Das Kapital I, Dietz, Berlin 1943). In dalje pravi Marx: »Čim opravi delovni stroj vse gibe, potrebne za predelavo surovine brez človekove pomoči (Beihilfe) in potrebuje le še človekovo postrežbo (Nachhilfe), potem imamo opravka z avtomatskim strojnim sistemom.« Marx je na ta način izrisal, kako si avtomat osvaja položaj osnovnega gibal industrializacije, avtomat je postal esistenčni motiv strojne revolucije. Proizvodne naprave, ki jih ustvarja človek, postajajo »svobodne«. Človek jih osvobaja samega sebe, osvobaja jih svoje prisotnosti. Marx je natanko sledil gibanjem dobe, ki je še bila njegova, a njegov svet se je razraščal dalje. Avtomati so po Marxu prepredli svet, avtomati postajajo neizbežna prvina družbene strukture. Iz Marxovih avtomatskih strojev je človek realiziral sistem avtomatizacije, ki postaja nosilna prvina tehnostrukture in s tem temelj družbenega reda. Sistemi avtomatizacije, enkrat vsidrani v družbeni tehnostrukturi, postanejo nosilci družbene evolucije makrosobjekta. A družbi ne dajejo le razvojnega zagona, družbo vežejo na svojo snovno prisotnost. Tudi en sam delec v sestavu avtomatskega sistema ne sme niti za hip izpasti iz celotnega gibanja. Vsaksteri delec v strojnem avtomatskem sistemu je postal — za razliko od posameznega človeka — neizbežen. Ko se delec iztroši, ga je nemudoma treba nadomestiti. Eksistenčni motiv sistema avtomatizacije je *obnova*. Obnova delca zaradi avtomatske celote. Človekstrežnik avtomata postaja vedno bolj nepomemben in nadomestljiv brez izgube družbeno koristnega časa, avtomat je neizbežen kot celota in kot vsota delcev, ki ustvarjajo družbeno koristni čas. Strežba se krči na nesubjektivni gib katerega koli človeka, sestavine avtomata dobivajo lastnosti subjektivnih funkcij, njihova prisotnost je družbeno koristna pod pogojem časovne neprekinjenosti. Torej obnova.

Človek je k sebi v svet postavil avtomate, robote. Ustvaril jih je. V glavnem jih je ustvaril iz metala. Obdelal je metal, dopolnil ga je z drugimi naravnimi in z umetnimi, s »svojimi« tkivi in vse skupaj pognal v gibanje z eksistenčno osnovo avtomata. Avtomate je negibno vkoval na mesto, prostora za avtomate ni. Avtomati sicer lahko drsijo po tirnicah, po tračnicah, po stezah, a teh poti si ne znajo izbirati sami, tja so vodeni neposredno ali posredno, po človeku ali po drugem avtomatu. Avto-

mati so gibanja brez prostorninskih dimenzij, vezana so le na časovno neprekinjenost, na časovni kontinuum in zavoľo tega so vezana vsa gibanja avtomatov na obnovo. Obnova je predvsem v rokah njihovega stvarnika, v rokah človeka-strežnika. Edinole v aktu obnove je še pričujoč časovni stik med stvarnikom in robotom na ravni človeški subjekt-strojni objekt, vse ostalo gibanje pa je veľjavnost pojmov subjekt-objekt spreverglo, invertiralo; človeška brezosebnost se vdinja strojnemu subjektivnemu avtokratu.

Vseeno je človek stvarnik avtomatov. Ustvariti pomeni vzeti tvar, jo obdelati in njene notranje zakonitosti strukture podrediti nekemu smislu, h kateremu se obdelana tvar giblje in samogibnost je eksistenčna osnova ustvarjenega.

Ob robotih, ki so začeli odsevati nov, po človeku ustvarjeni svet, se je človek spomnil na primerjavo med stvarmi. Gibanje robotov je primerjal s seboj. Človek in robot — v čem je razlika?

Človek, ki je iz metala ustvarjal avtomate-robote, je razčlenil biološko tvarino, snov, iz katere so živa bitja in on sam kajpak tudi. »Od 92 elementov, poznanih sodobni kemiji, so jih v živih bitjih našli preko 60« (*Koštojanec*, Osnovi spravitelnoj fiziologiji, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1940). O tvarini, iz katere je človek, pravi *Siegelbauer*: »Človek je stvor naše matere Zemlje ... Od 92 poznanih elementov jih je v človeškem mikrokozmosu doslej dokazanih 29,« (*Normale Anatomie des Menschen*, Schvarzenberg, Berlin 1944). Od *Koštojanca* in *Siegelbauerja* do danes se je register kemijskih elementov sicer od 92 povzpел na 105 (*Kolditz*, Anorganikum, VEB, Berlin 1972) a osnovna resnica o biološki in človekovi tvarini je ostala. »Vsemirje v malem, mikrokozmos«. Izredna pestrost kemičnih prvin, spletenih med seboj v svet biološke tvarine. Tvarina, iz katere je bios in človek, je drugačna od tvarine, iz katere so človekovi roboti. Ne samo metal, ne umetno polivinilno vlakno, navezano drugo k drugemu v mo-

zaik robotovega telesa. Mnogi elementi, zapleteni v medsebojno odvisnost mikrokozmičnih dimenzij, ki se vzpostavljajo na ravni molekul. Biološki mikrokozmos se od robotnega mozaika razlikuje po eksistenčni osnovi. Biološki mikro je v marsičem neodvisen, je samogibnejši od robotnega mehanizma. Tudi biološka tvarina je na primer trošna, potrebuje obnove. A mehanizmi obnove so vloženi neposredno v biološki mikrokozmos. Nadomestitev iztrošenega tkivja se urejuje samogibno na molekularni ravni. Avtokratski robot, še tako mogočen in gigantski, je v obnovi brezpogojno navezan na svojega stvarnika-človeka. Eksistenčno merilo biološkega mikrokozmosa pa je zmožnost *samo*-obnove. V samoobnovi ni nikakega stika več s stvarnikom biosa.

Biološka makroenota - posameznik se tudi do kraja iztroši in se prav tako nadomešča. V bios edinici je vgrajen mehanizem nadomeščanja edinice z edinico, mehanizem poustvarjanja, reprodukcije, ki se pri razvitejših predstavnikih biosa realizira v spolnem razmnoževanju.

Osredje Marxovega avtomata je motor s samopogonom, avtomat potrebuje za delo *energijo*. Producent energije je v avtomatu funkcionalno nekaj drugega od tistih delov avtomata, ki trošijo in predelujejo energijo v delo avtomata. A za nabavljanje energetskega materiala je avtomatu potrebna človekova postrežba. Odvisnost avtomata od človeka je v oskrbi z energetske snovjo popolna.

V biološkem svetu je energetski problem rešen na molekularnem področju njegovega mikrokozmosa. Producent in potrošnik energije sta funkcionalni enoti istega mikrosveta. Posebnost biološkega gibanja je torej, da izhaja iz energetskih potencialov, ki so vgrajeni v molekularne razpone mikrokozmosa. In postrežba z energetskimi viri? Postrežba je vgrajena v biološko makroenoto. Biološke edinice so same »programirane« na iskanje energetskih virov za svoja tkiva. Živali iščejo hrano, njihov »gon po samoohranitvi« je biologistično nadomestilo za postrežbo avtomata-robotu z energetskim materialom. Gon po

samoohranitvi je nagnal živalski bios v gibanje, v iskanje in v osvajanje prostora.

Gibanje in osvajanje prostora zaradi gona po samoohranitvi je bržčas uvod nove povesti, v začetku katere se živalski svet izrazi na neštete zvrsti. Ena teh je človek. Homo s pridevkom sapiens. Bitje, kateremu štejejo nekateri v poglavitno zaslugo to, da se je enkrat uprlo sili težnosti, uprlo s pokončno držo hrbtenice in na ta način preuredilo sprednje končine v zgornje, samo zato, da je z njim lahko začelo delati. In ko je po zaslugi svoje upornosti bitje-homo iznašlo delo, je iz bitja nastajal sapiens. Razlago za »evolucijo v delujočo žival-človeka« po gornjem modelu imajo za vrhunec materialistične znanstvene misli in jih prav nič ne moti, da bi se dalo lahko-vernemu svetu navsezadnje zabavati tudi z modelom, ki bi se odvijal v obratni smeri: nekoč se je nekim sapiensom uprla pokončna drža, spustili so se na vse štiri končine, pozabili delati, zato pa so se razvili v izvrstne akrobatske prebivalce visokega drevja.

Z gibanjem-osvajanjem prostora se človeški bios dokončno poslavlja od primerjave z roboti. Odnosno drugače: razvoj robotov je dosegel eksistenčni mejnik, ki ga ni možno prekoračiti; roboti ne bodo nikoli tvarina biosa; v njihovo tvarino ni možno vgraditi mikrokozmično eksistenco samoobnove; nikoli se ne bodo roboti razmnoževali v procesu kakršne koli samoreprodukcije; nikdar ne bodo roboti, gnani po gonu samoohranitve, osvajali prostora, nikdar ne bodo poznali dimenzije prostora.

Bios, bivanje, človek je torej res nekaj posebnega. Vse njegove posebne lastnosti, tako daleč dvignjene iznad nebiološkega, avtomatskega strojnega, vse posebnosti se združeno izrazijo v samoohranitvenem gonu. V gonu, ki je bios-bivanje-človeka napravil neodvisnega od potrežbe z energetsko snovjo, v gonu, ki je osvobodil bivanje-človeka njegovega stvarnika, v samoohranitvenem gonu je zapopadena osnovna vrlina biosa-bivanja-človeka. Prav v tem gonu je obsežen osnovni čin človekove-biološke stva-

ritve. Prav v njem je zajeta praeksistenca gon samoohranitve je prabivanje, ki ga morejo odmisлити samo filozofineeksistencialisti.

Prabivanje ni preprost biologištčni fenomen. Fenomenalno na njem je samo gibanje v prostoru, vse drugo na njem pa je začetek močno zapletenega energetsko-snovnega kompleksa. Gibanje v prostoru je možno le zavoljo tega, ker je v biosu gibajoče se makroenote vgrajen cel niz analizatorjev prostora, skozi katerega se bitje giblje. Analizatorji, (vida, sluha, voha itd.) so od biološke vrste do vrste dokaj različno programirani, a v glavnem so prirejani za dojetanje fizikalnih, nekaterih kemičnih ali nekih energetskih lastnosti prostora. Analizatorji »informirajo« biološko makroenoto o lastnosti prostora, informacije se vpijajo v mikrokozmos bitja, povezujejo se v njegovo molekularno sestavo kot fizikalni, kemični, energetski učinki. Lastnosti prostora se na ta način v biološkem mikrokozmosu ovrednotijo, bitje razvija *odnos do prostora*.

Živa bitja, ki imajo živčevje, izvrednotijo »informacije« z delovanjem živčevja; kot dražljaj za krčenje, širjenje, za gibanje, kot izkušnja o kakovosti prostora, kot spomin na čas. Enostavno in bežno, ali izprepletено, s ponavljanjem, z dolgotrajnim vznurjenjem — kakor že, v delovanju živčevja so zasnove duševnega, *psihičnega*. V osnovah sleherne psihe so vgrajeni elementi odnosa do prostora. Nadvse odločujoč odnos, gospodovalno prisoten v slehernem bitju s psiho (brez ozira na to, koliko je »izmerjen« z merilom zavest-nezavestnost).

Človek je bitje s kompleksno psiho. V njegovi psihi je ujet odnos do prostora. V tem *psiho-snovnem* odnosu je zakopan prostor kot dimenzija človekovega prebivanja, potovanja, gibanja-osvajanja in gibanja-bežanja; in — v istem psihično-snovnem je zakopan čas, čas kot zgodovina posameznikove psihe. Psiho-snovni odnos človeka je učinek njegovega gibanja po prostoru *zaradi* gona po samoohranitvi, je torej učinek njegovega prabivanja. Je temelj njegove eksistence.

Kadar iščemo, v čem se človek razlikuje od živali drugih vrst, tedaj pravzaprav iščemo, v čem se razlikuje njegovo gibanje po prostoru od gibanja drugih živalskih vrst, ugotavljamo njegovo prabivanje.

Iz Marxovega okrilja se da tako poleteti v smeri človekove eksistence. Pod eno predpostavko: Marxova misel ni dogma. Dogmo so iz nje naredili »marxisti«. Tisti, ki jim Marx ni Marx, temveč jim je Marx marxizem za družbeno prakso v sociologiziranem subjektu; tisti, ki so Marxa z notorično vztrajnostjo zmeraj najmanj razumeli. In — dogmo so iz Marxa z nevrotičnim veseljem naredili njegovi notorični nasprotniki, spolitizirani udeleženci na družbenem kapitalu, zato da so na svoj, na »privaten« način mogli kot antimarxisti-antidogmatiki sociologizirati makros subjekt v svojo korist. Eni, kot drugi, oboji »dogmo-marxizmi«, imajo v določenem pogledu smolo. Marx je snoval svoje delo tako, da je zrl povsem mimo obojih; ni jim, ne enim ne drugim, privoščil v svojih delih niti ene oprijemljive točke, na katero bi mogli obesiti svoje privatne ali »marxistične« interese, jih zakoličiti zaradi Marxa ali zoper Marxa, da bi tako postali večni. Dogmo-marxisti so minljivi. Najbrž prav zato, ker se Marxove misli znajo same presti dalje. Začele so se ob statvah 18. stoletja, ob parnih kotlih. Pred Marxovimi očmi so se razvijali avtomati. »Selfacting mule«, parni stroji, »enveloppacchine«. S koncentracijo produktivnosti, s kooperacijo strojnih sistemov so prisilili vse sektorje družbenega delovanja v istosmiselno tehnično izpopolnjevanje in prilagoditev istemu strojnemu tempu. Revolucija 18. stoletja. Revolucija, katere izkušnje je Marx poiskal v odnosu stroj-človek; spričo načina uporabe strojev-avtomatov je »človek zelo nepopolni instrument proizvodnje enoličnega in neprekinjenega gibanja«. Dogmo-marxizmi so Marxovo misel o človeku v revoluciji predelali v formulo delavec-materialna eksistenca družbe-kapital; osredje formule je materialna eksistenca, njena pola sta delavec in kapital, eno in drugo zdaj vir eksistence, zdaj politično sredstvo za

dosego eksistence. Torej materializem, materialistična praksa v vulgarnem pomenu besede.

Marxovo misel pa je revolucija 18. stoletja videla drugače. Nosilna struktura revolucije je znansaveno utemeljen razvoj tehnike, tehnologija znanstvenih sredstev, katera pa dobivajo v družbi materialno eksistenco *zoper* človeka-delavca. Človek-eksistenca, je konfrontiran z delovnimi sredstvi, ki se okumulirajo, razraščajo se v materialno moč; odnos delovno sredstvo — človek je konkurenčen, na škodo človeka.

V svojem človeško eksistenčnem bistvu je Marxova misel časovno in prostorninsko ubikvitarna. Veljavna je tudi danes, v drugi polovici dvajsetega stoletja, v dobi nove revolucije makrosubjekta. To kar je v dobi Marxa za družbeni razvoj pomenila strojna avtomatizacija, isto pomeni danes za makrosubjekt razvoj *energetike*. Človek dvajsetega stoletja je razvil neslutene oblike energije. Našel je način, s katerim energije ne proizvajajo, temveč jo sprošča. V proizvodnji se delo, na začetku katerega stoji sila biološkega napora, preoblikuje v uporabnost predmeta-proizvoda. Bistvo energetike pa je sproščanje energije iz njenih naravnih ležišč, odpiranje »zapornic« energetskemu veletoku. Na začetju sprostitve energije je neko delo, katero pa se smiselno pretvori v akt manipulacije, s katero se osvobaja in eventualno usmerja energija, zdaj v nepojmljivi količini, potlej v prefinjeni mikromanipulaciji neskončnega valovnega obsega. Z energijo je človek postal razsipek. Iz energije je sprostil prav toliko gibanja kolikor hkrati rušilnosti. V energiji je danes prav toliko poti k Luni in k planetom osončja, kolikor totalnega uničenja biološkega bivanja na Zemlji.

V energetiki bohoti svojstvena snovna revolucija. V tej ni več načel industrijske revolucije osemnajstega stoletja, v kateri si stojita naproti človek-eksistenca in materialna konkurenca delovnega sredstva v borbi za prostor pod soncem kapitala. V industrijski revoluciji je bilo možno konkurenčne faktorje meriti, enega z drugim. Marx

je za merilo vzel delavca-eksistenco. V energetske revoluciji tega merila ni več. Bilo bi popolnoma nespametno meriti, koliko človeške, ali denimo konjske sile je potrebno za polet kozmične sonde k Veneri, ali za izlet človeške na Luno. Nobena biološka sila ne more biti merilo, ker gibanja astronautike niso ostvarljiva z nobeno biološko silo. Biološko delo in delo strojev, potrebni za sprostitve energije, in učinek gigantske množine sproščene energije nista v nikakšnem sorazmerju; energetske potenciali stoje izven bioloških in socioloških merilnih normativov dela. Učinek sproščene energije je paradoksnostno gigantski v primerjavi z delom, vloženim za njegovo veličino.

Energetska revolucija ne konfrontira človeka z materialno eksistenco stroja, pač pa z energetske novumom, ki ima mnoge vidne in neslutene oblike in raznotere učinke. V učinkih je lahko garancija biosa in Zemlje; morda rešitev pred kataklizmo. In v njih je mnogo grožnje. Človeka pa ne ogroža stroj, človeka ogroža manipulacija z energijo. Manipulatorji so določeni ljudje, in ti ljudje so anonimni. A za svoje manipulacije potrebujejo ti ljudje makrosobjekt, takšen kot danes je.

Posebno družbeno vlogo je dobila energetika z elektriko. Leta 1883, v letu Marxove smrti je Amerikanec Edison pognal iz razbeljenega metala elektrone usmerjeno k anodi; iz istega izkustva je nastala dioda, obratovalka z elektroni. Igra z elektroni je potrebovala leta, da je iz kristala in metala nastal transistor (Bardeen in Brattain, 1948) in z njim je elektronika krenila na razvratno pot prodora v vse špranje človeškega življenja. Danes je elektronika Vse civilizacije. Naše življenje je začelo potekati med snovnim in energetske, med vidnim in nevidnim. Za energetiko civilizacije elektronske dobe ni več materialnih pregrad, snov je postala nestvarna. Zvok in slika je možno poslati brez vidnega sredstva v daljave, za njihov prenos ni čas več odločilna prvina. In — dimenzija za energetiko ni več pomembna, energetske »stroji« se krčijo na mikrostrukture, materialni prostor v običajnem pomenu besede zgineva. V bučikini glavici je lahko obseženo elektronsko uho. Elektronika se je utelesila v snovi, ki se krči, ki zgineva izpred naših oči in dobiva mikroskopske dimenzije.

Človeško eksistenčno bistvo Marxove misli v dobi

elektronske revolucije dobiva novo, morda globljo aktualnost. Ko so pred dobrim stoletjem stroji-avtomati revolucionirali družbo, je revolucija imela podobo snovi in moč giganta. Nad stroji je vzhajala para in se je gostil dim fabrike, ljudje so se sproti zavedali gibanj v prostoru, tako so se mogli pustiti gnati po silnicah družbene kohezivnosti: mezdni delavci zoper vidno materialno ekistenco kapitala, in kapitalist v kohezijo avtomatskih industrijskih velikanov, s katerimi je ugrabljal delovni proces v svoje roke in ukinjal meznega delavca. Silnice kohezivnosti so peljale v razredno družbo.

Nad sodobno elektroniko ne vzhaja para in se na zgoščajo oblaki dima. Vseeno pa je elektronska revolucija totalno pretresla dobo. Postopoma bo zreducirala čas *in* snovno razsežnost v nefaktorja. Elektronska energetika daje učinke, ki niso vzporedni s pojmi čas-snov. Rezultati eletronskega delovanja pa se vendar osredotočijo v rokah določenih ljudi in postanejo »lastnina«, toda lastnina, ki nima časovnega odnosa do družbe, v tej lastnini ni družbeno koristnega časa. Lastnik tudi ni družbeno odgovoren za uporabo lastnine te vrste. Z njo manipulira po mili volji. Deponira jo kot nepomemben statistični material v arhive; razprodaja jo kot zabavo, naredil je iz zabave business in v ta namen koncentrira občasno ljudi v zabaviščne dvorane, ali pa je svojim raztepenim odjemalcem na domove posređoval za drag denar telekomunikacijske naprave, da morejo uživati svojevrstno lastnino, ki jo je posređovala elektronika. Ali pa so lastniki lastnino predelali v informacije o ljudeh zoper ljudi same. Iskanje informacij na tej svojstveni podlagi je postal sistem zahrbtne kontrole nad občani, povsod pričujoče kontrole, nevidne kontrole. Elektronika v rokah anonimnih mehanizmov je postala dominanten faktor današnjega makrosubjekta. Lastniki informacij se v makrosubjektu izdvajajo v posebno plast ljudi, v plast anonimne oblasti nad ljudmi. Elektronika-anonimna lastnina v rokah nevidne policijske oblasti je doma v vseh dešelah sodobnega sveta. *Brez* izjeme. Z njo so neprestano v makrosubjektu prisotni mogočni zametki totalitalizma, ker vsepovsod, brez »demokratične« izjeme, služijo za nasilno izločanje ljudi iz kombinacij v makrosubjektu.

Današnji nedosojeni mikrosubjekt - posameznik - človek - se torej giblje sredi odločujočih energetsko tempiranih stvari, ki so zanj nevidne, so anonimne. Ljudi pa navdajajo s posebnimi občutki nelagodja, z občutki strahu. Pod pritiskom nevidne sile, ki je pričujoča med ljudmi, se

kohezijska pota med ljudmi rahljajo. Za človeka pomeni obdobje sodobnega makrosubjekta mnogo več kot revolucijo. Pomeni izgubo družbenega iskrenega soigranja, izgubo intimnosti, izgubo čustvene sproščenosti.

Kljub vsemu — človek je prišel na sled elektroniki. Z njo se vklaplja v nevidna valovanja, vključuje se v neki izven-svet z načelom: sprejeti-usmeriti okrepani-oddati. Izrednost na vključevanju človeka v svet valovanja je predvsem v tem, kako snovno neznatna je stvar elektronike. Dimenzije elektronskih naprav bi človek lahko skrčil na mikrodimenzije, a tedaj bi naprave ležale izven koristnega manipulacijskega območja. Takšne naprave bi bile majhne kot so na primer človeške celice. Podobnost tranzistorske naprave in spleta človeških živčnih celic je blizka. Tudi živčne celice sprejemajo-usmerjajo-oddajajo.

Človeški organizem je kot celota urejen po načelu sprejema-oddaje energije. Vseeno pa se organski promet z energijo razlikuje od tranzistorskega. Med sprejem in oddajo se v biološkem svetu človekovega organizma vključuje vloga kopičenja sprejetega. Organizem zna sprejeto »vskladiščiti«, zadržati in zna sprejeto-zadržano v časovno nevezanem trenutku spet v predelani obliki oddati. Kopičenje sprejetega ni funkcija magnetofonskega traku, ni zgolj fizična registracija v svrhu reprodukcije. Nakopičeno se v človeku na določen način *izvrednoti* in smiselno predela. Človek svoj odnos do prostora *doživlja*, doživljanje je bistvena poteza psihičnega.

Biologija se o sprejemu-oddaji izraža drugače. Organizem je vzdražljiv, organizem na dražljaje reagira.

Kako je torej s človekom-eksistenco? Dolga je pot do razumevanja človeškega bivanja, uvod pa je čisto biologičen. Človek, del biosa na Zemlji, je iz posebne tvarine, vanjo sta vgrajena funkcija, ki mu dajeta relativno samostojnost: samoobnova tkiv, in gon po samoohranitvi, človekovo prabivanje. Prabivanje se uresničuje v »odnosu do prostora«, ki je zasnovni impulz psiho-snovnega odnosa, psihičnega.

V »odnosu do prostora« je človek ustvarjalen. Materialno je naredil stvari, ki so podoba nekih človekovih gibanj. Avtomati, roboti; trpežni, neutrudni, a vendarle samo potvorba človekovih potez. Avtomati so neeksistenca brez prabivanja.

Človekov prostor je ograjen s pojmom makrosubjekta. Makrosubjekt, tako kot se je razvil v današnje dni, je zdaj okvir za divergentne kohezivnosti (razredna družba), potlej spet antikohezijska kategorija. V obeh primerih deluje makrosubjekt zoper človeka-eksistenco.

(Dalje prihodnjič)

Naša revija je solidarna s profesorjem Samom Pahorjem, ki se sam pogumno zavzema za stvarno uvedbo dvojezičnosti, obenem pa tudi ob tej priložnosti naša revija poudarja, da je prvi vzrok našega klavrno stanja treba iskati pri naših političnih in kulturnih organizacijah. Te bi morale dati pobudo in zgled slovenski narodni skupnosti, medtem ko se izživljajo v delarativnosti in cenenih retoriki. Naravno je namreč, da ob primeru prof. Sama Pahorja človek pomisli na kompromisarsko taktiko naših »levičarjev«, posebno »Slovenske kulturno-gospodarske zveze«, kajti od italijanskih strank ne moremo pričakovati, da bi odločili, naj s prvim januarjem 1975 vsi Slovenci sledijo zgledu prof. Sama Pahorja! »Slovenska kulturno gospodarska zveza« pa bi to lahko storila, če pa se za to ne odloči, pomeni, da je vloga te »krovne« zveze precej čudne narave.

LITERARNI VZPON

(Zapis ob srečanju s pisateljem Borodinom)

Dolgo sem razmišljala, kako naj sodim o literarnem predstavniku, ki je s kolobocijo najbolj kompliciranih stavkov dosegel literarno vzvišenost in vsestransko spoštovanje na straneh celo družinskih časopisov tega zanimivega evropskega zahoda. Na lepem so ga namreč proglasili za genialnega misleca in elitno osebnost, čeprav je kritiko družbe, v kateri je živel, izpeljal do konca, in ker je bila preostra, tisto družbo tudi zapustil in se odpravil v eno zahodnih držav, da izbere znosnejše okoliščine, tako zase kot za svojo družinico. Bil je dober poznavalec srednjeevropske literature in globok psiholog zgodovinskega dogajanja, pa tudi iskalec novih možnosti za izražanje misli: o njih je razpravljal v sibirskih puščah, kamor ga je konfinirala stalinska politična aparatúra, zaljubljen v vse utopije, ki so se porajale v času revolucije, v vse pozitivne strani sovjetske strukture je mislil opisovati morda prekrasne pokrajine svoje prostrane domovine, a se je na lepem znašel v vsedvomečem drobovju nove družbe, kateri je drugače mislil postaviti nove državne temelje estetike in umetnosti, kakršnih nikjer še ni videl. Morda je prehod na zahod zanj življenjsko sproščujoč, a njegov odhod je bil predvsem posledica konfliktnih situacij, ki mu jih je nakopalo življenje, predvsem pa plejada bolj ali manj nadarjenih pisateljev, ki niso prišli do izraza na zahodu.

Zdaj se pogovarjam z drugačno osebnostjo tega svetlega, prostranega sveta, pogovarjam se s skromnim uzbekistanskim književnikom, ki piše izrazito zgodovinske stvari in mnogo ve o obdobju, ki nas, zahodne Evropejce

tolikanj zanima, o tistem sproščenem, neurnem literarnem vrelcu, ki po svoji živopisnosti spominja na francosko slikarsko hiperprodukcijo nove estetike v prejšnjem stoletju.

Naštevam mu: »Kaj veste o Belem, Arosjejevu, Paster-naku?«

»S Pasternakom sva živela nekaj časa v isti sobi, diskutirala sva; takrat je mnogo pisal, pozneje pa ga nisem več srečal.«

»Literarna konfrontacija?« »Meni leži zgodovinskost, epopeja krvi moje domovine.«

Zelo zasanjan, ko govori o svoji domovini in po rusko, prav po starorusko topel, prijazen, zanj je bilo življenje v vseh obdobjih zapolnjeno z literarnimi in podobnimi pogovori, brali so ga in ga zgodovinsko upoštevali. Od tod sigurnost, platonska mirnost brez panike, brez kompleksov, konfliktov, tip urejenega človeka, ki mu zgodovina njegovega naroda pomeni vse in se v življenju ni izdal ne skrival, čeprav imam vtis, da je kdaj vendarle moral lisjaško prebresti zagate in diplomatska pota. V posevnih očeh kot v značaju prijaznost, ki je izžarevala iz prijateljskega poslanstva, a obenem odčarano občudovanje vsega zahodnjaškega, trden smisel in edino največje občudovanje je ta človek namenil svojemu narodu in jeziku, zato se ni bati, da bi izostrili njegovo srečo efekti luči ali kakšne druge prismojene estetske hieroglifščine kavbojskih fantazmagorij, ki jih v italijanskih obmorskih mestih srečaš na vsakem koraku. Zato sem v ožji družbi z njegovo tajnico, tržaškim slikarjem, gledališčnikom in njegovo ženo zelo sproščeno povedala svoje mnenje o kulturni politiki meščanskega modernizma in reklame za preminuli divji zahod. Potegovala sem se za klube literarnih zborovanj in soočanj, o kakršnih sem že slišala in sem se jih udeleževala v Ljubljani in katerih zarodek bi lahko bila srečala ob izidu novih knjig v Tržaški knjigarni. Včasih, ko izide tam nova knjiga in jo predstavijo, je ta mali pro-

stor kulturni tempelj v malem, ambient, kakršnih bi po logičnih estetskih potrebah moralo biti izredno mnogo.

Govorila sem na dolgo, moji tržaški sobesedniki so se že nekoliko ustrašili, da ne bi slučajno obeležje naše (ne) kulture prikazala pristransko, gospod Borodin pa je stvar kmalu razumel in dojel, morda si je celo oddahnil, ko sem mu vse probleme in problemčke nanizala v nekoliko pregorečem pogovoru.

»In vi, ste se dovolj angažirali na tem področju?« me je smeje vprašal, medtem ko je njegova tajnica drobila nasmeih prizanesljivega odobravanja k vsemu, kar sem nanizala.

»Poletiti morate priti v Taškent in Samarkand. Lahko pridete?«

Če bi bila kje v službi, vsaj kulturniški, sem pomislila, bi odšla v ta neznani svet in ga opisala. Toda, tu bom nemara živela vse življenje in je zato bolje, da ne govorim o bajnih potovanjih, ki si jih majhni ljudje, kar sem jaz vedno bila, ne morejo privoščiti ne samo s finančnega vidika, ampak morda tudi zaradi opravičevanja, kaj sem tam delala, ne. Pomislim na razdalje, ki jih še nisem doživela, na morda drugačen zorni kot, na popolnoma zacepljeno boleče mesto, ki bi me potem ne bolelo, če bi tja vendarle pogledala.

»Morda, enkrat v bližnji ali daljni prihodnosti. Sovjetski vizum sem nekoč že dobila, a ga nisem utegnila izrabiti. Tokrat ga bom morala, prav iz psihološke higijene bo zame dobro in zato, da se rešim manjvrednostnih podzavestnih kompleksov, ki se me lotijo, če dlje časa živim na istem območju.«

»In te važe zvezde nad Samarkandom, so bliže ali dlje kot tu, v Trstu?« jih vprašam.

»Razdalja ne bo imela velike razlike. Verjetno so naše bliže.«

»Tudi v naši bližnji vasi so bliže.«

»Ali boš že enkrat tiho!« me dovolj ostro pogleda trža-

ški kolega, ki po navadi ne zna biti strog, ampak mu ne gre v račun, da sem tako domača, sproščena in odkrita do tega neznanca. Toda on ne more vedeti, kaj me je stala dolgoletna vzdržnost od javnega kulturnega življenja, na katerega pravila se ni lahko navaditi, če se vrneš domov v drugačnih okoliščinah kot to pričakuje tvoja okolica, domači, družabna merila...

»Da bi navdušili mlade ljudi za literaturo, bi potrebovali vsaj toliko sredstev, kolikor jih ima poprečen pevec ali strankarski organizator kakšne skrajnostne desničarske organizacije. Zato se slovenski literati pri nas zatekajo k duhovnikom, ki religiozni moderni poeziji odstopajo cerkvene prostore, h gledališču, kjer igralci in režiserji ljubijo lepo slovensko besedo in k občasnim nastopom, ki še zdaleč niso tako pompozni in dobro obiskani kot tretjerazredne nogometne tekme.«

Tovariš se še kar naprej žalostno nasmihla, morda si misli, da v daljni prihodnosti tudi v njegovi domovini ne bo drugače.

»Zdaj pa boš začela svojo manjšinsko problematiko!«, vidim karajoči pogled mojega kolege.

In kaj, če bi jo zares, si mislim. Toda z manjšinsko problematiko je že začel Borodin.

»Je mnogo ruskih prebivalcev v Sloveniji?«

Oh, če bi naši rojaki tako vpraševali po svojih tovariših v vsakem mestu, kamor pridejo, toda mi sprašujemo vedno po službah, kot da smo rojeni brezdomotožja.

Na vprašanje niti ne odgovarjam, kolega je začel snemati pogovor za radijsko oddajo, prevajam v polpozabljenem jeziku, spoznavam, da me je samotarsko življenje odtegnilo marsičemu, in je morda edina možnost, ki jo bom imela v prihodnosti, ta, da še kar naprej vztrajam v svoji literaturi, v tipičnosti mojih oseb, ki v praznih prostorih pristajajo ob meni, da si še vedno izmišljam zgodbice in prigode, kamor bom skrila svoje stiske in izločenost zaradi protesta in znancev.

Relacija Taškent- Moskva - Trst je zaključena. Tako vsaj vemo, da svet ni prevelik, na njem biva vsakovrstnih literatov. Tale je bil eden izmed tistih, s katerimi bi se lahko v nedogled pogovarjali in izmenjavali mnenja, ne da bi prišli do usodnih konfliktov. Kakor je abotno, na linijo Trst - Taškent lahko postavimo dialog, na linijo v kakšo lepo palačo iredentističnega pisca v Trstu bi jo bilo celo nevarno vzpostavljati. Življenje je pač polno presenečenj.

POPRAVI!

V prispevku Lina Legiše o »Zverinicah iz Rezije« je tiskarski škrat zagrešil nepravilnost; na strani 150 namesto »pri našem priznavalnemu sprejemu« mora biti »pri našem priznavalnem sprejemu«. Avtor pa naj nam oprost.

ZMERAJ S PRAVIM VETROM

Le mains sales

Sartre

V šesti letošnji (1974) številki *Sodobnosti* se Anton Ocvirk loteva Alfonza Gspana v tako rokovnjaškem slogu, da si človek ne more dopovedati, da so tisti stavki prišli izpod peresa akademsko izobraženega človeka. Mogoče, da se italijanski in francoski univerzitetni profesorji, akademiki, ko so v kavarni ali na kopanju, med sabo obdelujejo v takem Ocvirkovem slogu, v italijanskih in francoskih revijah (v teh dveh tujih jezikih namreč berem revije) pa takega pisanja še nisem zasledil. Videti je, da še niso postali »socialistični«. Na Slovenskem pa, vsaj sodeč po pisanju nekaterih kulturnikov v zadnjih letih, »socialističen« pomeni biti podtikovalen, nesramen, nizkoten itd.

Ko bi v zamejstvu presojali duhovno hrano samo po delih, ki nam prihajajo od takih matičnih razumnikov, bi marsikdaj prevladoval vtis, da se je kulturna raven današnjega sveta strahovito poplitvila in zbanalizirala.

No, a tukaj me ne zanima ta stran vprašanja. Tudi mi ni do tega, da bi sledil diskusiji o Kosovelovih tekstih. Moram pa priznati, da me je pogrelo, ko sem te dni imel priložnost prebrati članek, ki ga je Anton Ocvirk napisal za *Slovenca* na Dunaju, januarja 1928. leta, Slovenec pa ga je objavil 23. istega meseca.

V tistem članku Anton Ocvirk govori o »Mladini«. O mladih, ki so se zbirali pri ti reviji, nekje pravi:

»Na kaj lahko pokažete s ponosom! Ničesar niste ustvarili, torej je nujno logično, da prenehate še z besedičenjem, ker niste upravičeni razbijati, ko ne morete in ne boste mogli na razvalinah ničesar velikega sezidati.

Kri vas izdaja. Morda ste ponosni na Sr. Kosovela? Ne prehitro! Kar je Kosovela, je iz Cankarja prečustvovani sentimentalni elegizem. Morda zazveni le v par pesmih res osebno, vsa njegova poezija s tendenco pa je ponesrečena — nepoezija.»

Nič seveda Ocvirku ne štejem v zlo, da Kosovela ni razumel, ko pa je tako udrihal po »Mladini«, upira pa se mi, da je taisti Ocvirk ne samo postal urednik Kosovelovih pesmi, ampak da nas je s svojim urejanjem za toliko desetletij osiromašil, ko smo čakali na pesnikovo podobo. In na Primorskem (celo tržaški Primorski dnevnik, ki mu nihče ne more najti kake sorodstvene vezi s *Prostorom in časom*) so se večkrat vzdignili ogorčeni glasovi proti takemu početju. Zakaj omenjeni urednik je očitno vzel Kosovela v zakup za vso svojo življenjsko dobo, medtem pa vztrajno bil urednik pri nemalo zahtevnih zbirkah slovenskih založniških hiš.

Razumel bi, če bi si bil v svojem plemenitem srcu rekel: »Kosovela sem podcenjeval, zdaj bom v pokoro njegov urednik«. A tedaj bi se moral ves posvetiti Kosovelu, ne pa ga imeti v hladilniku in ga iz njega jemati od časa do časa, vsakih deset let po nekaj, tako da bo stvar zmeraj aktualna, da bo zmeraj »vlekla«.

Ta moj vtis bi seveda lahko bil krivičen, prav lahko bi namreč šlo za tenkočutnega in tenkovestnega urednika, ki po celo leto razmišlja, kako naj razbere neki rokopis. A če je slog žig nekega značaja, če je način pisanja nekako to, kar so prstni odtisi, potem bi rekel, da me moj vtis ne zavaja na stransko pot.

V omenjenem članku v *Slovincu* je Ocvirkov slog natanko isti kot v številki *Sodobnosti*. No, spoznati je že vpliv neke rafiniranosti, ki je prišla z leti, a duh je isti.

V *Slovincu*, ki ni bil samo katoliški, ampak tudi klerikalni list, glasilo klerikalne stranke, Anton Ocvirk prikazuje pisce pri »Mladini« kot marksiste, jih napada in se žolčno norčuje iz njih. Berimo:

»Politična in socialna tendenca je osnovni kamen,

na katerem sloni 'nova' umetnost. Ne v bistvo življenja, ne v človekove globine, ne v ontološke resnice, ampak v dnevno brozgo, v neki 'znanstveni' marksizem veruj umetnik in poj o nekem mističnem utelešenju enakosti, ko bo vse človeštvo ena čreda in en pastir.' Kako ne bi s a n j a l i o družbi bodočnosti brez razredov? Mi sanjamo in verujemo z njimi!" (Ml. IV.) V vseh mladincih je instinkt mase. Ali pa ni masa padec in uničenje? Sanje pa o velikem zemskem raju, ki je v ljudeh fiziološko in psihološko nemogoč, ker ljudje niso bili in ne bodo nikoli enaki!»

In še: (Mladinci trdijo:)

»Umetnina bodi resnična, politično tendenčna (marksistična), koristna-umetnost, ki bo za jest in za pit — contra Cankar! — estetika trebuha. Lepote ni, veličine in globine ne potrebujejo. Ne poj o rožah, prijatelj, rože so kapitalistične!«

In še:

»To mešanico nazorov so poveličevali z lepo zvencim rodoljubljem in reševanjem slovenstva s stokrat zjecljano resnico, da smo res narod, in sicer političen narod — najnovejša razvojna stopnja. V svojem kričavem slovenstvu se znašajo nad vsakim, ki jim pride na pot, da bi si priborili lovoriko narodnih braniteljev. — Logika? Marksistično, to je internacionalno slovenstvo? Ali ni več slovenstva v eni sami Prešernovi, v eni sami Župančičevi pesmi, v eni Cankarjevi črtici ali Jakopičevi sliki kot v vsem navdušenem besedičenju od reševanja univerze, Narodnega doma pa do brezpomembnih lokalnih pepirčkov na univerzi?«

Pri vsem tem bi preprosto priznal, da sem večkrat na Ocvirkovi strani, strinjam se z njegovimi ugotovitvami, zakaj čeprav so stare šenstinštirideset let, veljajo do pičice tudi danes. Mislim predvsem na to, kako je gledal na umetnost, na enakost, na slovenstvo.

Ni pa Ocvirk razumel (ali pa ni maral razumeti) duha, ki je vel v mladih, ki so pisali v »Mladino«. A to ni

krivda, če ne razumeš. Kriv pa si, če pokažeš na marksiste takrat, ko jih policija lovi. (Isto se je ponovilo za časa osvobodilnega boja, ko je slovenski pisatelj objavljial imena kulturnikov, ki so bili na strani protiokupatorskega bloka.)

Vendar, vse to je preteklost oziroma bi lahko bila preteklost, ko ne bi Anton Ocvirk v letu 1974. v Ljubljani, v središču slovenske republike, kateri vladajo tisti marksisti, ki so za »internacionalno slovenstvo«, kakor je zapisal, marksisti, ki je on v njihovi državi akademik in profesor in urednik itd., — ko ne bi, pravim, Anton Ocvirk pisal danes o »Prostoru in času« v prav takem slogu kakor nekoč o »Mladini«.

Tako pravi:

»Gspan je pripravil svojo kritično besedo za revijo, o kateri ve slovenska javnost marsikaj presenetljivega iz raznih pričevanj v naši sodobni publicistiki, a ne samo tega, kar razkriva njeno duhovno podobo, marveč tudi to, kar razjasnjuje njen duševni obraz. Da obadva nista kaj prida, dokazuje tudi članek...«

In potem pravi, kako da imata tako revija (Prostor in čas) kakor avtor (Alfonz Gspan) o literarni kritiki »arhaične estetske nazore«, in spomni se »verskih zanesenjakov« v starih časih, dokler nas ne pripelje v »novejše čase«, ko so mračnjaški duhovi »preganjali... vse, kar se ni skladalo z njihovimi moralnimi in estetskimi nazori.. Pri tem so bili odločni in neizprosni, kar nasilni... V tistih dneh so nam tudi ubijali v glavo, da veljajo za umetnost nekakšni večni zakoni o lepem in dobrem...«

Ali ni bil prav on eden od tistih, ki so »Mladino« napadali v imenu večnih zakonov? Ni prav on bil, kakor smo videli, nasilen, neizprosen?

In zdaj? Kako da zdaj v novem ozračju napada druge zavoljo takih pogledov, kakršni so bili nekoč njegovi, in to dela celo, ne da bi dokazal, medtem ko je takrat, ko je napadal »Mladino« kot »arhaičen« estet, navajal citate.

Zakaj to nelepo početje?

Kompleksi?

Misli morebiti, da se bo s tem odkupil pred slovensko literarno zgodovino, ker ne samo ni razumel ničesar o Kosovelu, ampak je javno pokazal na mlade sile, ki so želele sprememb?

Se je tako neestetsko razpisal zato, ker se je predrznil kritizirati ga nekdo, ki je bil nekoč pri tisti »Mladini«, katero je on očrnil v *Slovenecu*, pa mu je ta nebodigatreba zdaj spet zbudil črne sence pred domišljjskimi očmi?

Septembra je praznoval svojo sedemdesetletnico Edvard Kocbek. Ker sta življenje in delo tega izjemnega Slovenca na poseben način pomembna za sodobno politično in kulturno zgodovino slovenskega naroda, se bo naša revija spomnila Kocbekovega jubileja tako, da mu bo posvetila eno celo številko. Če pa nas bodo prijatelji izrecno v ta namen podprli, bomo namesto v reviji spise o Kocbeku izdali v samostojni brošuri »Kosovelove knjižnice«.

POITALIJANČENI PRIIMKI

(KONEC)

P

Pacchi	<i>Pachor</i>	Patti	<i>Opatich</i>
Pacco	<i>Pahor</i>	Pauli	<i>Paucich</i>
Pace	<i>Pachor</i>		<i>Paulich</i>
Pacherini	<i>Pacher</i>		<i>Paulovich</i>
Pacorini	<i>Pacor</i>		<i>Pavlic</i>
Paesari	<i>Pajsar</i>	Pecchiari	<i>Pecar</i>
Paini	<i>Painich</i>		<i>Pecchiar</i>
Palanca	<i>Palanc</i>		<i>Pecherich</i>
	<i>Palanch</i>	Pecchi	<i>Pekic</i>
	<i>Palank</i>	Pecenco	<i>Pecenko</i>
Palazzi	<i>Pallavec</i>	Pedri	<i>Perdetz</i>
Palli	<i>Pallic</i>		<i>Perdich</i>
Pangaro	<i>Pangerc</i>	Pellegrini	<i>Coslovich</i>
	<i>Pangerz</i>	Pegani	<i>Pegan</i>
	<i>Pangher</i>	Penco	<i>Penko</i>
Paoletti	<i>Paoletich</i>	Peracchi	<i>Perak</i>
	<i>Pauletich</i>	Peratti	<i>Perak</i>
	<i>Pavletic</i>	Perazzi	<i>Peraz</i>
Paoli	<i>Paulic</i>	Perco	<i>Perkovic</i>
	<i>Paulisich</i>		<i>Perko</i>
	<i>Paulovich</i>	Pereni	<i>Perenic</i>
	<i>Pauz</i>	Pergoli	<i>Pergolic</i>
	<i>Palcich</i>	Peri	<i>Peritz</i>
	<i>Palvarich</i>	Perinello	<i>Peretel</i>
Paolizza	<i>Pavlica</i>	Perini	<i>Perovic</i>
Paolucci	<i>Pavlovich</i>		<i>Perincic</i>
Papi	<i>Papic</i>	Peris	<i>Perz</i>
Parchi	<i>Pahor</i>	Perissi	<i>Perissich</i>
Pascali	<i>Glavac</i>	Perizzi	<i>Perich</i>
Passeri	<i>Vrabec</i>		<i>Pirz</i>
Pastorelli	<i>Pastorcich</i>	Perna	<i>Pernarcich</i>

Pernari	<i>Pernarcich</i>	(Pieri)	<i>Pirz</i>
Pernetti	<i>Pernat</i>		<i>Pirec</i>
Pernici	<i>Pernich</i>	Pierini:	<i>Perich</i>
Perosi	<i>Perovsek</i>		<i>Peritz</i>
	<i>Prosen</i>		<i>Pirich</i>
Perovini	<i>Perovic</i>	Piresi	<i>Pirec</i>
Persi	<i>Persich</i>	Pirnetti	<i>Pirnat</i>
	<i>Persic</i>	Pittani	<i>Pittamiz</i>
Persici	<i>Percich</i>	Pizzecchi	<i>Pissek</i>
	<i>Persich</i>	Pizzengo	<i>Pecenko</i>
Persini	<i>Percich</i>	Plani	<i>Planinz</i>
	<i>Persinovich</i>	Planina	<i>Planinec</i>
Pertotti	<i>Pertot</i>		<i>Planiscig</i>
Peruzzi	<i>Perhauz</i>		<i>Planisek</i>
Pescatori	<i>Ribarich</i>	Plezzo	<i>Pless</i>
Peschiani	<i>Piscanc</i>		<i>Plez</i>
Pesco	<i>Pisko</i>	Plisco	<i>Plisko</i>
Pessi	<i>Peschitz</i>	Pluti	<i>Plut</i>
Petelli	<i>Petech</i>	Poboni	<i>Podboj</i>
Petri	<i>Petrovcic</i>	Pogassi	<i>Pogatschnig</i>
	<i>Petrovic</i>	Poggiani	<i>Pogatschnig</i>
	<i>Petech</i>	Poggi	<i>Poccecai</i>
	<i>Petrich</i>		<i>Pockai</i>
Petrini	<i>Petelin</i>		<i>Povsich</i>
	<i>Petrich</i>	Poglia	<i>Pockar</i>
	<i>Petrincic</i>	Poiani	<i>Poljak</i>
Petris	<i>Petrich</i>		<i>Poianaz</i>
Petrossi	<i>Petkovsek</i>		<i>Pojaunich</i>
Petruzzi	<i>Petrousig</i>		<i>Pojaunik</i>
	<i>Petrancich</i>	Polenghi	<i>Polencig</i>
Pettirosso	<i>Petaros</i>	Polesi	<i>Poljsak</i>
Pianisini	<i>Planiscig</i>	Poli	<i>Polch</i>
Piccini	<i>Picinich</i>		<i>Polich</i>
	<i>Pecnik</i>		<i>Poljak</i>
Piccio	<i>Picek</i>	Pollani	<i>Pollanz</i>
	<i>Pisseg</i>	Polli	<i>Pulic</i>
Picchi	<i>Pikic</i>		<i>Piscanc</i>
Piedimonte	<i>Podgornik</i>	Pontini	<i>Potnik</i>
Piemontese	<i>Podgornik</i>	Posarelli	<i>Pozrl</i>
Piemonti	<i>Podbersic</i>	Posarini	<i>Pozar</i>
Pierazzi	<i>Piriavetz</i>	Possari	<i>Pozar</i>
	<i>Pirjavez</i>	Potosini	<i>Potoznik</i>
Pieri	<i>Percic</i>		<i>Potozhnik</i>
	<i>Peric</i>	Potossi	<i>Potocnig</i>
	<i>Pirc</i>	Potresti	<i>Potrebscig</i>
	<i>Piric</i>	Poverio	<i>Povernich</i>

Pozzari	<i>Posar</i>	Primeri	<i>Prinz</i>
	<i>Pozar</i>	Primosi	<i>Primozič</i>
	<i>Pozkar</i>	Princi	<i>Princic</i>
Pozzi	<i>Pozru</i>	Principe	<i>Princich</i>
Pozzutti	<i>Posrù</i>	Prinzi	<i>Printz</i>
Pregazzi	<i>Pregarz</i>	Prodani	<i>Prodan</i>
Pregi	<i>Pregelj</i>	Prodi	<i>Prodan</i>
	<i>Pregel</i>	Prosecco	<i>Prosek</i>
	<i>Pregl</i>	Pruni	<i>Prunk</i>
Prelessini	<i>Prelesnik</i>	Prussi	<i>Prusich</i>
	<i>Prelesnich</i>	Puccherini	<i>Puhar</i>
	<i>Prelesnik</i>	Pucci	<i>Puc</i>
Preletti	<i>Premrou</i>		<i>Povh</i>
Premiani	<i>Premrl</i>	Puccini	<i>Pucich</i>
Premoli	<i>Premru</i>	Puffi	<i>Pufic</i>
Premuti	<i>Presetnik</i>	Puntari	<i>Puntar</i>
Presetti	<i>Pressel</i>	Puri	<i>Puric</i>
Presselli	<i>Presl</i>	Purini	<i>Purich</i>
Pressi	<i>Pre'c</i>	Pussi	<i>Pusic</i>
Prezzi	<i>Prezl</i>		<i>Puschnig</i>

Q

Qual'a	<i>Hvala</i>	Quastia	<i>Hvastja</i>
--------	--------------	---------	----------------

R

Racchi	<i>Rachich</i>	Re	<i>Cral</i>
Radessi	<i>Radesic</i>		<i>Kralik</i>
Radetti	<i>Radetich</i>	Rebbi	<i>Rebec</i>
Radini	<i>Radicich</i>	Rebecchi	<i>Rebek</i>
Radoni	<i>Radovich</i>		<i>Rebech</i>
Raggi	<i>Raicevich</i>	Rebelli	<i>Rebetz</i>
	<i>Raicich</i>		<i>Rebez</i>
Ralza	<i>Ralca</i>	Rebeni	<i>Rebek</i>
Rasemi	<i>Razem</i>	Redoni	<i>Redovnikovic</i>
	<i>Razem</i>	Reggente	<i>Regent</i>
	<i>Rasem</i>	Rei	<i>Reic</i>
Raseni	<i>Razman</i>		<i>Rejiz</i>
Rasmini	<i>Hrastnik</i>		<i>Reytz</i>
Rastini	<i>Rapotec</i>	Reia	<i>Reja</i>
Rapozzi	<i>Rapotar</i>	Relli	<i>Hreglich</i>
Rappotti	<i>Rautnik</i>	Remi	<i>Remec</i>
Rattini	<i>Raunich</i>	Rendi	<i>Rendich</i>
Rauni			

Renzi	<i>Rencelj</i> <i>Rencich</i> <i>Rencel</i>	Romei	<i>Rolik</i> <i>Okroglic</i> <i>Romich</i>
Renzo	<i>Renko</i>	Roncelli	<i>Roncelj</i> <i>Ronzel</i>
Repini	<i>Repic</i>	Rondi	<i>Rundich</i> <i>Runtich</i>
Reppi	<i>Repic</i>	Rosa	<i>Rojc</i>
Resani	<i>Resanz</i>	Rosani	<i>Rozanc</i> <i>Rosanec</i> <i>Rosanz</i>
Ressi	<i>Rescig</i> <i>Rescitz</i> <i>Resitz</i>	Rosano	<i>Rozanc</i> <i>Rosich</i> <i>Roschitz</i>
Ressini	<i>Rezinovic</i>	Rosi	<i>Rosic</i> <i>Rosec</i> <i>Resinovich</i>
Revini	<i>Riavitz</i> <i>Rijavec</i> <i>Riavitz</i>	Rosini	<i>Rosic</i> <i>Slauz</i> <i>Rossovich</i>
Riavini	<i>Ribaric</i>	Rossi	<i>Rosic</i>
Ribari	<i>Ricich</i>	Rossignoli	<i>Slauz</i> <i>Rossovich</i>
Ricci	<i>Riha</i>	Rosso	<i>Horvat</i> <i>Rubcich</i> <i>Rudesch</i> <i>Rudez</i> <i>Rudez</i>
Riga	<i>Riavitz</i>	Rovatti	<i>Runtich</i> <i>Rupenovich</i>
Riva	<i>Riavitz</i>	Rubini	<i>Rupnik</i> <i>Russanz</i> <i>Rusich</i> <i>Ruzic</i>
Riviani	<i>Potokar</i>	Rudi	<i>Rusjan</i> <i>Russ</i> <i>Rus</i>
Riviera	<i>Potokar</i>	Rudini	<i>Rustja</i> <i>Rutter</i>
Rivierani	<i>Ribaric</i> <i>Rauber</i> <i>Ravbar</i>	Runti	
Roberti	<i>Robnik</i> <i>Rogovich</i> <i>Rodnik</i> <i>Rodica</i> <i>Rogelj</i> <i>Roic</i> <i>Rojc</i>	Rupena	
Robini	<i>Rojac</i>	Rupini	
Rocco	<i>Rojac</i>	Russa	
Rodenigo	<i>Roitz</i>	Russi	
Rodizza	<i>Ro'ih</i> <i>Rolich</i>	Russiani	
Rodizza		Russo	
Roghelli		Rustia	
Roi		Rutteri	
Roia			
Roiazzi			
Roitti			
Rolli			

S

Saba	<i>Sabaz</i> <i>Sabec</i> <i>Scabetz</i>	Saccari	<i>Sahar</i> <i>Zager</i> <i>Sahar</i> <i>Zakrajsek</i>
Sabelli	<i>Svab</i> <i>Sab'ich</i>	Sacchi	<i>Zadnich</i> <i>Zafred</i>
Sabini	<i>Sablich</i>	Sacriati	
		Sadini	
		Saffred	

Sai	<i>Zaiz</i>	Scabini	<i>Skabin</i>
Saina	<i>Sajina</i>	Scalari	<i>Skavaric</i>
	<i>Sain</i>	Scampoli	<i>Skamperle</i>
Saiti	<i>Saitz</i>	Scapin	<i>Skapin</i>
Salari	<i>Zalar</i>	Scarlini	<i>Skerl</i>
Saletti	<i>Saletinig</i>	Scelli	<i>Scherl</i>
	<i>Saletnich</i>	Scherani	<i>Skerianc</i>
Sali	<i>Salich</i>	Scherbi	<i>Skerbec</i>
Salvi	<i>Slavec</i>	Scheriani	<i>Skerjanc</i>
	<i>Slavina</i>	Scherini	<i>Skerlavaj</i>
	<i>Sbogor</i>	Scherlavai	<i>Skarlavai</i>
Salvini	<i>Slavina</i>	Scherli	<i>Skerl</i>
Salto	<i>Skok</i>	Scherolli	<i>Skerl</i>
Samese	<i>Samec</i>		<i>Scherl</i>
Sami	<i>Semiz</i>	Schervini	<i>Skerbec</i>
Sansa	<i>Samsa</i>	Schillani	<i>Ski'an</i>
Santi	<i>Cvetina</i>	Scoccai	<i>Skocaj</i>
	<i>Svetina</i>	Scocchi	<i>Skok</i>
	<i>Stantich</i>		<i>Scok</i>
	<i>Sfetez</i>	Scodini	<i>Skodnik</i>
Santini	<i>Sfetez</i>	Scoffi	<i>Skof</i>
	<i>Zvetnich</i>	Scoffo	<i>Scoff</i>
	<i>Samsa</i>		<i>Skof</i>
Sanzi	<i>Sancin</i>	Scoria	<i>Skorja</i>
Sanzin	<i>Sardoc</i>	Scozzieri	<i>Skocir</i>
Sardo	<i>Sardotsch</i>	Scrignani	<i>Skrinjar</i>
	<i>Sardotsch</i>	Scrinari	<i>Skrignar</i>
Sardos	<i>Sitar</i>		<i>Skrinjar</i>
Sarti	<i>Znidarsich</i>	Sebenico	<i>Sibenik</i>
Sartori	<i>Snidersich</i>	Seberni	<i>Srebernik</i>
	<i>Saksida</i>	Secoli	<i>Sekulich</i>
Saxida	<i>Saversnik</i>		<i>Slejko</i>
Saveri	<i>Saversich</i>	Sega	<i>Zega</i>
	<i>Zaversnich</i>	Sella	<i>Selan</i>
	<i>Saversnik</i>		<i>Sellak</i>
Saverni	<i>Svab</i>	Semani	<i>Sedmak</i>
Savi	<i>Schvab</i>	Sementi	<i>Semenitz</i>
	<i>Savich</i>	Semerini	<i>Smartnik</i>
	<i>Umek</i>		<i>Smartnich</i>
Savini	<i>Sajevic</i>	Semi	<i>Semic</i>
	<i>Sawodnik</i>		<i>Semich</i>
Savodini	<i>Saulic</i>	Semilli	<i>Smilovich</i>
Sauli	<i>Savli</i>	Semini	<i>Simcich</i>
	<i>Slaucich</i>	Semo'i	<i>Semolic</i>
Sbrizzai	<i>Sbrizaj</i>	Senci	<i>Sencig</i>
Scabardi	<i>Scabar</i>	Seni	<i>Seniza</i>
	<i>Skabar</i>	Senni	<i>Zevnig</i>

(Senni)	<i>Seunig</i>		<i>Simnovec</i>
Senosecchia	<i>Senosech</i>	Simoni	<i>Simcich</i>
Sensi	<i>Sencig</i>		<i>Simoncic</i>
Senzi	<i>Sencic</i>		<i>Simonic</i>
	<i>Sencich</i>		<i>Simnovec</i>
Seppilli	<i>Sepich</i>	Sinceri	<i>Sincich</i>
Seppini	<i>Sepich</i>	Sinosi	<i>Sonosich</i>
Seraini	<i>Serajnik</i>	Sirca	<i>Sirk</i>
Serbottini	<i>Srebot</i>	Sirico	<i>Sirca</i>
Seri	<i>Zerovich</i>	Siro	<i>Sirovich</i>
Seriali	<i>Sherjav</i>	Sirotti	<i>Sirotich</i>
Seriani	<i>Zerjav</i>	Sismondi	<i>Zizmond</i>
	<i>Zerjal</i>	Sivi	<i>Zivec</i>
Serli	<i>Skerl</i>		<i>Schivez</i>
Serri	<i>Skerk</i>		<i>Schivitz</i>
	<i>Skerl</i>	Sivini	<i>Sivitz</i>
Serti	<i>Skerk</i>		<i>Siviz</i>
Servini	<i>Sluga</i>		<i>Zivec</i>
Sessi	<i>Sesek</i>	Slaico	<i>Slajko</i>
	<i>Scheschek</i>		<i>Slejko</i>
	<i>Sesseg</i>	Slavi	<i>Slavc</i>
	<i>Sessich</i>		<i>Slavec</i>
Settimo	<i>Sedmak</i>		<i>Slavich</i>
Severi	<i>Sever</i>		<i>Slavik</i>
	<i>Siver</i>	Smeccchia	<i>Smrekar</i>
	<i>Seberich</i>	Smeraldi	<i>Smrekar</i>
Sferzi	<i>Sfetez</i>	Smerzihi	<i>Smerzu</i>
Sganni	<i>Zgajnar</i>	Soave	<i>Zvab</i>
Sibilla	<i>Sibelja</i>		<i>Svab</i>
Sicchi	<i>Sikich</i>	Socchi	<i>Stojcovich</i>
	<i>Sichich</i>	Soffici	<i>Sovich</i>
Siderini	<i>Znidarsich</i>	Soi	<i>Sovich</i>
Sigelli	<i>Schwigel</i>	Solcari	<i>Solkar</i>
Sigon	<i>Zigon</i>	Soldati	<i>Soldatic</i>
	<i>Shigon</i>		<i>Soldatic</i>
Sigoni	<i>Sigon</i>	Solvesi	<i>Slobez</i>
Silami	<i>Slamic</i>	Solvi	<i>Slobic</i>
Silani	<i>Slanovic</i>	Sonzio	<i>Sonz</i>
Silleni	<i>Sillich</i>	Sori	<i>Sorich</i>
Silli	<i>Silic</i>	Sorini	<i>Sornig</i>
	<i>Sillic</i>	Sossi	<i>Sosic</i>
Silvani	<i>Slivar</i>		<i>Sossich</i>
Simi	<i>Simiz</i>	Sparozzi	<i>Sparozic</i>
Simini	<i>Simsic</i>	Spazzali	<i>Spacal</i>
	<i>Simicich</i>	Specchi	<i>Spechar</i>
Simoncini	<i>Simcic</i>	Specchiari	<i>Spechar</i>
Simonetti	<i>Simcic</i>		<i>Spehar</i>

Spelli	<i>Spellich</i>	Stucchi	<i>Stupatz</i>
Spetti	<i>Spetich</i>		<i>Stupaz</i>
Spillari	<i>Spilar</i>	Sturni	<i>Stor</i>
Spinelli	<i>Spincich</i>	Subani	<i>Sturm</i>
Spinetti	<i>Spincich</i>		<i>Strancar</i>
Stagni	<i>Stancich</i>	Subelli	<i>Stranich</i>
Stanzini	<i>Stancich</i>	Subiani	<i>Stritof</i>
Stefani	<i>Stefan</i>	Succi	<i>Stulich</i>
	<i>Steppan</i>		<i>Stuchlich</i>
	<i>Stepancic</i>		<i>Sturnich</i>
	<i>Stefancic</i>	Sudini	<i>Zuban</i>
	<i>Stefanic</i>	Sulli	<i>Suban</i>
	<i>Stipanich</i>		<i>Sulich</i>
	<i>Stifanich</i>	Sulligi	<i>Sulic</i>
	<i>Stefic</i>	Suni	<i>Sunich</i>
Steffi	<i>Stefich</i>	Supelli	<i>Supancich</i>
	<i>Stepcich</i>	Suppani	<i>Suppan</i>
	<i>Stepich</i>		<i>Supancig</i>
Stegoni	<i>Stegovec</i>	Susa	<i>Suscha</i>
Steppini	<i>Stepich</i>		<i>Shuska</i>
Stibelli	<i>Stibel</i>		<i>Schuscha</i>
	<i>Stibil</i>	Susanni	<i>Susanig</i>
Stilli	<i>Stiglich</i>	Susi	<i>Zuzic</i>
Stocca	<i>Stock</i>	Sussa	<i>Sussek</i>
	<i>Stoka</i>		<i>Susha</i>
Stocchi	<i>Stokelj</i>	Susse	<i>Zuzek</i>
Stoici	<i>Stoicovich</i>	Sussi	<i>Susig</i>
Stoppani	<i>Stupatz</i>		<i>Sussnig</i>
Stoppari	<i>Subelj</i>		<i>Sussich</i>
	<i>Suban</i>	Sutori	<i>Suster</i>
Stoppazzi	<i>Sucich</i>	Suvi	<i>Suvich</i>
	<i>Sussich</i>	Suzzi	<i>Sussich</i>
Stori	<i>Schussnig</i>		<i>Zuzek</i>
Stormi	<i>Sudich</i>		<i>Cucek</i>
Strancari	<i>Sulcic</i>		<i>Svagel</i>
Strani	<i>Stuparich</i>	Svaghi	<i>Schwagel</i>
Stritoni	<i>Stoppar</i>		

T

Tauzzi	<i>Taucer</i>	Telini	<i>Hodnik</i>
	<i>Tavcer</i>	Tenze	<i>Tence</i>
Tavuzzi	<i>Taucer</i>	Tenzi	<i>Tencich</i>
Tedeschi	<i>Nemez</i>	Teodori	<i>Todorivich</i>
Telazzi	<i>Tecilazich</i>	Terni	<i>Terkovnik</i>
Tempesti	<i>Vihar</i>	Tersalvi	<i>Terdos'avich</i>

Tersi	<i>Tercic</i>	Tordesalvi	<i>Terdoslavich</i>
	<i>Tersich</i>	Tornelli	<i>Trusnovec</i>
Terza	<i>Terciak</i>	Tossi	<i>Tossich</i>
Terzon	<i>Tercon</i>	Trampi	<i>Trampus</i>
Terzoni	<i>Tercon</i>	Trampoli	<i>Trampus</i>
Terzi	<i>Tersich</i>	Tranquilli	<i>Mirkovich</i>
Tigliani	<i>Lipovez</i>	Trebbi	<i>Trebec</i>
Tomaselli	<i>Tomich</i>	Trebiciani	<i>Trebec</i>
	<i>Tomsich</i>		<i>Trebitz</i>
Tomasi	<i>Tomasich</i>		<i>Trebose</i>
	<i>Tomsich</i>	Tribusson	<i>Tribuschon</i>
	<i>Tomaz</i>	Trobelli	<i>Trobic</i>
	<i>Tomazic</i>	Trocca	<i>Troha</i>
Tommasi	<i>Tomasic</i>		<i>Trocha</i>
Tommasini	<i>Tomasincich</i>	Troccheri	<i>Troha</i>
	<i>Tomich</i>	Troian	<i>Trojan</i>
	<i>Tomicich</i>	Trombi	<i>Trumbic</i>
	<i>Tomitz</i>	Trovi	<i>Trobitz</i>
	<i>Tomsich</i>	Tullia	<i>Tuliak</i>
Tomei	<i>Tomic</i>	Turchetti	<i>Turk</i>
	<i>Tomicich</i>	Turchetto	<i>Tureck</i>
Tomini	<i>Tomicich</i>	Turchi	<i>Turek</i>
	<i>Tominec</i>		<i>Turk</i>
	<i>Tominich</i>		<i>Turkovic</i>
	<i>Tominc</i>	Turchini	<i>Tureck</i>
Tonini	<i>Toncic</i>	Turci	<i>Turcic</i>
	<i>Tonich</i>	Turco	<i>Turk</i>
	<i>Toncig</i>	Tursi	<i>Tursich</i>
Tonsi	<i>Tonsich</i>	Turre	<i>Turcovich</i>
	<i>Toncich</i>		

U

Uccini	<i>Uicich</i>	Urbi	<i>Vrabec</i>
Udini	<i>Udovic</i>	Urbini	<i>Urbic</i>
Udovisi	<i>Udovicich</i>		<i>Urbic</i>
Ughi	<i>Jug</i>		<i>Urbich</i>
Ulessi	<i>Uglessich</i>	Urbis	<i>Urabitz</i>
Umari	<i>Ukmar</i>	Ursi	<i>Ursic</i>
Umelli	<i>Umek</i>	Ursini	<i>Ursich</i>
Urbani	<i>Urbanac</i>	Ussai	<i>Usai</i>
	<i>Urbancic</i>		<i>Ushaj</i>

V

Vadini	<i>Vadnich</i>	Verri	<i>Verc</i>
Vagnali	<i>Vadnal</i>		<i>Verh</i>
Valacchi	<i>Vlacovich</i>	Versa	<i>Verscha</i>
Valanti	<i>Valantich</i>	Versi	<i>Versich</i>
Valdi	<i>Vaidich</i>		<i>Vrcic</i>
Valcini	<i>Valcich</i>	Vertelli	<i>Vertovec</i>
Valenti	<i>Valencic</i>	Verzi	<i>Vercich</i>
	<i>Valentic</i>	Vescovi	<i>Skof</i>
Valentini	<i>Valentincic</i>		<i>Viskovic</i>
Valle	<i>Dolenz</i>	Vetri	<i>Vetrih</i>
Valletti	<i>Valetig</i>		<i>Vetrich</i>
Valli	<i>Valcich</i>	Viatori	<i>Hojak</i>
	<i>Valic</i>	Vicigni	<i>Vicich</i>
	<i>Vlach</i>	Vicini	<i>Uicich</i>
Varconi	<i>Varcounig</i>		<i>Vicich</i>
Vasari	<i>Lonschar</i>	Vida	<i>Vidacovich</i>
Vatta	<i>Vatovaz</i>	Vidali	<i>Vidau</i>
	<i>Vatovec</i>		<i>Vidav</i>
Vecchi	<i>Starc</i>	Vidari	<i>Vidmar</i>
Vecchiet	<i>Starc</i>	Vidi	<i>Viidc</i>
	<i>Starcich</i>		<i>Vidich</i>
	<i>Starec</i>	Vidoli	<i>Vidulich</i>
	<i>Vekjet</i>	Vidossi	<i>Vidovic</i>
Vecchietti	<i>Starz</i>		<i>Vidossevich</i>
Veglia	<i>Veljak</i>	Villari	<i>Vilhar</i>
	<i>Vegliak</i>	Villi	<i>Vilic</i>
Velassi	<i>Velacic</i>	Vimari	<i>Vidmar</i>
	<i>Velasich</i>	Vinci	<i>Vicic</i>
Ve'ia	<i>Veljak</i>		<i>Vissig</i>
Velicogna	<i>Velikonja</i>	Viozzi	<i>Vujovich</i>
	<i>Veliconja</i>	Vipiani	<i>Vipauz</i>
Vellini	<i>Velcich</i>	Visconti	<i>Bastiancich</i>
Velussi	<i>Velusic</i>	Visini	<i>Visnjevic</i>
	<i>Velushek</i>	Visinoli	<i>Visnjevic</i>
Venuti	<i>Ierchig</i>	Vitezzi	<i>Vitez</i>
Verani	<i>Vranich</i>	Viti	<i>Vitec</i>
Verbano	<i>Verban</i>		<i>Vites</i>
Verbi	<i>Verbec</i>		<i>Vitez</i>
	<i>Verbic</i>	Vito	<i>Vitkovich</i>
Verbini	<i>Verbic</i>	Vitri	<i>Vidrich</i>
Verdelago	<i>Verdelak</i>	Vitussi	<i>Viltuschnig</i>
Verli	<i>Verlich</i>		<i>Wiltuschnik</i>
Verni	<i>Vernik</i>	Viviani	<i>Zivic</i>
	<i>Vremez</i>		

Vocchi	<i>Vouk</i>
	<i>Vouch</i>
Vogri	<i>Vogric</i>
Vogrini	<i>Vogrig</i>
Volassi	<i>Vlasich</i>
Vollari	<i>Vollarich</i>
Volli	<i>Volcich</i>
	<i>Volich</i>

Volsci	<i>Volk</i>
Vorisi	<i>Volcich</i>
Vuchelli	<i>Vogrig</i>
Vucci	<i>Vuchelich</i>
Vusconi	<i>Vouk</i>
Vuletti	<i>Vuscovich</i>
Vusio	<i>Vuletich</i>
	<i>Vusich</i>

Z

Zabrecchi	<i>Zabukovic</i>
Zabri	<i>Zabric</i>
Zabucchi	<i>Zabucovic</i>
Zaccaria	<i>Caharija</i>
	<i>Zaharia</i>
Zacchelli	<i>Zakelj</i>
Zacchi	<i>Zach</i>
Zacci	<i>Zacevich</i>
Zacevini	<i>Zacevich</i>
Zagari	<i>Zagar</i>
Zaghi	<i>Zagar</i>
Zago	<i>Zagar</i>
Zagora	<i>Zagorac</i>
Zaini	<i>Zajcek</i>
Za.li	<i>Zalar</i>
Zanchi	<i>Sancovic</i>
Zancotti	<i>Zancotich</i>
Zanetti	<i>Zanetovich</i>
Zanini	<i>Zaninich</i>
	<i>Zaninovich</i>
	<i>Zadnik</i>
Zanverdiani	<i>Zavadlal</i>
Zanutti	<i>Zanutig</i>
Zappi	<i>Zvab</i>
Zapussi	<i>Zapusich</i>
Zarco	<i>Zarcovich</i>
Zari	<i>Zarich</i>
Zarli	<i>Zarl</i>
Zavaldi	<i>Zavadlav</i>
Zebochin	<i>Cebohin</i>
Zegliani	<i>Zeljan</i>
	<i>Zelik</i>

Zei	<i>Cej</i>
Zelli	<i>Zellich</i>
Zellotti *	<i>Zelloth</i>
Zenco	<i>Zenko</i>
Zeni	<i>Zenic</i>
	<i>Zenovic</i>
	<i>Zenj</i>
Zeno	<i>Zencovich</i>
Zeriali	<i>Zerjal</i>
	<i>Zerjav</i>
Zeriani	<i>Zerjal</i>
Zerini	<i>Zrimec</i>
Zernetti	<i>Zernettig</i>
Zerni	<i>Zernich</i>
	<i>Zernitz</i>
Zerpini	<i>Ceper</i>
Zetto	<i>Zetko</i>
Ziani	<i>Ziach</i>
	<i>Zian</i>
Zidarini	<i>Zidarich</i>
Zideri	<i>Zideric</i>
Zinco	<i>Sinkovich</i>
Zini	<i>Zink</i>
Zirni	<i>Zirnich</i>
	<i>Ciznic</i>
Zitto	<i>Zitko</i>
Zocchi	<i>Cock</i>
	<i>Cok</i>
	<i>Zock</i>
	<i>Zok</i>
	<i>Sokol</i>

Zollia	Zolja	Zucchi	Curk
	Colja		Ciuch
Zorovini	Zorovich		Ciuk
Zorzetti	Zorzetich		Zuch
Zorzi	Zorc	Zucco	Zuch
	Zorec	Zuccoli	Ciuch
	Sorc		Ciuk
	Surz		Cuk
	Sortsch	Zugna	Zhiuk
	Zorsch		Cunja
	Zurich		Cevnja
Zotti	Zottich	Zulian	Ceugna
	Sottig	Zuliani	Zuljan
	Cotic	Zulini	Zulich
	Cotar	Zurchi	Zulic
	Zottar		Zurch
			Zurk
			Curk

MOČ V BELEM

10. poglavje

Na hišnem pragu je profesorja Butalo prstregel poštar.

Profesor je potežkal pošiljko:

»Sijajno.«

»Se mi je zdelo,« je menil mož v poštarški uniformi in dodal: »Če je v škatli kak vitamin odveč — se priporočam.« Obenem se je odrekovalno nasmehnil. Od Butale mu še nikoli ni priletel krajcar napitnine, kaj šele vitamin.

»Dragi tovariš,« ga je pokaral profesor, »kako si sploh predstavljate... 'vitamin odveč' ... ej! Tule notri — je potrkal po zavoju — »so posebna zdravila. Razumete? Si predstavljate, kaj so posebna zdravila? Specialitete. Za naše bolne otročičke. Za revčke z naduho — po celo noč se dušijo — — pri nas teh zdravil ni. Trenutno jih še ne izdelujemo. Posebej sem jih zato naročil ... vi mislite seveda na svoje vitamine! Sebičnost. Jejite solato! Paradižnik! Tudi ribje olje vam ne bo škodovalo.«

Poštar je profesorjevo predavanje poslušal s trmo, v kateri je bilo nekaj dostojanstva okradenega skopuha. Solatni in paradižnikovi vitamini — to bi še šlo, to že. A ribje olje — ob spominu na oljnato tekočino, ki diši po žarkih posušenih morskih ribah, je moža streslo. Popravil je okorno torbo, ki je vlekla ob boku navzdol, in naglo krenil dalje.

Profesor Butala je s škatlo, ki jo je bil proglasil za vrednost nadnaravne veličine, odšel nazaj v stanovanje. V sobi je škatlo malomarno odvrigel na mizico z bider-

majerskimi predalčki. Carinske nalepke, žigi, napisi so iz pošiljke delali 'vzorec brez vrednosti'.

Vzorcev brez vrednosti so bili polni predalčki. Tablete, zdravila v oblatih vseh vrst. Pomirjevala so zrahljane živce. Uspavala. Sredstva zoper drisko. Varovala pred virusi. Čudotvorni praški za shujšanje. Magične snovi za vzdrževanje življenjske sile. Butala je vso to menežarijo žical z vljudnimi pismi, ki jih je razpošiljal inozemskim tovarnam zdravil, in ki so zveneale kot potvorba ljubezenske izjave priletnega trgovskega potnika: 'Humani naporu farmacevtske industrije zaslužijo občudovanje ... naslovna tvrdka je kapitalno jamstvo zdravja soljudi ... podpisnik je pripravljen prevzeti poskusne vzorce zdravil ... z odličnim spoštovanjem ...'. Ugledne gospe in gospodje iz kroga Butalovih privatnih znancev in njegovih pokroviteljev so jedli Butalova našicana zdravila s posebnim užitekorn brez ozira na to, kakšen okus so tabletko ibele. Grenke, slane, osladne, omledne — bile so »inozemske«: bile so ravno 'primerno' trde, tičale so v 'kulturnih' tulcih, krasila so jih pristno 'znanstvena spodbudna imena, in sploh ... Izborno.

Butala je odprl škatlo. Iz škatle je privlekel naprej pest nakodranih trakov, sivih ko papir in šumečih ko les, nato je izvlekel rjavkasto steklenko in pozorno bral nalepnicu. Tablete zoper bolečine v sklepkih.

Odprl je najspodnejši predal mizice in steklenka je romala v dno predala; med kramo, ki je Butali najmanj hasnila, ker je malokdaj prišla pri Butalovih odjemalcih do samaritanske veljave.

Hotel je že oditi, pa se je obrnil nazaj k mizici in stekleničko s tabletami zoper sklepne težave premestil v višje nadstropje. Tja, kamor je odlagal robo za gospo Mimo. Spomnil se je bil namreč na križ gospe Mime. Križ gospe Mime! Babnica prismojena in njena kuhalnica! — na isti nitki spomina kot križ gospe Mime je visela tudi Mimina kuhalnica. Butali se je zazdelo, da čuti spet pekočo oteklino na hrbtu, koder je bila tistikrat lopnila Mima

— pred dobrim letom. Pa naj bo! Butala je po kuhalnični vojski vseeno ostal v sedlu, pojedel nekaj stotov klobas ob gospe Mimi in zvedel marsikaj koristnega.

Profesor Butala je spravljivo potisnil kuhalnico gospe Mimi iz svojega spomina in napravil načrt: s tabletami zoper sklepne bolečine bo imel spet priliko obiskati Mimo, svojo bojevito zaščitnico.

Pogledal je na uro. Bilo je natanko dvajset minut čez čas, ko navadno prihaja na kliniko. Nekaj zamude torej, ki pa jo io dopoldanski tempo nadoknadil. Najprej sestanek z zdravniškim kolegijem, skrajšal ga bo za deset minut. Potem eno uro vizita na oddelku B, nato še ena ura za strokovne razgovore, tudi ti se bodo dali skrajšati na pol ure — po enajsti uri bo Butala že lahko kramljal z gospo Mimi.

Profesor Butala je načrt za dopoldne imel pripravljen. Hitel je na kliniko s tisto preračunano naglico, ki ne dopušča, da bi se človek upehal in potlej brez potrebe zgubil vsaj še deset minut, da pride k sebi. Butala je hitel zložno.

Okrasno grmičje s strupeno rumenimi cveti pred otroško kliniko je osamelo štrlelo v pozno jutro. Ko je profesor Butala korakal mimo, ga še pogledal ni. Po navadi se je ob grmičevju ustavil, ga poduhal in uprizoril ob njem sekundo osebnega veselja, kakršno je lastno prijateljem narave. Butalovo bistro oko je naglo pretipalo okolico. V prostranem kotu, v katerega se lomi velika gmota otroške klinike in kjer iz lukenj v asfaltni plošči poganjajo grmičasti čopi bilo ob Butalovem mimohodu nikogar, nihče ne bi mogel občudovati Butalove ljubezni do umotvorov prirode. Butala jo je odcvirnal dalje.

Mimo vratarja je profesorja navadno neslo s hitrostjo nogometnega napadalca. Danes je Butala pred vratarjevo kabino zavrl korak. Vrtar se je pravkar sklinal v kot, kjer je bila omarica s pošto in bi mogel Butalo, svojega predstojnika prezreti. Butala je uvidevno

zategnil korak. Vratar se je v kotu okrenil, zagledal Butalovo uradno stvarnost in jo spoštljivo pozdravil:

»Dobro jutro, tovariš šef ... dve pismi za vas sem oddal uradnici Marički.«

Profesor Butala je molče dvignil stegnjeno dlan desnice k čelu. Vratarjevi dobrodošlici je zmiraj odzdravljajal z istim prožnim zamahom zgornje končine, nato pa se podvzival k uradnici Marički v predsobi svojega kabineta.

»Servus!« jo je pozdravil. »Naspančkana? Spočita? Dela bo na pretek.«

Uradnica Marička je povescila modrikaste oči in dahnila:

»Dobro jutro.«

Butala je odkorakal v kabinet, ki je nanj čakal z vrati odprtimi na stežaj. Butala je za sabo zaprl vrata z zamahom. Okno, odprto v beli dan, je Butala zaprl približno tako kot vrata. In že je Butala stal pri omari. Odprl jo je in se začel slačiti.

Sleherno jutro je profesor Butala potoval skozi isti obred prihajanja in preoblačenja. Obred je bil preizkušen do zadnjih gibov. Butalo je moral varovati pred prepihom in pred radovednimi očmi uradnice Maričke, osvoboditi ga je moral meščanskega suknjiča in civilnih hlač in ga obleči v snežno belino: srajca-hlače-platnen zdravniški suknjič do kolkov — vse belo. Ko je Butala tičal v strokovni uniformi, je smela priti uradnica Marička z uradno mapo.

Danes je šlo z Butalovo preobrazbo najprej gladko. Civilne hlače je bil lepo poravnal na obešalniku iz položene jesenovine. V bele hlače je zlezal spretno, trebušnemu obsegu navkljub. Na beli polikani srajci je zapel sedem gumbov — osmi je manjkal. Tisti pod popkom.

Na osmem, manjkajočem gumbu se je obred preoblačenja ustavil. Kadar manjka gumb, je za to stanje nekdo kriv. Premočrtna ugotovitev primanjkljaja je Butalo, predstojnika klinike, dvignila v budno stanje stroge u-

radnosti. Ukrepati bo treba. Krivca poiskati. Pokazati mu njegovo malomarnost. Trdo ga prijeti ...

... tedaj je na pisalni mizi zavreščal telefon.

»... Moj poklon cenjeni kolega — — — o da — — — seveda lahko — — — da — — — na svidenje.«

Ko je Butala odložil slušalko na telefonske vilice, je kazal malo navdušenja. Na drugem koncu žice je držal slušalko profesor Lojevski, skliceval je sejo ožjega kolegija častnega razsodišča z veljavnostjo 'nemudoma'.

Lojevskega 'nemudoma' je Butalo žgal kot devičnika prešuštna misel. Vse kar je prav. Vse kar je prav! Stvari imajo svoje meje, paragrafarski Lojevski pa ne pozna nobenih meja. Nobenih. Ne meja kolegialne dostojnosti. Tudi meja svojih pristojnosti ne pozna, enostavno ukazuje ... 'nemudoma' ... vse kar je prav! Povedati mu je treba enkrat — — pa pošteno — — da si bo zapomnil!

Profesor Butala je slekel belino, pozabil na osmi gumb srajce in zlezal nazaj v dnevno obleko. Ko je krenil na pot proti upravnemu poslopju, je bil odločen, nezizprosn jezen in zatrdno namenjen, da se bo še danes pogovoril z gospo Mimo ... tudi o Lojevskem.

V malo posvetovalno sobo uprave, kjer je že čakal profesor Lojevski, je profesor Butala vstopil brez hrupa.

»Dober dan — dober dan!« je pozdravil Butala. V njegovem glasu je bilo nekaj vzhičenega nad snidenjem s predsednikom razsodišča, in peti sta mu celo udarili med pozdravom skupaj, tako kot so Butalo svoje čase bili naučili v rekrutski šoli.

V roke sta si segla prek vogala mize, ki je trdo stala na hlodastih nogah sredi sobe, v kateri je bilo še prostora za dvanajst stolov in za poličasto omaro s časopisi. Butala je čutil hladno vlago Lojevskega znojne dlani, lepljive ko sluzast obliž. Vseeno je poskušal roko prisrčno stisniti.

»Rana ura — zlata ura,« je še Butala dodal pozdravu.

Lojevski je medlo pokimal. Bil je brezizrazen, predsednik častnega razsodišča. Naravnost izvrstno brezizra-

zen. Butala ni mogel uganiti, kaj ima Lojevski danes za bregom. Gre za coprnijo zoper Jazbeca? Ali je v Lojevskega cenjene predsedniške roke priromalo kaj dodatnega smradu?

»Jutranje delo največ zaleže. Prav gotovo. Zjutraj — ko da ni zamotanih stvari,« je tipal Butala.

Lojevski pa nič. Njegov pogled je turobno utripal prek mize. Ko signalna leščerba ob razdrti nočni cesti in ne veš, kaj je onstran leščerbe, jama ali vzpetina. Butalo je brezličnost Lojevskega spravljala v tiho jezico.

»Tudi častnemu razsodišču bo jutranja svežina koristila,« se je nasmehnil Butala. Mutavost Lojevskega je opazoval z rahlim srhom, nehote se je spomnil besed gospe Mime 'študentje že nekaj pripovedujejo...'. Če bi Mima mogla zdajle videti puščobo Lojevskega, bi gotovo prav nič ne oklevala s sodbo: v tejle dohtarski nadlogi pa je res čisto vse popolnoma otopelo, kar ga je v hlačah.

»Napočil je čas za častno razsodišče,« je tedaj spregovoril profesor Lojevski.

Za njegovimi pustimi pogledi ni ležalo pokošeno polje, kakor je bil domneval Butala, zadaj za njimi so poganjale bogate misli. Vprašanje časti in urejenosti med poklicnimi medicinskimi brati — to je bila vsebina pogledov Lojevskega. Zadeva Jazbec, no prosim! Z njo se je spoprijel Lojevskega miselni organ. Zadeva Jazbec je v zadnjem tednu začela dobivati jasne obrise. Za Lojevskega povsem jasne. Lojevski na primer ni prezrl potuhnjene tišine samega Jazbeca. Kdor molči, si že sam sodi; in Jazbec nedvomno molči. Nadalje ni Lojevskemu ušlo, kako ljudje v vrhu deželne uprave molče. Jih nič ne gane. Če bi jih ganilo, potlej bi deželni ljudje že bili poskrbeli za Jazbečevo zdravo priljubljenost. Jazbeca bi bili dvignili na Olimp zaslug, povišali bi ga v akademika in naredili neranljivega. Pa niso. Ker niso, je Jazbec ostal, kar je. Vsi si lahko ob njem brusijo jezike. Kadar deželni ljudje molče, tedaj obsojajo. Častno razsodišče ne sme

ostati na repu dogodkov. Ne sme čakati. Čakati bi pomenilo neodločnost. Neodločnost bi pomenila potuho Jazbečevi zagovednosti ...

Tako je razsojala glava častnega razsodišča, profesor Jonatan Lojevski, in se odločila za grozovito dejanje: čimprej z Jazbecem na akademske vislice.

»Pritisniti bo treba — hočem reči prijeti se moramo dela,« je razložil Lojevski in zrl mimo Butale.

Butala si je medtem dajal opravka s stoli. Na enega bi moral sestiti, na vsakem pa, ki ga je potegnil izpod mize, je odkril pomanjkljivost. Smet; majavost naslonjala; prah, lise posušenega črnila. Premikal je stole, otipaval, brisal, nato sedel.

Lojevskemu ni ugajalo, kako se je Butala lotil stolov. V tem je videl odmikanje od stvari častnega razsodišča. Še enkrat je zato rekel:

»Zadevo bo treba potisniti v ospredje.«

Butala je kajpak čul, kaj je bil govoril Lojevski. Stavki Lojevskega pa nanj niso vplivali kot spodbuda k razmišljanju. Naglo je dejal:

»Nekatere zadeve kriče po ukrepanju.«

»Res je, tako kot pravite, zadeva kriči,« je počasi pritrdil Lojevski in celo rahlo pokimal. »Pripravili bomo načrt — hočem reči, dogovorili se bomo o ukrepanju.«

Lojevski si je vzel nekaj sekund odmora, nato pa še dodal:

»Prišel bo še profesor Ventura.«

Pojasnilo Lojevskega je spravilo Butalo v dobro voljo. Hitro je potvoril nekaj radovednosti:

»Tako? Ventura?«

»Da. Ventura. On bo v zadevi kar dober.«

Butalo je Lojevskega ovinkarjenje zabavalo. Obšla ga je pobalinska zlobnost.

»Mi trije, z Venturo — vi seveda kot predsednik — mi smo torej ožji kolegij častnega razsodišča?« V Butalovih besedah se je teplo nekaj vlnudnosti s še nekam uspešno prikrito porogljivostjo.

»Točno. Mi trije — hočem reči, ta izbira se mi zdi najbolj smotrna.«

Butala si je v mislih predstavljal ožji kolegij. Dve tretjini kolegija, Lojevski in Ventura, sta varovanca psihiatra Jazbeca — ali pa razgovori z Mimo niso vredni počenega groša. In »zadeva«, okrog katere se vrtilo Lojevski, je gotovo Jazbec. Dejal je:

»Ožji kolegij, skupaj z Venturo, se mi zdi nepremagljiv. Zabave ne bo manjkalo.«

Iz Butale je govoril bahavi občutek večvrednosti, kakršnega ima atlet, ko gre mimo pohabljenca. Napajal se je ob misli, katera je njega narejala visoko prisebnega... spričo onih dveh...

Lojevski je Butalovo porogljivost razumel drugače. Razumel jo je kot veselje pod vislicami, ki še ne stojijo. Štel je takšno veselje za mračnjaško. Če ni v veselju tudi nekaj poklicne pootročnosti, pootročnosti otroškega zdravnika — da, a reklo bi se lahko tudi, da pootročnost ne sodi povsem v odrasli lik profesorja. A pustimo — je menil Lojevski. Veselje vsekakor dokazuje, da bo Butala z dušo in s telesom oral skozi zadevo, ki jo bo razreševalo častno razsodišče.

»Začeli bomo z obnovitvijo dogodka,« je pojasnjeval Lojevski.

»Imeniten začetek,« je pohvalil Butala.

»Da, začetek bo kar dober.«

»Ne more biti boljši.«

»Najprej bomo zaslišali priče,« je zlogoval Lojevski.

»... zaslišali priče in zbrali izjave,« se je poigraval Butala.

»Da, pravilno ste dojeli — hočem reči, zbirali bomo izjave prič.«

Razgovor bi se bil razvijal v burko, če se ne bi bil Butala hipoma nečesa spomnil. Spomnil se je, kako sta z Lojevskim že enkrat bila prišla do iste točke razgovora, do zaslišanja prič. Bilo je takrat, ko sta se z Lojevskim prvič pogovarjala o Jazbecu. Složno sta pridrsala do priče

številka ena, do Jazbečeve tajnice Vande — tam sta se z Lojevskim razšla. Bilo je konec njenega razgovora. Butala je zato zdaj oprezno premotril Lojevskega. Obraz Lojevskega — pogled samevajočega grobarja — — — morda se pod njegovo izvirno zunanostjo skriva možato nagnjenje, moč pozne pomladi — — he, he! — — in si je mrtvaški mojster za cilj izbral Vando? Butala je slutil, da mora biti previden in se stvarnega razgovora o pričah izogniti. In je ostal tiho.

Premor, ki je nastal po zaslugi Butalove previdnosti, je Lojevskega motil. Ponovil je:

»Izjave prič. Točno. V obnovitvi dogodka bomo izjave beležili.«

Tudi zdaj Lojevski ni dobil od Butale odziva. Obregnil se je naravnost proti Butali:

»Vi boste pisali zapisnike.«

Butalo je streslo:

»Kako? Jaz? Zapisnike?« Glas mu je zvođenel v pisk četrtušolca, ki mutira.

Obraz predsednika razsodišča se je zaskrbljeno nagubal, usta so se pod pepelnatimi brčiči nemo zaprla.

»Doslej so zapisnike pisarile naše uradnice,« je dokazoval Butala.

»Doslej da,« je potrdil Lojevski.

»Zakaj poslej ne?« se je začel razburjati Butala.

»Da, zakaj poslej ne,« je ponovil Lojevski. »Tako bom razložil,« zakaj poslej ne,« je dejal. Pogledal je Butalo pomirljivo kolikor je znal. Poskusil je biti zaupen:

»Naj razložim — hočem reči, gre za zadevo Jazbec.«

»Tako, tako? Povedali ste presenetljivo novico,« je čemerno zinil Butala. Tiho se je pridušil, da zapisnikov ne bo pisal. On, redni profesor, naj opravlja delo polpismene uradnice Maričke — nikakor! Sploh ne! Še danes, kar takoj dopoldne, gre h gospe Mimi. Nesel ji bo zdravila zoper bolečine v križu, in zatožil bo Lojevskega.

Lojevski pa je postajal zgovoren:

»Da, da, v zadevi Jazbec bi predlagal največjo molčeč-

nost, nič se navsezadnje ne ve ... in babja klepetavost — hočem reči ženska nečuječnost bi napravila kaj hitro iz zadeve nekaj senzacije — — bilo bi kvarno — hočem reči, molčečnost v delu je premo sorazmerna od števila sodelujočih.«

Sveta nebesa — je grizlo Butalo — Lojevski, nezaupljivost prismojenega policaja!...

Pred vrati so se oglasili hitri koraki. Vrata so se odprla z lomom, ko da se je zrušila zapornica pod težo vode. V sobo je planil profesor Ventura.

»Zamudil sem, a ne po svoji krivdi,« je zarentačil Ventura. Ščetinasti lasje so silili v čelo, iznad črnih naočnikov kup brazd, pod nosom razrito omelo. »Prekletó! Jazbec je norec, ki mu ga ni para!«

Predsedniku Lojevskemu se je nasršeni Ventura dopadel, zdelo se mu je namreč, da jezni Ventura zelo lepo sodi v postopek zoper Jazbeca. Če je namreč Venturova jeza tako pristna, kot je glasna, potem je Ventura prekrasen zarodek tožilca v zadevi Jazbec. Tožilec Ventura, da. V tožilcu mora biti pričujoča zvrhana mera napadalnosti, napadalnost pa izhaja iz jeze. Jeznoritost Venture je bila predsedniku Lojevskemu nekaj najbolj smotrnega na tem svetu, svet pa se je za Lojevskega bil skrčil, sušil se je in preoblikoval v vislice za profesorja Jazbeca. Izza debelih naočnikov predsednika Lojevskega je zrla zamaknjenost v ta svet, ko je menil:

»Vidim — mislim namreč, vidi se, da vas je kolega Jazbec nekje prizadel.«

»Mene? Prizadel? Tisti fakir iz norišnice?« se je jezil Ventura. »Tem ljudem bom že posvetil!« je zapretil. »Zmenoj se ne bodo igrali!«

Z rokami je ustvaril po mizi mnogo trušča, h katere mu je intoniral kletvice:

»Zarotniška družčina!«

Predsednik Lojevski je prisluhnil. Ko je Ventura začel psovati, je psoval Jazbeca v ednini. Do tu je veljal Lojevskega blagoslov. Naenkrat pa je Ventura obrnil

psovke v množino in zmerja družino. Kaj — mamka božja! — naj zdaj to pomeni? Vprašal je:

»Jazbec — v redu. Tako ali tako je predmet našega razsodišča. A vi? Vi ste se sprli s celo armado. Je tako?«

»Vrag! ... z vašimi domnevami,« se je usajal Ventura. »Zamislite, pravkar sva se razšla z Jazbecem. Veste, kaj je hotel od mene? Hoče, naj nasedem neki zmešani Kacovi mikroskopski diagnozi. Madona!«

Kacovo ime je učinkovalo. Pogledi Lojevskega so začeli hitreje utripati, Butali je z lica zginila malinasta rdečica.

»Kac in Jazbec? Kako pa pride to dvoje skupaj?« se je vmešal Butala.

Nezaupanje, ki je dihalo iz Butalovega vprašanja, je Venturo pogrelo. Zavpil je:

»Kako? Kako! Kaj vem, kako!«

»Ne veste, kako?« je zinil Butala in sumničevo pogledal Venturo.

»Seveda ne vem. Vem le, da sta skovala skupno zaroto.«

»Zaroto? Pa menda ne?« se je namrdaval Butala.

»Zaroto, da, pravo zaroto.«

»Zoper koga neki?«

»Zoper zdravniška načela. Zoper kolegialnost, zoper dostojnost!«

»Prej ste pa rekli, da hoče Jazbec od vas, da si ogledate neko Kacovo diagnozo. Je to tista zarota?«

»Sedeli ste na ušesih, Butaaala!« je zagrmel Ventura in namerno zavlekel ime Butale preko drugega zloga. »Ali pa hočete obračati moje izjave. Mar niste čuli, kaj sem dejal? Dejal sem, da me hoče Jazbec posiliti z neko Kacovo diagnozo, ki pa je neumnost.«

Butalo je široki â, kakor ga je s tenorjem bil raztegnil Ventura v imenu Butala, spravil v vzburjeno stanje. Vstal je izza mize, oprl se je z obema rokama na leseno ploskev, da je izpod njegovih dlani zacvililo ko v slabo naoljeni stiskalnici in zamerljivo dejal:

»Prav nič ne obračam. Pač pa me vi ne razumete. Dragi moj kolega! Kac in Jazbec, patoanatom in psihiater? To sta komplementarni figuri! — se izključujeta. Nikoli še nista psihiater in patoanatom resno sodelovala. Vi pa ju mečete v en lonec.«

Z nastopom je Butala presenetil navzoča strokovna sobrata. Za Lojevskega je Butala bil novatorski in debeli naočniki so komaj prikrili nekaj zavisti. Ventura je sprva osuplo zinil, nato pa siknil:

»Kolega Butaala, ganljivo pridigate. Izvabljate vodo v oči. Ne bi šli morda v bogoslovje? Tam se boste brez dvoma obnesli.«

»Dragi prijatelj!« je vzrojil Butala, »povem naravnost! — — takole se ne bova — —«.

» — — tudi jaz si prepovedujem! — —«.

» — — o ne! takole že ne! Jaz z vami že ne....!«

» — — mislite, da jaz z vami? Nak! ...«

Posvetovalna sobica je začela odmevati ko ljudsko sprehajališče, na katero so vdrli pretepači. Lojevski se v besednem pretepu ni mogel znajti. Stulil se je med bojevnikom — oba sta medtem že grozeče bila vstala — in ugibal. V dvoboj bi moral prepričljivo poseči, če se da — — pa se mu ni nič pametnega posvetilo.

Ventura je požugal predsedniku Lojevskemu:

»Pomirite tegale pediatra na kak način, ali pa boste morali razsodišče razpustiti. Le počakajte! — čez par dni boste imeli opravka s Kacom. Strmite, kaj?«

Ventura se je zmagoslavno vzravnal:

»Vesta, kaj namerava stara šema iz mrtvašnice? Kolegu Lebanu hoče na lastno pest — zamislite si to predrznost! — na lastno pest mu hoče natveziti, da ima Leban raka. Tako! Sta me slišala? Da, raka. Jaz pa sem po mnenju Kaca tista svinja, ki noče priznati, da je Leban bolnik z rakom.«

Med tri može, zadolžene s plemenitimi nalogami stanovske časti, je legla gluha tišina. Ventura je utihnil. Vi-

del je, da je besedičenje ostalih dveh, zlasti Butala zatrl in to ga je pomirjalo.

Predsednik Lojevski se je krivil pod težo vtisov. Najprej so iz Butalovih ust priromale komplementarne figure, nato sta se Butala in Ventura skoraj stepla, nazadnje bi naj Leban dobil raka zaradi Kacove diagnoze — — mnogo reči naenkrat. Svet, ki je slonel na teh rečeh, se je pred Lojevskim nekam razletel in Lojevski ni več videl, kam bo mogel postaviti akademske vislice. Lojevski je stiskal ustnice in otožno molčal.

Butala ni molčal, on je držal jezik. Bil je mnenja, da bi Ventura znal postati nerazsoden ... resnici na ljubo, v dnu Butalovega mnenja je bilo nekaj strahu. Preklicani strah! Da ga je ob tejle hudi uri bilo strah Venture, tega gospe Mimi kajpak ne bo mogel razlagati — — coprnica bi se zadavila od smeha — — ne! Ne iz strahu, Butala je umolknil načrtno, preračunljivo. Treba je znati tudi pravočasno umolkniti. In Butala je znal ob pravem času utihniti, kar navsezadnje ni majhna zasluga. Ko bo Butala na to vižo razlagal gospe Mimi položaj v posvetovalnici, bo Butalova zasluga zrasla do nebes: z molkom je rešil častno razsodišče pred razpokom in sesulom...

Molk, ki je združeval može v posvetovalnici, je imel različne korenine. Trojica molčečih razsodnikov bi se težko bila poistovetila s pobožnostjo, kakršna je na primer nekoč združevala modrece Jutrove dežele, ki so potovali na kameljih hrbitih za sijem iste repatice. Če bi Lojevski, Ventura in Butala bili zdajle zadolženi s funkcijami Gašparja - Mihe - Boltežarja in ne z nalogami častnega razsodišča, bi jo mahnil vsak po svoje in ne bi nikoli pri-potovali skupaj v Betlehem.

Profesor Ventura je čutil, da je prišel njegov čas. Pri-maknil se je k Lojevskemu in važno dejal:

»Kaj bi vi rekli, kolega?« je stresel Lojevskega za roko, »kaj bi rekli? Denimo, da vas je pregladal dober internist« — Ventura se je potrkal po prsih — »in niter-nist ugotovi, da ste zdrav ko riba. Potem pa pride pato-

log Gac in vas zakolje, češ da imate raka. Kaj boste rekli, no?»

Zgodba, ki jo je razlagal Ventura, je dobivala poseben vonj. Lojevski je iz nje zavohal zapletenost in nerazrešljivo krizo akademskih vislic — mamka božja!

Butali je zgodba zadišala na zvarek popopranih in začebuljenih stvari in se ni mogel zadržati. Priznal je:

»Neverjetno, naravnost neverjetno.«

»No, vidite. Prejle ste se mi obesili na jezik ko pijavka — — razume se, da je neverjetno vse skupaj!«

Ventura je spet postajal jeznorit, vnetljiv. Lojevski pa je bil zatopljen v posebno globoke misli in je Venturovo razburjenost prezrl in neprevidno vprašal:

»Na stvareh niste ničesar spremenili — mislim reči, vdstni red dogodkov je bil tak, kot ste povedali?«

Ventura je planil:

»Zdaj pa me boste še obdolžili, da lažem!«

Položaj v zakristiji častnega razsodišča je pretil z novim požarom. Z nenavadno naglico je Lojevski pohitel:

»Ne, ne — hočem reči in mislim, nikakor! Nikakor ne dvomim, mislim namreč reči, da vam verjamem. Celozelo vam verjamem.«

'Celo' in 'zelo' in 'verjamem' je zvenelo svečano ko deklamacija na šolski proslavi. Lojevski je izraze povzdigoval, kar je mogel, da bi iz njih vzšel pomen velikega dneva, zaprtega trenutno v posvetovalni sobici, a z razsežno bodočnostjo, ki se ni znala odlepiti od akademskih vislic. Ko je menil, da je Venturo pomiril, je nadaljeval:

»Nisem hotel izreči nezaupnice — mislim namreč, podprl bi rad vašo temeljitost v razsojanju. Namreč — problem leži v vprašanju: kaj je bilo prej? Kac ali Jazbec?«

Butala, ki je sedel ob strani, je ob Lojevskega zavitem vprašanju bušil najprej v smeh. Hitro se je nato zresnil. Štel se je za poklicanega, da vnese v predsednikovo tavanje ščepec pameti. Lojevskega modrovanje, se-

stavljen iz miselnih skrivalnic, je naravnost klicalo po njegovem, po Butalovem sodelovanju. Blagohotno je nagovoril Lojevskega:

»Cenjeni kolega in predsednik, če bi šli primerjati rojstne podatke Kaca in Jazbeca, je Kac gotovo za pol desetletja pred Jazbecem.«

Zvito je od strani pogledal Venturo, nato pa nebogljeno zavil oči proti Lojevskemu:

»Dovolil bi si biti mnenja, da preprost pogled na oba, ki ste ju omenili, kaže zelo nazorno v Kacu starostno držo, v Jazbecu pa še vedno pojavnost moža izbornih let.«

Ventura je omalovažujoče odmajal z glavo in vrgel proti Butali:

»Za vas, dragi moj pediater, bomo odprli poseben kurz iz konverzacije. Mlatite prazno slamo.«

Odsekano se je zakrohotal, nato pa se je posvetil Lojevskemu:

»Butala vas je razumel, ko da se boste šli matični urad in boste popisovali kandidate za starostno upokojitev.«

Važno se je nato pretegnil nazaj preko naslonjala stolice, pogladil brke in dejal Lojevskemu:

»Je že bil Jazbec prej. Najprej je bilo Jazbečevo slavno predavanje — barabija! — čez kak mesec pa sem Lebanu izrezal bezgavko in jo poslal Kacu. In Kac je tam našel, da bo nekje rak, ki ga pa v bezgavki ne vidi.«

»Torej vendarle Jazbec,« je olajšano dejal Lojevski.

»Seveda,« je pripomnil Ventura, »sporazum med Kacom in Jazbecem pa je najnovejšega datuma.«

Lojevskemu je Venturovo pojasnilo očitno prijalo. Bra-da mu je rahlo vztrepetala in ustna kota sta se malce razšla v širino, podobno blagemu nasmešku. Svet se torej le ne bo razletel, akademske vislice bodo nazadnje le zaškripale. Če nategnejo Jazbeca za kak meter višje, bo tudi konec sporazumevanja med Jazbecem in Kacom. Če ne bo sporazumevanja med tema dvema, bo usahnila sama po sebi vojska okrog Lebanovega domnevnega raka.

Svet se je v očeh Lojevskega spet zjasnil. Jasnino je bilo čutiti tudi v besedah, ko je predsednik nato dejal:

»Mislim reči — začnimo z Jazbecem. Uspešna razprava okrog Jazbečeve zadeve bo ohranila red okoli Kaca.«

Lojevski je bil prepričan, da je njegovo besedovanje bilo nadvse modro. Ventura pa je potreboval nekaj več časa, da je dodobra premislil predsednikove besede, nato pa je rekel:

»Utegnete imeti prav. Potem pa kar po Jazbecu — vrag ga nosi!«

Sloga Lojevskega in Venture je potisnila Butalo v kot. Počutil se je ko izobčenec. Dva norca spravita pametnega v sirotišnico — je predpostavljal Butala in potuhnjeno razmišljal, kaj mu je ukreniti, da med tema dvema patronoma ne potone do kraja. Sklenil je, da v zadevi Jazbec ne bo kolo, temveč zavora. Zmešal jima bo strene ... in gospa Mima mu bo morala stati ob strani — ali pa ne dobi od njega nobene tabletki več ... in njene smrkavce naj razvajajo drugi zdravniki. Dejal pa je tole:

»V redu. Nimam pripombe. Naj bo Jazbec zadeva številk ena.«

Predsednik Lojevski je dobil občutek, da je zagospodaril nad posvetovalnico. Zdaj ju spet ima, Venturo in Butalo. Motril ju je skoz debele naočnike, zdaj enega, potlej drugega. Prvi, Ventura, je surovež, opravil bo zaslišanja, zrasede naj v tožilca. Drugi, Butala, je sluzavec, pisal bo zapisnike skupaj z Venturovim zasliševanjem. Oba si bosta brez dvoma zelo prizadevala. Lojevski je že kar videl njuno vnemo. Ventura bo grob, razsajal bo in postal bo tudi nasilen — — in se bo umazal. Zasliševati pomeni umazati se. Tudi Butala se bo umazal. Sleparyl bo, friziral bo zapisnike, ponaredil bo kak stavek, izjavam prič bo podtaknil popačen smisel — — Lojevski je zatrdno računal na izprijenost svojih sodelavcev v razsodišču. Venturo in Butalo je na tihem že preoblekel v gladiatorja in se veselil njunih fint, s katerimi bosta ugonabljala Jazbeca, pa tudi sama sebe ... potlej bo nastopil

on, profesor Jonatan Lojevski, predsednik razsodišča. On, v primerjavi z Venturo in z Butalo čist kot brezmadežno spočetje, in vse kar bo naredil, bo prav.

Lojevski je ogledoval ožji kolegij razsodišča z občutki mogočnega matadorja, ki opazuje bordelske dame v cerkvi med službo božjo. Potlej je iz žepa potegnil beležnico in jo preudarno položil predse na mizo:

»Napravimo načrt zasliševanja.«

Sledili so važni trenutki. V beležnici je nastajal spisek oseb, ki jih bosta Ventura in Butala zaslišala.

»Moj asistent bo važna — hočem reči prva priča,« je menil Lojevski. »Bil je očitavec na spornem Jazbečevem predavanju.«

Drugo osebo v spisku je prispeval Ventura:

»Kar zapišite še mojega prvega asistenta. Bom že govoril z njim. Natanko bo vedel, za kaj gre — — če ne, bo letel s klinike.«

Posvetovalnica je na ta način doživela spet enega svojih velikih trenutkov. Veličina trenutka je ležala v zraku, v klimi prostora, kjer so se zgostili važni činitelji v nevidno silo: bojujoče stranke so sklenile premirje, naklepale so medsebojno spravo zavoljo skupnega cilja, cilj je imel poteze kazenske ekspedicije zoper puntarje.

Veličina trenutka pa je vsebovala tudi prikrito coklo, ki bo razvoj dogodkov zavirala: Butala. Butala niti za hip ni bil v dvomih, da se nahaja v družbi prismuknjencev, katerih početje se ne bo nikomur izplačalo. Predvsem je ob zadnjih Venturovih besedah sklenil, da si bo zapomnil njihovo vsebino — zverina nora! Ventura! svoje asistente bo natikal na kole! Ljudi bo potiskal skozi zasliševanje ko mesar mesnato kašo v klobaso! In Lojevski — inkvizitorska prismoda ... le počasi! Butala je s tiho naslado koval obisk pri Mimi ... in vse ji bo povedal, prav vse, od A do Ž.

Tako je Butala razmišljal, spregovoril pa je, oči mirno ljubno dvignjene proti stropu:

»Zelo obžalujem, mojih asistentov ne morete dajati

v spisek, ni jih bilo na Jazbečevem predavanju. Oh, pravi revčki. Prav tistikrat nam je driska bila napolnila otroške oddelke, noč in dan so asistentje bedeli ob otroških posteljicah.«

Ventura si iz izjave kolega Butale ni delal preglavic. Lojevski pa je izjavo slušno razčlenil, jo predelal v smiselni vtis in vtis poslal v možganske centre, kjer se je oglasil spomin na tisti dan, ko so začeli deževati telefonski protesti zoper Jazbečevo predavanje. Prvi med protestanti je bil vendarle Butala — se je rahlo spominjal Lojevski. In če je bil med prvimi, je moral iz prve roke nekako izvedeti, kaj je govoril Jazbec o svojih norih kolegih profesorjih. Seveda — to so lahko povedali predvsem asistentje. Lahko pa tudi ne. Če so vendarle bili asistentje pediater Butale, potem se pediater Butala zdajle laže. Predsednik Lojevski se je močno nagibal k mnenju, da Butala laže, pa je razmišljal, kako bi se lažnivca lotil.

Butala ni lagal, on je trezno manevriral. Manevriral je resno, ko privezani španjel, ki ni povsem vaje verige, pa ugiba, kdaj naj zalaja in kdaj mora ugrizniti. Strategijo lova je povezoval s privzgojeno zvestobno nestalnostjo. Potežkal je s pogledom Lojevskega — čemerno napeto je o nečem razmišljal — potlej se je dotaknil Venture — iz naočnikov in iz metlastih ščetin pod nosom — je zrl nezasluzeno zmagoslavje — potežkal ju je in ugotovil, da sta spričo dosežene sprave uspavala. Butala je menil, da je napočil najprimernejši trenutek, da jo častnemu razsodišču po svoje zagode. Med razsodnika bo položil debelo sočno kost, ki jo bosta dolgo lahko gledala in nazadnje se bosta za njo stpla.

Po pasje ponižno je Butala predlagal:

»Predvsem pa menim, da se bo treba usmeriti neposredno v Jazbečevo okolico.«

Profesor in predsednik Lojevski je počasil odložil pisalo. Jazbečeva okolica je bila zanj samo eno: tovarišica Vanda. Na Vando ga je vezal grenak spomin; spomin na

Jazbečevo orjaško pižamo, spomin na naliv v Južnem drevo-redu — — in nazadnje so Vando odpeljali drugi ljudje; pred nosom, pred njegovim lastnim nosom. In on, profesor Jonatan Lojevski še danes ne ve, kdo mu jo je odpeljal. Edino Butala, slinavec, se od časa do časa prilepi k Jazbečevi okolici; njegove misli pa tedaj prav gotovo poplesujejo ob temnooki Vandii — Lojevski bi na to trditev stavil svoja kuščarja.

Misli Lojevskega so se bile zavozlale v nemem krču. Hotel bi nekaj reči, pa ga je prehitel Ventura:

»Zamisel Butale pa ni slaba. Zelo konstruktivna misel. Odpira vse polno možnosti,« je začel razlagati Ventura. Važno je začeti mršiti brke, da bi utajil nasmeh. Šlo mu je namreč na smeh. Kako tudi ne ... Ventura je s pomilovanjem zrl na pritlikavega Butalo — — — kaj si pediater sploh predstavlja pod neposrednim Jazbečevim okoljem' ... tra-la-la! Pod tem znanstvenim naslovom vidi Butala samo Jazbečeve asistente, ha! Butali, pa tudi Lojevskemu se čisto nič ne sanja, da pod tem naslovom, pod imenom 'Jazbečeva okolica' tiči neka Vanda, polna sveža, napeta spred in vzad ... Oh-h-h!

»Zrela, plodna misel,« je še enkrat pohvalil Ventura. »Moram pa poudariti — spopad z Jazbečevo okolico bo najbolj zamotana reč. Zahteva posebno strategijo — — bodita brez skrbi. Opravil bom temeljito. Prepustita stvar v celoti meni.«

S kazalcem je samozavestno potlačil črne naočnike na koren nosu.

»Brez skrbi,« je ponovil, »vse Jazbečeve pregrehe bom zagrabil prav ob njem, v njegovem okolju,« — in že je videl Vando ... dobil jo bo! ... enkrat pozno popoldne v svoj kabinet, na zaslišanje ... Ha, ha! Obdelal jo bo, da bo omotična ... takoj bo zapustila Jazbečevo norišnico in prišla k Venturi za tajnico ...

Butala je Venturovo ihto z veseljem registriral — — Ventura venturinček, nasedel je! Srčkanu nasedel in napravil napako. Isto napako kot nekoč Butala. Razvnel se

je ko parni kotel v bregu, razvnel za Jazbečevo okolico ...
o seveda! Kdo pa je ne pozna, Jazbečeve 'okolice' Vande!
... in Lojevski ne bo Venturi njegove vneme nikoli odpu-
stil. Nikoli.

Butala se je prijateljsko nagnil k Lojevskemu in re-
kel:

»Kolega Ventura ima energijo. Razmahnil se bo po
Jazbečevi okolici, da ga častno razsodišče sploh ne bo
več dohajalo.«

Z očal Lojevskega je odblisnilo nekaj okenske svetlo-
be, v kateri je vedrila dopoldanska megla.

»Pravzaprav — hočem reči da naj ne prehitavamo.«

Besede so se predsedniku zatikale, tako kot beležni-
ca, ki jo je začel tlačiti v žep. Zlogi, ki so mu pri tem
uhajali iz ust, so govorili:

»Bo treba še premisliti — hočem in mislim namreč
reči, v Jazbečev krog se bomo morali spustiti previdno
— — mislim reči, enkrat drugič...«

(Dalje prihodnjič)

RAZMIŠLJANJA OB »TRŽAŠKEM SLOVSTVU« IN SLOVENSKEM PROSTORU

»Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo«, v priredbi Jožeta Pogačnika, profesorja na vseučilišču v Novem Sadu, ki je izšlo leta 1972 v Kosovelovi knjižnici, ki jo izdaja »Zaliv«, je verjetno edini dosednji pregled slovenskega slovstva zunaj Jugoslavije, ki so ga dosedaj v domovini matici iz idejnih razlogov prezirali.

Vendar pa mi bosta pisec in izdajatelj dovolila pripombo, ne bistveno, ki ne gre na račun strokovnega podajanja, ampak na račun *prostorske opredelitve*, ki ni brez pomena, saj prav ona vnaša v književno delo način življenja, dela in čutenja, različnega na pokrajinski in kulturni pripadnosti, tako kot doživlja svoje značilno delovno in življenjsko okolje bodisi vsakdanji človek kakor pisatelj enega in drugega predela, tista značilna »*formamentis*« ene ali druge krajine.

Stran 47 omenjenega pregleda nosi tako-le označbo:

»Leposlovna dejavnost Slovencev, ki žive v Italiji (na Tržaškem, Goriškem in v Beneški Sloveniji), je znana pod nazivom 'tržaško slovstvo'. To je seveda termin indikator, ki se je na Slovenskem uveljavil za literarna prizadevanja in za dosežke v omenjenih slovenskih pokrajinah.«

V smislu omenjene prostorske opredelitve nikakor ne gre za neko 'tržaško slovstvo', kakor navaja pisec, niti ne, pravzaprav še manj, za neki indikator, ki naj bi se bil uveljavil na Slovenskem.

Res je, da je danes vrh književnega ustvarjanja Slovencev v Trstu, toda to ustvarjanje ni od danes, pred zadnjo vojsko je bilo središče slovenskega knjižnega de-

la v tem predelu v Gorici, in še pred prvo vojsko se je stekala v obe središči slovenska kulturna in gospodarska dejavnost z vse dežele.

Naziv (ali indikator), ki se je res in tudi pravilno uveljavil, je v resnici *primorsko slovstvo*, ki je na vsak način del skupnega slovenskega književnega ustvarjanja. Pečat mu daje v primeri s celinsko notranjostjo nekoliko drugačna »forma mentis«, katera seveda ni omejena le na Trst, ampak na celo primorsko pokrajino na obeh straneh sedanje meje.

Pripomniti je treba, da nikakor ne gre za včeraj eno, danes drugo državno mejo, ampak za tradicionalno življenjsko prepletanje v smeri Sredozemlja, za občutje in notranje doživetje ljudstva, ki je kljub vsemu slovensko, četudi mogoče ne alpsko in nekoliko robato, kot si mnogi predstavljajo tip slovenskega človeka.

Prostorska pogojenost dela in življenja in s tem kulture same ostaja kljub temu, da se družbeno-politični temelji menjavajo, saj življenjsko kulturni čut ni neposreden odraz bolj ali manj približanih družbeno-političnih temeljev, marveč odraz dela in življenja samega.

Iz tega razloga tudi naši italijanski sodeželani ne govorijo o neki nedoločeni italijanski kulturi, ko mislijo kulturno ustvarjanje v naši deželi, ampak o 'julijski književnosti', ki je vsekakor del italijanske, toda vendarle samo »giuliana« (primorska). (1)

Na slovenskem prostoru so se že v predavstrijskem (habsburškem) času oblikovale krajine in kneževine, ki nikakor niso nikakšen ostanek »tuje« nadvlade, ampak slovenska dediščina. Kot je bilo nekje že omenjeno, so te dežele-prostori danes Panonija, Štajerska, Koroška, Kranjska, Primorska in (Slovenska) Istra. S »tujo« nadvlado je pa tako: danes ni nič drugače, kot je bilo stoletja, kvečjemu v narodnostnem pogledu še slabše, pa se nihče ne upa pisati in govoriti o avstrijski in italijanski tuji nadvladi, z jugoslovansko vred. Živimo v danih razmerah. Kolikor je to upravičeno, in kolikor ne, za nazaj,

je tudi za danes in za naprej. Zato le na dan z besedo, po istem prijemu kakor za preteklost označimo še sedanjost (kdor si upa).

Toda mislim, da so taki prijemi v vsakem pogledu pogrešni, saj *narod* ni nekaj, kar je nad ljudstvom, neka politična in družbena sestava, ampak ljudstvo samo.

Tukaj se sicer že oddaljujem od namena, postavljene ga v začetku, toda za osvetlitev stvari je taka stranpot nujna. Treba se je namreč zavedati, da *narodnost* (etni-ja), ni imela vedno jezikovnega znaka, to je, jezikovne zavesti, najsi se je skozi čas ohranjevala zares le po jeziku. Jezikovna narodna zavest se uveljavlja šele po renesanci in traja dolga stoletja, preden pride do oblikovanja *narodnih držav* (nacij).

V tem času mnoge narodnosti z jeziki vred popolnoma izginejo in se vraščajo v nove narodne države, ki porajajo velike narode. Tako izginejo Langobardi, Goti, Bavarci, Franki, Sasi... Vzhodnofrankovska (nemška) država počasi oblikuje nemški narod, italijansko kulturno gibanje po renesanci počasi italijanski narod-državo. Tudi Slovenci bi se bili lahko združevali nekam na vzhod z drugimi jezikovno sorodnimi narodi in postali »veliki«, imeli veliko književnost in šteli v novem narodnem telesu milijone.

Ako smo ostali taki, kakor smo bili, po mojem ni to nikakršen vzrok za manjvrednostne občutke, ampak kvečjemu le za ponos. Ljubili smo pač svojo izvornost.

Vprašanje, ki ostane, je samo naša poučenost, in s tem v zvezi, razmerje do naših severnih in zahodnih, ali morda tudi južnih sosedov. Znak slabe poučenosti je, da navedem primer, ako zgodovinar Bogo Grafenauer, (2) ki je tako oprezen, kadar gre za odnos med Slovenci in Nemci (v resnici Bavarci), ne zna ločiti oziroma opredeliti, kaj je to narodnost, in naivno povzame iz avstronemškega slovstva izraz »Alpski Slovani« (Alpen-slawen), ki ga je šele v času velenemškega šovinizma skovalo avstronemško zgodovinopisje. Le-to zgodovinopisje

je oblikovalo, da bi zanikalo Slovencem starodavno narodnost (ki je samo nima) tudi pojme »Donauslawen« in »Panonnenslawen« in skoraj povsem zabrisuje pomen ciril-metodijske kulture. No, tako daleč v posnemanju v Ljubljani vendarle niso šli.

Toda na področje prostorskega zemljepisja so se prav tam zagnali v drugo smer. Vsa Slovenija je naenkrat polna »regij«. Poleg »ljubljske« so odkrili celo »posoteljsko-voglanjsko«, itd. Tukaj se »tuja« dediščina, kadar gre za središčarstvo, očitno spleča odpravljati, drobiti slovenski prostor, ga osiromašiti, zato da se lahko na ta račun dviga in bogati metropola. (Polovica slovenske trgovine gre npr. skozi Ljubljano, finančnega in davčnega proračuna pa verjetno še mnogo več, z vsemi obrestmi vred. Umirajo pa nam obširni prostori, Brkini, Kozjansko, Tolminsko, panonski predel...

Toda vrnimo se znova k našemu prostorskemu pogledu. Nepoučeni, ki so si nabrali izobrazbo pretežno v klasični gimnaziji na grških in latinskih vzorih, težko dojamajo, da kultura ne pomeni samo leposlovne in slikarske, kiparske in stavbarske umetnosti, kot jo srečamo pri Grkih ali Rimljanih ter drugih. Prav nič manj pomembna ni tudi delovna kultura (npr. pridobivanje železa) pri Keltih, Ilirih, ki so jo uničili (kulturni) Rimljani. Drugo vprašanje je seveda, koliko je od te kulture ostalo in še bolj, kaj bi se lahko razvilo (da pomislimo samo na Etruške), ako ne bi bila uničena.

Nekaj podobnega se postavlja tudi glede Slovencev, ki so imeli visoko poljedelsko kulturo in silno bogat jezik. Madžari, ki so udarili v Panonijo, si jo podredili in se zli s tukajšnjimi Slovenci, imajo skoraj vse poljedelske besede od Slovencev še danes. Seveda jim ni treba zato imeti manjvrednostnih občutkov, ker s priznanjem stvarnosti niso zato prav nič manj Madžari.

Nasproti temu pa nemški (bavarski) Avstrijci danes na vse kriplje tajijo, da bi imeli v svojem jeziku (avstrijski nemščini) slovensko besedje, kar se jim zdi za malo.

Vendar pa vsaj v zadnjem času nekatere primere že priznavajo, tako za »Jause« (od »južina«, glej Duden). Seveda pa ne morejo in nikoli niso zatajili slovenskega porekla ledinskih imen, številnih »Feistritz« (Bistrica), »Graz-Grätz - Grad'c - Gradec), »Ternitz« (Trnica), »Piesting« (Pesek), »Liesing« (Lesnik), »Lonitz (lon'ca - kopica), Jessnitz« (Jesenice), »Doberau« (Dobrava), »Triesting« (Trstenik), »Pölla« (Polja)... skratka, reke, potoki, doline griči, hribi, vrhovi, povsod slovenska ledinska imena, imena po gospodarski dejavnosti itd.

Že ta imena pričajo, da ljudstvo (Slovenci), ki jim jih je dalo, nikakor ni moglo biti preprosto (ali primitivno), ampak zelo kultivirano, saj nad lepoto in izredno blagoglasnostjo ter natančnostjo njegovega jezika samo strmi-mo (3). In ni šlo samo za fin čut in posluh pri poimenovanju oblikovitosti površja, zemlje, ki je prinašala pridelek in kruh, ampak tudi za duhovne pojme, kakor je genialni sv. Ciril mogel staroslovenski (slovanski) jezikovni izraz prilagoditi za bogoslužje.

Le-to vidimo še danes v madžarščini, npr. ispán (župan), tömlóc (temnica), robot (robota) pukul (pekul), ded (ded), barat (brat), szomszed (sosed), pest (peč), pecsenye (pečenje), ebed (obed), vacsora (večerja), galamb (golob), kabala (kobila), marha (mrha), járom (jarem), kovács (kovač), aratni (orati)...

Dostaviti velja še, da je povsem zgrešeno postavljati jezikovno zavest za podlago narodnosti (etničnosti) za čase, ko ni veljala, odeti slovenstvo v neko pobožnost, tako da mu pripisujemo samo karizmatično ponižnost in tlačanstvo, izločamo pa vse, kar je bilo hudega, češ to niso delali Slovenci, ampak tujci, tudi plemiči, (4) itd. Seveda nikakor niso bili »tuji«, bili so domači in Valvasor, ki je v nemščini napisal svojo »Slavo vojvodine Kranjske« (Die Ehre des Herzogthums Krain) je bil trd Kranjec, nič manj slavni Turjaški (Auersperg)... Posiljevati zgodovine in tradicije ni mogoče, najsi bo naše čustvo tako ali drugačno. Lahko edino ustvarjamo bolj ali manj pravilne modele,

ki naj odgovarjajo trenutnemu razpoloženju in političnemu redu. Vsak nazor hoče videti v zgodovini, posebno narodni zgodovini, nekaj drugega; socializem bo hotel videti v kmečkih uporih npr. že jedro socializma, ako ne že v uporih sužnjev v starem Rimu (npr. organizacija Spartakus v Nemčiji po prvi vojski). Itd. Tudi mnogi slovenski čustveni pisci se skušajo izogibati mnogim resnicam, prav tako kot avstrijski nacionalromantični zgodovinarji, ko gre za vprašanje slovenstva; smešno seveda ni le to, da se iznajde po eni strani »tržaško« slovstvo in prepiše »Alpske Slovane«, ampak sama čustvenost, ganljivost v stvareh, ki so vse kaj drugega kot čustvene.

Posebno še književniki bi morali, kadar gre za dejstva, umakniti svojo umetniško fantazijo in se ne dati voditi trenutnemu razpoloženju ali šolskemu znanju o narodu in narodnosti, ločiti bi morali, kje se začenja stvarnost in neha umetniška svobodna fantazija, posebno tam, ko je nesmiselnost spočetih ali podedovanih trditev že na prvi pogled očitna!

(1) V tej zvezi velja pripomniti, da bi dežela »Friuli - Venezia Giulia« morala imeti v slovenščini pravilno ime »Furlanija - Primorska«, kakor tudi »Alto Adige« v nemščini ni »Ober Etsch« ampak »Südtirol«. »Julijska krajina« ali »Benečija« je mlado italijansko ime, ki ga slovenski jezik vse do zdaj ni mogel prav sprejeti, najsi se tudi redno ponavlja v tisku. V navadnem govoru naši ljudje ne govorijo o Julijski krajini« in Primorci se še do danes ne imenujejo »Julijci« (?).

(2) Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1965.

(3) prim.: Fran Grivec, »Sv. Ciril in Metod«, Celje 1973.

(4) Odkritje plemiških pisem iz leta 1684 v Trstu je ovrglo še enega nesmiselnih mitov o edino tlačanski oz. enostranski pogojenosti narodnosti; jezikovno merilo narodnosti za fevdalni čas torej niti formalno ni več veljavno!

POČITNIŠKO ZATIŠJE

Planica, 12.8.1973

Pred tolikimi leti. A morebiti velja, da si zapišem.

Kraški možje so se odpravili na Brione, da izposlujejo pomoč za gradnjo tovarne pohištva v Dutovljah blizu postaje. Govoril sem z enim izmed njih kmalu potem, ko so se vrnili.

Obljubljeno jim je bilo, da bo tovarna zrasla. A mene je zanimalo, če so se s predsednikom republike dotaknili tudi tržaškega vprašanja. Da, bil je govor tudi o tem. O demonstracijah 1954 v Trstu, o italijanskih demonstrantih, ki so padli pod streli angleških vojakov.

Tedaj da je predsednik republike rekel: *»Jože Dekleva! Poznam ga, a gde je bio on s svojim ljudima kad su Angleži pucali na Italijane!«*

Tistemu kraškemu komunistu sem razložil, da je bil dr. Dekleva samo člen v politiki, ki so jo vsa povojna leta vodili partijski ljudje, katerim je bilo predvsem mar za ideološke načrte. Zato ni bilo mogoče, da bi dr. Dekleva pozval ljudi na cesto, če se ne bi poprej partijsko vodstvo za to odločilo.

Ne vem, koliko mi je mož sledil, klavrno pa je bilo vsekakor, da je nekdo dr. Deklevo skušal prikazati kot nebojevitega človeka, medtem ko se ga je posluževal pri vodenju svoje politike. Odkar je resolucija informburoja razdejala slovenstvo na Tržaškem, bi lahko samo narodna politika rešila, kar se je rešiti dalo, narodne politike pa od Ljubljane odvisni komunisti niso marali, ker so morali kominformovcem dokazati, da niso nacionalisti! No, in takrat je postal spet dober narodnjak Dekleva, da je bil kulisa, za katero so skrili svojo razredno ideologijo.

Če so predsedniku jugoslovanske republike obtožili dr. Deklevo, češ da ni bil zmožen 1954 zbrati Slovencev za vidno proti-

demonstracijo, potem je ta potvorba bila spočeta v tržaško-ljubljanski vodstveni kuhinji.

Zato je obupno pomisliti, v kakšnih rokah je bila naša povojna usoda.

Če pa je bil tudi predsednik republike na tekočem, kako je dr. Jože Deklevo samo porte parole partije, in je kljub temu kraškim možem o njem tako govoril, potem je vse skupaj še dosti bolj ničevo.

Nadvse porazno pa je, da je naša usoda še zmeraj odvisna od takega motnega ozadja. Saj so dr. Deklevo, ko je bil bolan, presenetili z razpustom *Neodvisne socialistične zveze*, kateri je posvetil vse svoje moči. Tako je doživel poslednje razočaranje pred koncem.

idem

Davi sem šel na sprehod proti skakalnici, ko se je na nasprotni strani oglasilo hropenje. Nekje v skalah. Kakor glas junice, ki bi jo davili. Kaj gams, ko trešči ob pečine, tako stoka? Obstal sem, da bi mogel razločiti kaj več. A tedaj je silno stokanje poenjalo, kakor da bi odrezal.

Nisem bil pretresen, a zelo mi je bilo tesno ob misli na konec brez prič, v skalovju, v sivem jutru, ko narahlo prši iz odmaknjenih oblakov.

Žrtev samotnega orla?

Padcu Klementa Juga je najbrž sledila tišina.

13. avgusta

Vodnikova koča. 13. avgusta ob mraku, Ritem Živkinoga kora-ka je bil po odhodu z Uskovice živahnejši, kakor si je mislila, pot od prevale sem pa je bila sprehod. Poslali smo Adrijana naprej, da nam rezervira ležišča. A je koča nabito polna. Angelca ima polne roke dela. V jedilnici prijetno srečanje z Vereno in Vilkom. Po njuni zaslugi bomo kljub gneči dostojno prenočevali.

Po večerji pogovor v kotu, medtem ko petrolejka steguje je-

zik in nam ga jezno molí, češ še me potrebujete! Priviti ji ga moram, da se v svoji ihti ne bo preveč razvnela, da bomo še ob steklo.

Beseda steče o šoli, kulturi, avantgardi. Ta da uživa posebno potuho in da je bila doslej dobro založena.

Vilko meni, da grejo stvari, kakor grejo, ker manjka leve kritike.

Jaz pravim, da manjka tudi trezne, resne kritike brez posebnega predznaka. Stroga in napeta levičarska kritika ni rešitev, ker smo že v preteklosti videli, da rada postane monološka. Primer: socialistični realizem.

Vilko se razburi, češ da je soerealizem ustvaril imenitne stvari. V filmu na primer. Gorkega da ne morem kar tako odpraviti.

Tudi ga nimam namena odpravljati, samo da je bil Gorki pred socialističnim realizmom! Kot pisatelj pa je tudi Gorki skusil, kaj je socialistična oblast. Kar se realizma tiče, pa se rajši povrnem k Balzacu, Stendhalu ali Tolstoju, kakor da bi mi znova skušala soliti pamet kak Ždanov ali Zihlerl.

Vilko se spravi za zastarele okope: Sovjetska zveza, razlaga, je od samega začetka v obrambi, obkrožena je itd.

To je res, a to ni razlog, da bi mašila usta Solženicinu, kakot ni bilo Stalinu potrebno, da je uničil avtorja *Rdeče konjenice*. To je manična sla oblastnika, ki mu mora biti podrejeno vse, kar leze in gre.

Vilko spet odgovarja mimo, češ da mora on biti hvaležen Sovjetski armadi, ker ga je rešila, da ni bil ustreljen kot talec.

V redu, jaz pa moram biti hvaležen Angležem, ki so me v Belsenu rešili pogina zavoljo gladu in hemoftizije. A ne Sovjeti ne Angleži nimajo pravice, ker so bili tako močni, da so nas rešili, zahtevati, naj jim iz hvaležnosti človek zapiše svojo dušo. Sovjeti, če so socialisti, to lahko zahtevajo še manj, saj bi socializem vendar moral biti širina in prostost! Kakšen socializem pa naj mi je ta, ki mi za plačilo, ker me je rešil Nemcev, zasede deželo, kakor so naredili Sovjeti s Češko in Slovaško.

Vilko se raztogoti, češ da je bil pred drugo svetovno vojsko v Pragi in da so že takrat Čehi odločili, da se ne bodo bojevali proti

Nemcem, ker da ne marajo spet izkrvaveti.

»Takrat so Čehi že odločili o svoji usodi!« vzdikne.

»Kaj pa vi v Jugoslaviji, vi ste se vendar bili proti Nemcem? Kako pa so Sovjeti po vojski ravnali z vami?«

Verena naju miri. V p'aninah smo, pravi, in vsi si želimo, da ne bi bilo vojsk, da bi bil mir.

Tako se povrnemo k družinskim vprašanjem, a zatem je prav Verena na vrsti s svojim strahom, češ da se mladina zbira ob duhovnikih, to pa da je priprava za novi Urh.

Sprašujem, ali res vidi v mladih ljudeh, ki želijo nekega etičnega vzora, tako hudo nevarnost. Po mojem je krščanska vzgoja vendarle boljša, kakor nikakršna vzgoja. Kdor mladini ponuja samo standard, udobje in ugodje, je ne more zadovoljiti.

Iz teh ljudi bo zrasel revanšizem, odgovarja Verena.

Revanšizem, pravim, bo pognal povesod, kjer si bo oblastnik lastil pravico, da ima v zakupu edino resnico; zato ni nujno, da se bo ustvarila katoliška, prav lahko je, da se jutri izoblikuje socialistično-demokratična ali pa skrajno levičarska opozicija.

Verena potoži, da se boji za jutrišnji dan.

Že v *Odiseju*, pravim, sem zapisal, da bo na Slovenskem imela povojna oblast vse zasluge, če se bo rodila nova vrsta klerikalizma. Saj je oblast zavrgla Kocbeka in se rajši povezala z Vatikanom. Oblast, ki je v svojem bistvu izraz laične cerkvenosti, se najboljše počuti, če sodeluje s pravo Cerkvijo; samo eshatologija je drugačna.

Ko se odpravljamo k počitku, ugotavljam, da s svojim demokratičnim levičarstvom ne bom prišel daleč pri ljudeh, ki verujejo v popoln socializem, saj so pri tem natanko podobni kristjanom, ki verujejo v odlična nebesa. Vilko me imenuje »sredinca«, in čeprav so med vojsko tako imenovali ljudi, ki niso bili ne proti ne za, bi danes ta izraz kar sprejel. Navsezadnje če iz teze in anti-teze nastane sinteza, je tudi sinteza nujno »sredinska«. In jaz sem nepreklicno za sintezo.

Gorica, 21.8.1973

Mesto v popoldanskem počitku. Raštel čisto samotnen, da se preoblečem kar ob avtu kot vsi turisti, ki jim je vozilo nekakšna

prestavljiva bajta. Vročina objema drugače kot v Trstu, tukaj je narahlo zavija v puhasto volneno tkanino, ki se je od nekod poveznila nate, da ne veš, od kod boš dobil zrak za dihanje.

Pomenek pri Mirku Renerju. Obljubil sem mu, da se oglasim ko se vrnem s hribov. Ugotavlja zalušenost kulturnega delavca v goriškem zatišju; a tudi temu bi se lahko odpomoglo, ko bi si po vojski ustvarili neko kulturno-družabno skupnost, ki bi ne glede na nazorsko prepričanje gojila bogastvo osebnega srečanja in dialoga. Tako pa so nas ozkotirni politikanti spet spravili k ločenim jaslim, da gledamo vsaksebi, z nosom v obveznem zalogaju slame, ki so nam jo vtaknili za kline.

Spomniva se prevoda, ki ga je pripravil, ko sem pred leti imel tukaj v Gorici predavanje o Kocbeku. Jaz sem prinesel prevode iz *Zemlje*, on je pretil v italijanščino nekaj strani iz *Tovarišije*. Dvorana je lepo sprejela prikaz in prevode, tako da ne bi bilo napaak, ko bi vse skupaj ponudila kaki italijanski reviji.

S sabo imam brošuro, ki jo je izdala ljubljanska univerza. Predavanja za tuje sloveniste. Tokratni voditelj seminarja Matjaž Kmecl je imel razsvetljensko misel, da je tujim kulturnikom prikazal slovenstvo na Koroškem. Razen nekaterih predavanj strogo literarnega značaja, ki ne spadajo v koroško problematiko, so vsi drugi teksti uporabni za precej zaokroženo brošuro o Slovincih na Koroškem. Tako knjižico bi bilo potrebno prevesti v nemščino in še v kateri evropski jezik; dodati bi bilo potrebno še poglavje o sedanjem življenju koroških Slovencev v kulturi, gospodarstvu, politiki.

Rener bo zbornik ocenil za *Zaliv*.

Ker je v Gorici tudi Jošt Žabkar, ga po telefonu povabim, na se pridruži. Takoj je za to. Ko pride, se tema pogovora zasukne drugam.

Govorimo o Sloveniku. O Rebulovem govoru, potem preidemo na njegovo pisanje o krščanstvu (*Smer nova zemlja*.)

Pripomnim, da sta Rebulov slog in jezik izredna, da so njegove asociacije in primere čudovite in večkrat kar zavidanja zbujaajoče. Mogoče bi, kar se mene tiče, zaželel nekoliko bolj uporabne, vsakdanje, če naj tako rečem, substance. Zakaj še tako nenavadni intelektualni moči se ne bo posrečilo dokazati nadnaravni

izvor krščanstva, če ni zanj čustvenega, emocionalnega razpoloženja. Zato si Rebula z izjemnimi izraznimi sredstvi krščanstvo potrjuje, ne uspe pa mu, vsaj meni se tako zdi, pritegniti nas v svoje transcendentalno ozračje. No, a saj verjetno tega niti ne skuša doseči.

Žabkar preokrene pogovor k Rebulovi prozi na splošno. Zdi se mu, da pisatelj v bistvu ni epik, ker ne vzdrži, da bi začeto zgradbo speljal naprej. Rajši ima posamezne podobe. Mozaik.

Ne bi rekel, pravim, po navadi imajo Rebulu za epika, mene pa ne. Vendar pa je lahko epik tudi, kdor pripoveduje v odlomkih. John dos Passos na primer. To je stvar tehnike. A če se povrnemo k prejšnji temi, je zanimivo, pravim, da je Rebula bil za Berdiajevo misel, da pekel ne more biti večni, zakaj v primeru večnega absolutnega zla bi imeli dva absolutna principa. K temu se je nagibal tudi monsignor Ukmar v svoji eshatologiji, a ga je ljubljanski cenzor hitro švrknil po prstih.

Žabkar govori o Rahnerju.

Pripomnim, da bolj kakor Berdiajeva ideja o nemogočnosti obstoja dveh absolutov, je videti večnost pekla krivična, ker če je božanstvo s svojo mislijo toliko nad človekom, ne sme o njem soditi z vidika absolutnega. Tako človek ne more soditi živali, ki uniči drugo žival, svojo vrstnico. Če čebela-matica odvrže trota, je to njena stvar, ukrepa po nagonu, ki ji je »konsupstancialen«. Od človeka pa zahtevamo, da se večkrat odreče nagonu. To se pravi, da bi morale biti enake silnice v vseh človeških bitjih, če bi hoteli, da bi vsi enako odgovarjali za svoja dejanja. Take enakosti pa ni. Poleg tega so se spreminjale in se spreminjajo norme, pravila. Ljudje, oblastniki in duhovni, jih postavljajo. Faraoni, na primer. Mojzesi. Marxi in Stalini. No, zdaj pa kako naj vemo za pravilo, po katerem se ravna božanstvo, da nas večno pogubi ali pa ne?

Žabkar pravi, da imam antropomorfno idejo o božanstvu.

Ugovarjam, da se, ko govorim o večnosti kazni, skušam postaviti na stališče tradicionalnega krščanstva. Kar se mene tiče, pa sem s Spinozo za božanstvo, za katero ni ne dobrega ne zlo, ampak je vse samo bit in ta kot taka dobra. (Campane'la!) Zato se mi zdi Spinozovo razmerje do človeka resnično blago, milo.

Kdor se povzpne do duhovnih vrednot, pravi Spinoza, ta bo večer, kakor bodo večne duhovne vrednote, kdor pa se bo vdal strastem, ta bo izkazoval veličino Bitja s tem, da bo v strasti izgoreval. (Ponovil sem to, kar sem pred časom zapisal v *Zalivu*) Dodal bi, da si je težko zamisliti božanstvo kot osebo, če je božanstvo vendar Bit. V tem sem vsekakor z Einsteinom. Seveda mislimo tudi na osebo po človeško, antropomorfno. Vendar, če božanstvo ni taka oseba, kakor je človeško bitje oseba, ampak je božanstvo absolutna Bit — oseba, potem smo spet pri Spinozi: *Deus seu Natura*. Bit.

Preden smo se razšli, smo se zmenili za pogovor v Trstu. Mirko Rener pa bo prišel, ko se bomo oktobra sestali sodelavci in prijatelji *Zaliva*.

23.8.1973

Raztrgan sem in mrk. Vročina me oblega, a te bi moral biti vaju. Tare pa me zavest, da je konec planinske prostosti. In konec zbranega dela. Po dolgih letih se mi je posrečilo mesec dni zvesto sedeti ob stroju. Od osmih do poldne, od ene do pete. Seveda so bili samo dnevniški zapiski; a nekateri so čakali že celo večnost, da so zdaj dobili vsaj zapis, kratek, zbledel, a toliko, da se prav vse ne bo razblinilo.

Zdaj prekladam ta sveženj listov in bi najrajši kam utekel, da bi lahko nadaljeval. Čaka me tudi *Zatemnitev*.

23.8.73

Zavoljo pogovora o zamejstvu razmišljam o naši politiki.

Najhujša polomija se je začela po kominformovski resoluciji, ker je slovenska komunistična partija po vojski vso slovensko politiko enačila s politiko partije, to se pravi razrednega boja, to se še pravi italijansko-slovenske enotnosti. Informbiro je to enotnost razdril. Ne samo, razdvojil je tudi slovenske komuniste na pravoverne in nepravoverne. Sledilo je razdejanje, škodo pa je utrpel samo slovenski živelj, ki je bil v celoti odvisen od matičnega vodstva. Zbiranje slovenskih naprednih sil v *Neodvisni socialistični zvezi* je bilo samo oblič. Poleg tega je ta zveza spet bila dvoživka. Kljub te-

mu pa je slovenski človek nekako še čutil, da se zbira okoli slovenskega jedra.

Ob vrnitvi Trsta pod italijansko upravo je prišlo do novega usodnega koraka. Levičarsko usmerjeni Slovenci so izgubili svoj skupni imenovalec, ker so matični ideološko-sosedski interesi odločili za razpust *Neodvisne socialistične zveze* in za zlitje levih slovenskih volivcev v italijanske levičarske stranke.

Slovenska narodna skupnost je s tem zgubila možnost, da postane subjekt.

Sledila je okrepitev *Slovenske skupnosti*, ki je doživela priliv precejšnjega števila razpuščene socialistične zveze, vendar ta dodatek ni mogel narediti iz takrat pretežno sredinsko-desničarske organizacije močno predstavnico Slovencev. Potrebno bi bilo, da bi se takrat skupina narodno zavednih levičarjev združila v gibanje, ki bi na volitvah sodelovalo s *Slovensko skupnostjo*. Nobene-ga politika pa ni bilo, ki bi se za tako potezo odločil.

Italijanske levičarske stranke so, kakor je bilo pričakovati, presrečne sprejele nove slovenske volivce, obljubile so vse mogoče, v resnici pa ravnale, kakor so jim velevali državni interesi, saj so jim bili slovenski glasovi tako rekoč darovani, zanje niso plačali niti črne kave.

Najbolj zanimiva je bila (in je) vloga tržaških komunistov. Od-tlej je postalo zavzemanje za pravice slovenskega prebivalstva njihov poglavitni konjiček. Ker so bili (in so) v opoziciji, zato so ob vsaki priložnosti govorili o nas, kakor da so vso svojo revolucio-narnost (besedno) osredotočili na rešitev nas! In to ravno oni, ki so z Vidalijem na čelu moralno tako zbegali naše ljudi, da so iz-praznili slovenske šole, razredčili prosvetna društva.

Če pa so se komunisti izgovarjali, da niso v vladi, kar je bilo res, (čeprav se je deželna ustava rodila tako nedopustno nična, kar se Slovencev tiče, tudi po zaslugi komunistov) — socialisti tega izgovora niso imeli.

Sodelovanje s tema dvema strankama je torej bila v glavnem izguba, poleg tega pa je Slovincem jemalo homogenost.

Nastanek *Slovenske levice* je prišel z veliko zakasnitvijo, ker smo se za ta korak odločili ljudje, od katerih ni bil nobeden akti-ven politik. Bilo je samo uporno dejanje. Javna demonstracija, da

tržaški ljudje imamo vključevanje v državne stranke za narodno zlo. Lahko pa smo, ko je potrebno, za sodelovanje, a sodelovati moramo, če naj se rešimo kot skupnost, kot *narodni subjekt*, drugače bomo tonili v večinskih političnih organizacijah.

Pojav nove politične misli je hotel tudi biti dokaz avtonomnosti mišljenja tržaškega človeka, ki ni sprejemal po ideološkem receptu prirejenih formul.

Žal *Slovenska levica* ni mogla sama na volitve, kakor bi bilo edino pravilno, zakaj sodelovanje s *Slovensko skupnostjo* bi jo (kakor jo je) izpostavilo napadom, da ni levičarsko gibanje. A to bi ne bilo tako hudo, saj so se *Slovenske levice* pošteno ustrašili predvsem socialisti in celo komunisti. Huje je bilo, da *Slovenska skupnost* ni bila zrela, kakor se je že ob samem začetku pokazalo, za tako sodelovanje.

Predstavniki *Slovenske skupnosti* niso razumeli pomena levičarskega duha novega gibanja. Mislili so samo, kako bi se z novimi »idealisti« in navdušenci okoristili. Ko so ugotovili, da noben predstavnik *Slovenske levice* ne misli ogrozati štabnih častnikov *Skupnosti*, so se razveselili sodelovanja novih gorečnejšev, ki niso hrepeneli po nobenem stolčku.

Pri volitvah za pokrajinske svetovalce se je *Slovenska skupnost* pokazala kot politično tako zelo omejeno, da je bila pripravljena dati *Slovenski levici* mesto pokrajinskega svetovalca, rajši kot da bi sprejela poleg svojega znak *Slovenske levice*. Nam pa je šlo prav za to, da poudarimo, da smo *drugačni* od *Slovenske skupnosti* in s tem prikličemo na svojo stran levičarsko usmerjene volivce. Ni nam torej šlo za mesta, ampak za poudarjanje ideje o enotnosti slovenskih sil, tega pa nismo mogli doseči, če so nas dobronamerni »tovariši« prikazovali kot privesek desničarske *Slovenske skupnosti*.

Prav gotovo je bilo mogoče tudi sprejeti mesto na pokrajini in si tako pridobiti klientelo, vendar bi za to morali imeti primerne ga človeka, ki ga med nami, politično neambicioznimi prijatelji, ni bilo.

Šlo nam je, ponavljam, za idejo, za zamisel slovenskega levičarstva. Pozitivno je pri tem bilo to, da so se slovenski komunisti čutili ogrožene in se združili ter začeli (proti namenom partije) agitirati za Škerkovo kandidaturo na parlamentarnih volitvah.

Tako da je ljudski glas takrat trdil, da je bil Škerk izvoljen po za-
slugi *Slovenske levice!*

(In za Škerka se je *Slovenska levica* javno izrekla tudi, ko je
šlo za naslednje poslanske volitve. Odločili smo se za slovenske-
ga poslanca, ki je dokazal da je poštenjak, rajši kot da mečemo
proč glasove!)

Razočaranju, da *Slovenska skupnost* ni na višini, se je pri-
družilo še razočaranje, da slovenski ljudje, ki so privatno naš ko-
rak odobraval in se izrekli za naše somišljenike, javno niso pre-
šli na našo stran. Na gosto razpredene koristi, trgovski stiki z ma-
tično domovino, skrb za prihodnost otrok, ne malo tudi bolj ali
manj prikrite grožnje, vsi ti in še drugi razlogi so svetovali, da so
stala ob strani ali pa se umaknila imena, ki bi bila lahko dala
gibanju drugačno težo.

Slovenska kulturno gospodarsga zveza je seveda bila naša
najhujša nasprotnica. Ker si je zadala pomembno funkcijo, da je
jeziček na tehtnici slovenskega kulturnega in političnega življenja,
ji je *Slovenska levica* bila na poti. Zanimivo je, da je po tolikih
letih napadov na *Slovensko skupnost* kot reakcionarno tvorbo, Bo-
ris Race, predsednik Slovenske kulturno gospodarske zveze odšel
s predstavnikom *Skupnosti* v Ljubljano potem, ko je *Slovenska le-
vica* šla na volitve s *Skupnostjo!* Ne samo, ampak delegacijo, v
kateri je bil predsednik Slovenske kulturno gospodarske zveze, je
vodil deželni svetovalec Slovenske skupnosti dr. Drago Štoka.

Tako so prišle predlanske občinske volitve.

Večina pri *Slovenski levici* je bila za to, da se volitev ne ude-
ležimo. Nasprotoval pa sem temu mnenju predvsem zato, ker sem
bil prepričan, da bo *Slovenska skupnost*, če bomo izostali, rekla,
da je naša krivda, da nismo dobili dveh svetovalcev na občini. Ker
nihče ni maral kandidirati, sem se ponudil, da kandidiram kot ne-
odvisen, če se mi še kdo pridruži. Tako se je odločil še ravnal-
telj Žetko.

Prvo, kar se je zgodilo, je bilo, da je *Primorski dnevnik* proglasi-
l prvega kandidata na listi dr. Dolharja kot edinega predstavnika
Slovenske skupnosti. Ta seveda na to ni reagirala, saj je imela
samo korist od tega, da je *Primorski dnevnik* zvesto poročal o
kandidatu *Skupnosti*, katero je prej odločno in vidno zanemarjal!

Moja osovražena kandidatura je torej veljala toliko, da je prišla *Skupnost* na zeleno vejo na *Primorskem dnevniku*.

Volivnega boja se z Žetkom nisva udeleževala, ker sva bila na listi samo formalno, naivno je bilo upati, da bi *Slovenska skupnost* s svojo politično odsotnostjo ves čas do volitev zdaj dobila dva svetovalca.

No, vsekakor je *Slovenska levica* izšla iz boja častno, ker je skoz vztrajala pri svojem konceptu. Da je ta bil pravilen, ugotovljajo zdaj posredno že tudi *Primorski dnevnik*, ko toži, da je malo slovenskih predstavnikov v deželnem svetu. Počasi bodo kajpada želi to, kar so sejali, in odgovarjali za svojo škodljivo politiko pred zgodovino.

Za zdaj se radujejo, da je Boris Pahor pogorel pri volitvah! In to omenjajo celo v članku, ki naj bi se spominjal šestdesetletnika. Majhne dušice se veselijo, ker ni bil izvoljen slovenski pisatelj, ki ni imel ne ambicije ne denarja ne časnika, s katerim bi se javljal volivcem. Nič pa jih ni sram, da pri tem zamolčijo, da ni bil izvoljen njihov kandidat na socialistični listi, ki so ga podpirali v svojih organizacijah, v časniku, kandidata, katerega je šel volit dobršen del petstotih priveskov *Slovenske kulturno gospodarske zveze*.

To je zdaj to naše klavrno politično življenje. Pri tem ima človek vsaj to zavest, da je glasno povedal, kaj je napak, da je to napisal in za to plačal s svojo osebo. Več ni mogoče zahtevati od enega samega človeka, ki si služi kruh kot šolnik.

Cankar je tudi pogorel na volitvah, a njemu je bilo prihranjeno vsaj to, da se njegovega neuspeha niso veselili levičarji; pri nas pa se samozvani marxisti radujejo, če ni izvoljen predstavnik *Slovenske levice*.

Slovensko politično življenje najbrž še ni imelo priložnosti, da bi imelo opraviti s takim primerom. »Zrelost« slovenskega levičarskega vodstva je tu dosegla svoj višek, ki se da primerjati samo s telebanostjo slovenskega vključevanja v državne stranke na Koroškem. Tam sta Ljubljana in njen Zwitter doživela celo to, da se socialisti Slovencev bojijo, in se jih skušajo rešiti za vsako ceno.

Snoči sem zasledil v zapisnici nekaj vrstic o Dafne. Videl sem jo nekega popoldneva, ko sem šel na sprehod. Kranjska gora. Senožet v soncu. Šel sem bil mimo in prišel v gozd. Ko sem prišel do goščave, sem se vrnil in obstal na visoki točki, odkoder sem imel razgled na nižje ležeči gozd in, kakor skozi zeleno okno, na obsončeno reber z grabljicama.

Nastavil sem daljnogled.

Najpoprej sem imel vtis, da je fant, tako je bilo telo vitko in sloko, ozko v bokih. Ko pa je potegnila k sebi grablje, se je obrnila in postala Dafne. Bila je v bikiniju, pripravljena za novega Berninija, ker je bilo telo zagorelo. Ob odločnih zamahih je bilo telo prožno samo v zapestjih in gležnjih. Drugače je bilo skoraj negibno, nekje vzdolž bokov pa je bilo slutiti nevidno mišičasto nit, kako pod kožo vzdržuje ravnotežje. Ker breg je visel.

Športnica na dopustu?

Njeni elegantni gibi so bili tako ubrani, da ni bilo zaslediti niti enega samega trzljaja, ki bi bil znamenje hitenja, zaviranja, spremembe, prehitevanja, truda. Nič. Samo vertikalna v ritmu, ki se je sproti stapljal s sončno lučjo, a je vendar še ostajal zgoščen v telesu iz mehkega, pravkar ulitega, še živega bronca.

Nisem mogel umakniti pogleda; in čeprav sem vedel, da nimam pravice, tako neopažen občudovati, je bilo, ko da imam pred sabo kip, ki me je omamljal vse drugače kakor v Villi Borghese. Čista lepota od ozkega zamišljenega obraza do vitkih in dolgih nog.

Boginja košnje v stoletju opuščenih senožeti.

Ko je potegnila vse senene vence na ravno, se je obrnila in šla proti vozu s stopinjami plesalke. Začutila je pogled, ki je prihajal skozi oddaljene leče, in z roko skušala odgnati nadležno mušico, ki pa je ni bilo, a jo je kljub temu motila.

Tako se je premaknila stran izpred zelene line, jaz pa sem ostal z napetostjo v sebi, kakor ta, ki se mu je pravkar prikazala dolgo iskana podoba, ko pa je stopil za njo, se je izgubila v gneči.

Tam ni bilo gneče. Zakaj nisem šel čez tisto senožet in stopil do dišečega sena? Bojazen, da se bo privid razblinil? Zavest, da

se bo Dafne, tudi če se je bom dotaknil, spet umaknila v daljavo?

Ima prav kitajski prijatelj v Malrauxjevi knjigi »Ne more te po-
tešiti ne posest ne gotovost odziva; ljudem ni dano, da bi se mo-
gli izogniti ranam, ki trajajo večno...«

24. oktobra

Pisal mi je Domenache. *Esprit* je objavil odlomke iz *Nekropole*. Nekaj let je, kar jih je Janez, ko je odhajal v Francijo, vzel s sabo. Prej jih je imel Dediđer, ki je rekel, da jih bo dal za *Les Tempes modernes*, pa jih je pozabil doma. Seveda bi jaz rajši videl, da bi stvar izšla v Sartrovi reviji, a da ne bi prevod ležal neuporaben, sem prosil Janeza, naj ga vzame s sabo. Oddal ga je Domenachu, potem pa ni bilo dolgo ne duha ne sluha o njem. Potem so pisali, da se je stvar nekam zamešala in da so jo po naključju našli.

Pri tem je zanimivo, da so odlomki najpoprej izšli v *Livre slo-
vène* v Ljubljani, a so moji prijatelji v Parizu prevod odklonili. Elza
Jereb je bila tako ljubezniva, da se je pozanimala, da je Jean Vin-
centot odlomke še enkrat prevedel.

Zapisujem si to, ker bo morebiti koga kdaj zanimalo, kako je
prišlo do tega, da je Boris Pahor izšel v Parizu. Če se ne bi sam
pobrigal, prav gotovo ne bi bilo nič. Mene pa ni sram povedati,
da sem se zanimal za svoje delo, ker mi ni šlo samo zato, da do-
kažem, kako moje pisanje ne ostaja na provincialni ravni, ampak
tudi zato, da se tega zavejo italijanski krogi. Saj sva z Rebulo
ustvarila za polico knjig, od katerih se marsikatera ne boji soo-
čanja z drugimi evropskimi teksti povojnega časa.

28. oktobra

Zdaj je gotovo, da bomo imeli kakor vsako leto štiri proste
dni, in ker imam v petek samo dve zadnji uri pouka, mi bo mogoče
uspelo doseči, da bom odpotoval že v petek dopoldne. Moram na
sestaneke izvršnega odbora *Mednarodnega združenja za obrambo
ogroženih jezikov in kultur* (AIDLCM), ki bo v Lyonu prvega in
dr drugega novembra, a če bom odšel že v petek, bom lahko za ne-
kaj ur »skočil« v Pariz.

30. oktobra

Orient-ekspres je imel zamudo. Zato ga tržaški vozovi niso čakali, vpregli so prednje stroj in nas odpravili natanko po urniku.

Ležanje na pogradu, medtem ko vlak drví v temo. Za trenutek vtis predaje jekleni škattli, ki se zapodi v noč kakor v predor brez izhoda. To ni klavstrofobija. Prej senca poslednjega konca, ki me oblizne skoraj tako pogostoma kakor v študentskih letih.

Na nasprotnih dveh pogradih ležita priletna gospa in mladenič, ki živi v Franciji, a se je rodil v Trstu. Zdaj bo ona, predstavnica neke ameriške založbe, ki tiska literaturo o prizadetih otrokih ustvarila podružnico v Parizu, vodil pa jo bo on, kot dober poznavalec francoskega jezika.

Ne vem, zakaj sem ju v začetku imel za dva protestantska pridigarja. Spomnil pa sem se predstavnika ameriške založbe, ki mi je hotel podariti osemnajst knjig enciklopedije in še omarico povrhu s pogojem, da vsako leto kupim po en dodaten zvezek. Stvar bi se sp'ačala, ko bi enciklopedija ne bila v glavnem tehnično usmerjena. Pa angleščine ne obvladam zadosti.

A komentar, ki sem ga sam sebi naredil ob dveh knjižnih ameriških agentih je ta, da bi bil čas, da se evropski duhovi odločijo za novo renesanso. Kljub premoči ameriškega organiziranega kapitala bi evropsko vstajenje preusmerilo razvoj.

1. novembra

Gare de Lyon.

Moj vlak bo odšel nekaj po sedemnajsti uri. Zdaj je malo čez deveto. Precej minut zgubim z iskanjem shrambe za prtljago. Ker popravljajo ali širijo postajo, so jo prenesli drugam. Na srečo staknem prosto omarico, v katero zaklenem svoj kovček. Tako sem prost državljan.

In podzemeljska železnica me sprejme kot starega znanca. Ni gneče, zato sedem. Maja 1945., ko sem se vrnil iz Belsena, sem se vzdignil, ko je vstopila stara žena; čeprav sem bil ves polomljen in sem se počutil kot kup nesreče, nisem maral, da misli, kako sem neolikan. Tokrat je moja slovenska preobčutljivost

usmerjena drugam. Rue Jacob, kjer je uredništvo revije *Esprit*. To je postaja Saint Jermain de Prés. Nekoč je bil tam travnik. Kjer je stanoval Pilon, pa je stala v starih časih velika s slamo krita koč, Skrbi me, ali bo kdo v uradu, ko pa je sobota. Nekoliko bi bil razzočaran.

Na postaji, kjer imam zvezo, puhti vame topel zrak, da bi najrajši slekel plašč; a prihajajoči vlak me prehit.

Saint Jermain des Prés. Povojna leta je tukaj pontificiral Sartre. Juliette Greco je s svojim razklanim glasom dajala ton človeški izgubljenosti po svetovnem ciklonu.

Eno izmed pomembnih poglavij sodobne zgodovine.

Ko se po stopničkah vzpnem v svetlobo, me sprejme kar zmeren promet. Ne spomnim se več, v katero stran moram, da pridem v Rue Jacob, zato se obrnem do priletne dvojice, ki složno drobi po pločniku. Pokažeta mi smer in se mi nasmehmeta, kakor da sta uganila, zakaj sem tako nečakan. Ali pa morebiti menita, da imam kak drugačen sestanek?

Rue Jacob je tesna, založba Du Seuil, kjer je tudi uredništvo revije *Esprit*, je v kompleksu dveh starih stavb, v katerih prevladujejo labirintski hodniki. Stara zibelka kulture, ki še zmeraj misli na to, kaj bi nudila, ne na udobnost urednikov.

Tajnica zavrti telefon in me poveže z Domenachom. Prišel bo v uredništvo ob štirih, ker pa jaz odpotujem ob petih, se pozdrava kar na razdaljo. Novembra se bova videla v Trstu, kamor bo prišel na pripravljajno srečanje za seminar o manjšinah. Zanima ga, kakšen sestanek je v Lyonu. Ker sem mu v Portorožu razložil, kateremu združenju pripadam, me veseli, da ga seznanim s smotrom svojega potovanja.

Ljubezniva tajnica mi zagotovi, da so mi izvode revije poslali v Trst, da pa mi jih lahko še nekaj da, če hočem, ko pa bo honorar bolj simboličen. Tako odidem s petimi izvodi pod pazduho in skoraj ne znam najti izhoda iz hodnikov, ki so po krtovo zvijugani.

Na ulici jo urežem kar počez, kjer se mi zdi, da je manj prometa, in se znajdem na nabrežju Seine.

Drevored.

Sonce se poševno zliva čez bregove, plitev parnik pa se je

pravkar priklatil. Meni na čast. In pride tudi Apollinaire. Pesmi, ki sem jih poslušal cele popoldneve, da sem skoraj obrabil ploščo, ki je bila velika kot okrogla čajna mizica.

Stiskam bele revije pod pazduho in si pravim: To, draga moja Seina, je točka več za nas v Trstu. Tudi zame, saj nisem prav nič hinavski, a zame kot člana slovenskega življa v Trstu, dragi moj Saint Jermain des Prés.

In mislim na občutek manjvrednosti, ki je bil strupeno želo naše mladosti, a smo ga že za časa odpora pred vojsko in med vojsko izdrli iz naših duš. Po vojski je naše kulturno prizadevanje stremelo po čim bujnejši rasti, da bi dopolnili vse zamujeno po letu osemnajstem. V mojem primeru pa je šlo za zavestno odločitev, da svojo izrazno sposobnost porabim za poglobljeni prikaz naše usode. Čeprav *Nekropola* ne govori o našem življu, je vendar objava odlomkov iz te moje knjige dokaz kakovosti slovenskega tržaškega pisanja, zato je odslej neumestno vsako zmrdivanje italijanskih someščanov nad kulturno ravnijo naše narodne bitnosti.

In kar milo se mi stori ob retrospektivnem pogledu na plavalasega drobnega bubca, ki je ves prepaden onemel pred razredom v Ulici Ruggero Manna, ko je italijanski učitelj z rdečilom okrvavil njegovo nalogo o ladjelomu, učenci pa so se režali ob nezaslišano pokvečenih stavkih, ki jih je mali z očetovo pomočjo sšečkal v zvezek. (Brodolom). Takrat je bilo videti, da je slovenščina v Trstu za zmeraj opravila.

Zdaj pa, Seina, glej, to je revanša tistega bledikastega tržaškega bubca — ta bela francoska revija!

In vozil sem se s podzemeljsko železnico ves lahek in skorai da breztežen kljub množici, ki se je očitno gostila zavoljo bližine poldneva. Spraševal sem se, kako je z zavestjo notranje odmakljenosti, ki me spremlja od taboriščne dobe sem, in ugotovil sem, da je ostala nespremenjena. Novo vznemirjenje je bilo živo in pristno, a ni izviralo iz občutka neke posebne veljave. Mogoče sem bil zmeraj premalo samozavesten? Verjetno. Saj nisem nikdar mogel razumeti, kako je Spacal tako visoko cenil svoja dela in kako ni klonil, dokler ni dobil, kar je zahteval. Prav tako se mi

ni nikdar zgodilo, da bi določil, koliko naj dobim za kak članek ali spis. Nešteto stvari sem napisal zastonj, nikdar ni honorar imel prednosti.

Postaja *Louvre*.

Majhen postajni muzej, ki potniku da slutiti bogastvo egipčanske preteklosti. Mislim na moj *Skarabej*. Rad bi videl še Dolino kraljev. A prav tako bi rad napisal še kaj vrednega. Odločiti se bo treba za samoto, drugače ne bo šlo.

Etoile. A zdaj nosi ime po generalu De Gau'lu. Narod se identificira v svojem očetu. In mi? Našega je uklenilo neizprosno materinstvo? — Nalašč sem izstopil, da bi hodil peš z opoldansko množico. Francisa, mojega prijatelja zdravnika, ne bo domov pred drugo uro, zato lahko zmerno stopam po avenuji in si v bledem soncu mislim, da sem svoj sprehod po barkovljanskem bregu nadaljeval ob Seini in zdaj ob ti široki strugi asfalta, ki kakor močna reka nosi promet iz srca metropole.

(Dalje prihodnjič)

BENO ZARNIK

OB MEJAH SPOZNANJA

(Znanstvena knjižnica, Nova serija, 3, Mohorjeva družba)

Prek zemeljske oble se letno zvrstijo številni simpoziji, shodi znanstvenikov. Znanost ima raznotera imena in simpoziji se poimenujejo z njimi. Social-, medikal-, nuklear-, psiho-, filo-, anti- ... ne bi jih znal naštetih do polovice.

Knjižica z imenom *Meja spoznanja* je pravkar neke vrste 'simpozij v povzetku'. Kramljajoči ton in duhovite miselne ekskurzije, resnost in odmerjena stvarnost. Strokovnjakitakšnih znanstvenih področij, ki bi jih lahko šteli h ključnim, so sotrudniki. Filozofske, logične, teozofske miselne dominante so se skupa js stvarnostnimi koncepcijami matematike, naravoslovca, antropofila, mikrozofa vložile med skupne platnice na stosedemindevetdesetih straneh. Po snovnem pristopu so *Meje spoznanja* heteromorfne, čeprav so deklarativno enosmerne. Vnaprej se deklarirajo kot 'anketa' s skupnim vodilom: govoriti o omejitvah, o mejah (spoznanja). Na tej skupni zasnovi se tudi že takoj razhajajo. V izvajanjih se razprede pluralistika vzroka in posledice, načina in vsebine. Misli se razvejijo v bogato modrovanje. Meja? — d da, meja je racionalna (ne)kategorija, kajti spoznano in spoznavno ima (ne)meje; odnosno — meja je eksistencialistična (ne)nujnost, podana je v (ne)humanem superrazvoju, katerega končnica je lahko imbecilni samomor človeštva; da, da — meja je konglomerirana sila stvari z

vrednostjo družbenega faktotuma. Pojemovno kramljanje z *Mejami spoznanja* beži v heterogenost, a samo po sebi sili na dva tira. Ono (spoznanje), je spoznanje objektivnega in zdaj teži k definicijam realnega, in spoznanje je instrument za objektivizacijo realnega. In — ono je samospoznanje, objektivna realnost je le vzvod za odkrivanje vrednot subjektivnega, ki se samospoznava. Torej spoznanje in samospoznanje. Eno in drugo samemu sebi imanentna kategorija, drug drugemu pa vzporeden adjekt, ki je potreben le zato, da se izpriča lastni razvoj; med njima leži distanca, a z zakonitostjo vzporedja. Nehote bralec razmišlja, kako je eno od drugega odmaknjeno za toliko, kolikor potrebuje gibanje vzporednic do svojega križišča v neskončnosti. Do stičišča med njima, ki nekje obstaja, se je treba podvizati z gibanjem in pred tem gibanjem leži neskončnost. Filozofova resnica in znanstvenikovo spoznanje snujeta v imenu avtarkije in in načelne neokrnjenosti, druga ob drugi, samoniklo in smelo, in nič ju ne moti, da se iz Resnic in iz Spoznanj sublimira Gibanje - Dimenzija, skregana s pretrdimi parametri, ki odločajo, da je Gibanje fizikalna hitrost, Dimenzija je protor, in raz-um vstavlja oboje v pogoje protislovnosti in vzročnosti. In nekje v tem kompleksu ne-realiziranih stičišč leže meje, seveda meje za aktualnega človeka.

Znanost aktualnega človeka meji kot spoznanje vsaj na dve časovni kategoriji: na preteklost in na prihodnost. Obe kategoriji sta objektivna realnost za vsa človekova spoznana področja, in znanstveniki poskušajo pre-skočiti meje spoznanja sedanjosti ter odkriti arhaik-pred-forme-prapočelo, odnosno futur spoznanega. Ponekod se da iz merjenj z merili sedanjosti tudi sklepati (!) preko meja aktualne sedanjosti, na primer v pol-preteklost. Fo-

sili — denimo — merijo gibanja predhodnih razvojnih oblik; merjenja radioaktivnega 'izhlapevanja' elementov pustijo sklepati na njihovo starost itd. Koliko je v teh in podobnih podatkih skoka v spoznanju preteklosti? Odgovor je vsekakor odvisen od tega, kako opredelimo preteklost in kaj nam je sedanost. Odgovor je odvisen od meril — in ta so zanesljivo sedanja. Zato nam čas poteka v 'preteklost' z milijoni let in prostor nam je izpolnjen z geoklimatskimi podatki tiste dobe, določili smo ga fizično in kemično, določili 'za nazaj' in izdelali smo si predstavo. Predstavo lahko tudi menjujemo, jo 'izpopolnujemo'. Predstavam so postavljene omejitve, a te podiramo in predstave gradimo znova. Zdi se nam, da pomikamo meje predstav vse dlje v preteklost in da vedno dalje znamo zreti v prihodnost. Potem se nekje pomikajo meje ustavi. Ko smo odmislili formo, ker smo jo morali nadomestiti s strukturo, ko se nam je pojmovanje agregatnega stanja razšlo v elementano snovno, tedaj naletimo na meje, ki jih morda komaj opazimo — kakšna je 'preteklost' materije? Spoznavno danes opredeljujemo materijo kot variabilni dualizem masa-energija, o strukturi materije smo si izdelali predstave in današnji izračuni na temelju predstav se celo precej med seboj ujemajo, torej so predstave točne. Točne? V njih je še vedno mnogo spoznavnih nejasnosti. Kaj je temeljna prvina materije, je to pestrost atomov elementov periodičnega sistema? Ali pelje Burbidge k skupnemu imenovalcu vseh prvin — je to vodik in je helij potemtakem impaktirani dvojni vodik? Ali je helij temeljna prvina in je vodik razpolovljeni helij? S temi vprašanji zremo bržčas tja v 'preteklost' materije, ki se nam je razdružila v energetsko maso nabojev in si predstavljamo, kako iz zvrtničenja dveh nasprotnih nabojev nastaja svet, katerega vidimo,

odmerjamo, tehtamo, izračunavamo, zato da ugotovimo, kako je svet nastal iz ravnotežja dveh enakovrednih nasprotnih nabojnih faktorjev. Iz 'plus' in 'minus' naboja, iz elektronov in iz pozitronov. Potlej ugotovimo, da oba naboja vendarle nista v vseh smereh enakovredna, takšna sta le v medsebojnem, polarnem razmerju. A med njima, med njunima vrednostima obstaja razlika, ki se izrazi v njunem nepolarnem odnosu, v odnosu elektrona nasproti elektronu in pozitrona nasproti pozitronu. Medtem ko se pozitivni naboj zna zgnesti v večkratno nabojnem obsegu skupaj z nevtroni v subdimenzioniranem jedru, se elektroni medsebojno odbijajo v dimenzijah, ki se ne znajo spustiti na raven atomskega jedra. Razen, če ne predpostavljamo, da se krožno gibanje dveh elektronov razvije v praktično neskončno hitrost in se tedaj elektrona znajdetata na istem težišču. Ali pa antimaterija. V atomu antimaterije zamenjajo elektroni in pozitroni svoja mesta. Ali pa — ali pa je Bohrova predstava, ta veličastni model atoma napačen. Morda je model vsajen v nerealen fizikalno okolje, v okolje, kakršnega okrog nas ni, ker ne upošteva Huygensovega nevidnega medija, imenovanega vakuum. Vakuum? Kaj vse ne imenujejo 'vakuum'. Vakuum bi naj bil brezračen prostor, in tisto, kar ostane je nevidni eter. Eterični vakuum pa je še vedno nosilec fizikalnih lastnosti; nima sicer teže, a v njem se izrazi elektromagnetsko polje in v njem je možno valovanje. In kakšen je brezeterični vakuum? Torej prostor, kjer ni več dimenzije in ne gibanja; neskončno razredčeni eterični vaakum. Že etra si ne znamo prav predstavljati, zanj nimamo ustreznih meril. Vakuuma - neetra si bržčas nikoli ne bomo mogli niti predstavljati, kaj šele ga izmeriti. Tega neeteričnega vakuuma namreč v našem makro- in mikroobmočju nikjer ni. Nikjer ni prostora, kjer bi prene-

hala možnost, inducirati vanj elektromagnetsko polje ali v njem registrirati valovanje. Živimo v eteričnem vakuumu, ki ga pa ne znamo do kraja registrirati. V eteričnem vakuumu lebde naši atomski modeli, a sam eter ignoriramo — in če morda eter »inducira« atomom njihovo polarnost? Ne vemo. Eter je na meji našega registracijskega območja. In neeterični vakuum — bržčas je mogoče le kot izvenkozmična veličina, nekje izven področja, kjer biva masovno-materialno in masovno-energetsko, leži torej povsem izven našega spoznavnega območja. Nikoli si ga ne bomo znali predstavljati, vedno bo za človeka ostajal izven okvirov fizičnega. Metafizika. Kot kaj? Izvenvesoljska grobnica, v kateri se razeterita materialno-energetski čas in prostor? Ali kot Nič? — iz njegove neobstoynosti se rojeva vse inducirajoči eterični vakuum? Supernova?

Človekovo spoznanje ima meje. Sam jih je postavil, in postavljaj jih je tako, kot je to s spoznanji mogel. Človek sam je določil parametre spoznavanja, in zdaj vidi, da jih je določil lahko samo tako, da z njimi nikoli ne bo mogel objeti v celoti gibanja in ne prostora. Vselej bo zunaj človekovih meril ostajal prebitek gibanja, ki ga bo človek označeval kot neskončno. In prostor — vedno se bo prostor za človeka pojmovno širil preko izmerljivega v neskončnost. Neskončno veliko — in neskončno majhno. Pojem neskončno je človekova končna omejitev. Tudi sam človek, kot subjekt in kot gmota v biološkem privesku kozmosa, tudi človek je končen. Je dimenzioniran in s tem omejen. Dejanski energetsko-masovni svet tone zanj v nedimenzionirane lastnosti eteričnega vakuuma in v izveneterično brezprostorje. Človek ne bo nikoli znal pojma razdalje transformirati v izvendimenzionalen prostor. Tudi predvidevati ne more, kakšna bi morala biti

inteligenca bitja, ki bi bilo sposobno transformirati fizikalne parametre človeka v področje iznad neskončnosti.

Fenomeni, ki izhajajo iz bivanja družbe, sodijo povsem v spoznavno področje človeka. Nobenih meja ni spoznanju, kaj je družbeno-posamezno-lastnina-razredno-korupcija-nasilje-manipulacija itd. Vse pojave v družbi se dà določiti, oziroma bo enkrat določljivo na sociološki, pravni, psihološki, genetski način ali kako drugače.

Zlasti danes, ko je človekova narava demistificirana, razložena in v svojih osnovnih potezah fenomenološko razjasnjena, danes je tudi družba ljudi demistificirana; religiozno in ideološko se je ali utelesilo v realnih družbenih manifestih, ali pa zdrknilo na raven absurda. Nobena varianta v gibanjih družbe nas ne more več presenetiti, tudi politika je v svoji najbolj perfidni ali svoji najbolj brutalni formi zgubila vso mistiko moči in se ohranila le kot sila oblasti. Kot varianta.

Piscev *Mej spoznanja* je dvanajst in dvanajst je apostolsko število. Bržčas slučaj. Slučaj namreč, da ni trinajstega. Če bi bil trinajsti, bi ta naj bil politik. A tega ni vmes. Ponekod se zdi, da bi politik rad vzšel izmed vrstic, a nikjer ni zraven njegova celota. Politiku pač niso lastne meje spoznanja in navadno tudi ne meje ravnanja, on gre prek meja s pragmatičnim ukrepom, z manipulacijo, z nasiljem. Ko zremo danes okrog sebe po političnem svetu in ga primerjamo z onim pred desetletji, tudi razločno vidimo, da je politik zgubil, mnogo zgubil. Nekoč osebnost, katere javna veličina je rasla iz strahospoštovanja podložnikov, danes — tropa beguncev, ki beži v azil anonimne oblasti, v zaledje paradne osebe, za kulisje mehanizmov, ki so vedno bolj sestavljeni, zato da je posameznika čim težje spregledati, ujeti. Toda — anonimno *ni* ne-

spoznano in manipulacija ni neznanka. Politika je znan-ka z mnogimi variantami. Watergate. Čile. Ciper. Lumumba. Che Gevara... da ne bi izkali v ožjem okolju. Politika je namreč preveč praksa-obrt in premalo znanost, zato je politika tudi predvsem nespametna empirika. Korektura empirične nespameti so ideologije, in negacija ideologij je spet praksa družbenih politikov. Praksa politikov je korekturi-ideologiji linearno odmaknjena nespamet, in sicer nespamet z močjo vektorja, torej »nespamet na višjem nivoju«. In vse skupaj je določljivo, je dostopno razumu. Kljub razumskemu spoznanju nespametne prakse pa ostaja razumski faktor družbe skalâr in deluje nespametna praksa kot vektor — tudi spoznana zakonitost družbe.

Družbeno zakonitost, kakršna je gornja, najprej zapopade 'razgledan' človek. Če je sila družbene nespameti vektor — tako razgledan človek — potem je nesmiselno kreniti proti njej. »Laissez faire...!«

Laissez faire je zmagoslavno geslo. Z njim so se opremili občani po svetu. Postalo je osebna filozofija današnjega meščana, pomeščanjenega 'proletarca', vrlega intelektualca. Zanimivo — kmetje Evrope nočejo te osebne filozofije. Kmetje! Nobenega smisla nimajo za moderne politološke trike. Ne marajo manipulacije. Ne puste se korumpirati, sposobni so nasilju tržne stihije postaviti nasproti silo svojih množic. Sposobni so torej vsega tega, kar smo nekoč projicirali v proletariat in smo s tem mislili na delavski razred, pa smo delavski razred opredeljevali kot avantgardo proti nasilju-manipulaciji-korupciji. Trenutno pa so sredi Evrope to kmetje. In pred desetletji so nekje na Daljnem vzhodu to bili Maovi kmetje-komunisti. In ko je Maova kmečko-proletarska revolucija rodila prvo industrijsko zaledje in skotila prvo predstavništvo

delavstva, se je s tem porodila nevarnost korupcije — Mao jo je v Kulturni revoluciji zatrl (čeprav bi lahko ukrepal drugače: iz vodje kmečko-proletarske revolucije bi se bil prelevil v leaderja avantgardnega — recimo delavskega — razreda, pustil bi, da se iz tega razreda tik pod njim izrazliči elita notorične oblasti s privilegiji potrošniške družbe, nato bi mirno lahko likvidiral idejnost partije proletariata. Elita notorične oblasti je možna namreč le v brezidejnem ostrešju potrošniške družbene strukture, značilne za sodobno meščanstvo).

No, Mao je raje krenil na pot kulturne revolucije. Kitajci zato ne poznajo mrzlice potrošniškega preobilja; vozijo se kvečjemu na biciklih; zato pa ne poznajo korupcije in tudi ne socialne diferenciacije.

Kar se evropskih kmetov tiče — Evropa je dejala zanje »Laissez faire!« Naj počenjajo, kar hočejo, ko pa nič ne moremo ... Kmetje Evrope imajo težko stališče. Manjka jim evropski Mao. V nadomestilo imajo nad seboj ostrešje potrošniške družbe, pod katerim se gnetejo obenem z elito evropske oblasti tudi »srednji sloji« in večina intelektualcev.

In zdaj se zgodi, da evropski intelektuallec zagradi za svoje delovno orodje, to je za pero, ga z groznim zamahom zavrti nad papirjem, potlej pa spravi na papir: laissez faire.... vse vkup je nasilje!

V očeh sodobnikov je takšno intelektualno ravnanje že izredno dejanje. Courage civil, civilna korajža. V civilnem junaštvu je prostora za koncesije, češ, med nasiljem in sodobno politiko leži 'vendarle' most logike; češ, družba mora vendar biti organizem in organizacija je tudi že nosilec birokracije, kaj boljšega (od birokracije) si človek (češ!) ne zna izmisliti: češ, pozor pred polemičnostjo! polemičnost se vedno nanaša na kontrapartnerja

in brž ko se s polemiko začne, je konec avtentičnosti, kontrapartner »okuži« partnerja s predmetom (polemike)), z jezikovnim asortimanom itd. (kar torej naj vse vkupaj pomeni: polemika je relativno dopustna, omejitev polemike je pravzaprav njen predmet, predmeti so namreč adekvatni in neadekvatni, neadekvatni predmeti so tisti, ki imputirajo partnerju neavtentičnost, polemizirati se sme torej le z adekvatnim, to se pravi s samim seboj). Lepše filozofo-logiške koncesije dogmatičnemu politiku kot je takšna paradna miselnost si ni moč misliti.

Škoda. Med sleherne platnice se — čeprav v malenkostnem obsegu — vloži tudi kakšen kanček meščanskega oportunizma.

Knjižica o *Mejah spoznanja* je frakment sodobnega slovenskega intelektualizma, ki zasluži pozornost. Je namreč kot celota v nasprotju z drugimi proizvodi na področju slovenske sodobne kulture, ki imajo le eno lastnost: kot količina ujeti vse — predvsem dekadentne — tokove, ki na vedno bolj neposreden način izražajo duha neke civilizacije, ki se razkraja. *Meje spoznanja* pravzaprav poskušajo dokumentirati, da je s civilizacijo tako Courage, ki rahlo diši na staro slovensko kmečko.

MOST VZDIHLJAJEV

URAN V URINU, GOSPODAR

Prebrali smo nekaj vrhunskih pesniških povržkov slovenskega ludizma, katerih avtor ni nihče drug, kakor sam bog parodične forme. Pravimo povržkov pač zato, da bi se ne oddaljili preveč od pojmovnega besedišča tega stvarnika spakljivih tvorb, ki zaobjema v glavnem izrastke in obrastke, ali če rečemo določneje, podokončne človeškega telesa, ki so se jih dosedanji parnasovci ponajvečkrat ogibali zaradi preobčutljivosti nekaterih čutil: voha, denimo, in vida in sluha.

Popolnoma pravilno je torej, da se nadobudna slovenska avantgarda brez licemerskih predsodkov loti igranja tudi teh doslej zanemarjenih anatomskih priveškov in obeskov in njihovega trobilnega in lokomobilnega ustroja.

Toda, 'poeta nascitur'.

Nihče pa ni mogel pričakovati, da se bo med Slovenci našel tudi orator, ki bo znal na dovolj visoki, bi se reklo kompiutorski ravni oceniti to melodiozno enkratnost. Našel se je. In prav on je, ki oklicuje avtorja »Boga parodične forme«, kot »vrh slovenskega ludizma« in kot tvorca »briljantne, bistre, lahkotne, z nobenim pomenom obložene pesmi...«

AVTOR: MILAN JESIH

CENILEC: TARAS KERMAVNER

Zaliv tudi v bodoče ne bo mogel nemo mimo tako spodbudnih zagatnosti v slovenskem literarnem življe-

nju. Poudarjal bo njihov pomen za duhovno rast Slovenca, s posebnim opozorilom na vlogo bele Ljubljane v takšnem kulturnem rokodelstvu. In delal bo to, ne da bi zahteval zase kakršnokoli priznanje ali podporo iz socialističnih kulturnih skladov.

MALI OGLASI

Izdelujemo uvodnike, reportaže, komentarje, do sekunde kronometrirane po trenutnem političnem kurzu, s poskočnim navdušenjem iz leta 1945, z zagnano nedolžnostjo človeka, ki ideološko še ni mutiral. Telex: Delavnica nadomestnih idejnih delov Šircelj, Ljubljana.

Jože Šircelj
časnikar Dela

Izdelujem intervjuje po vsakovrstni ideološki meri, v najširšem loku med Kavčičem in Ribičičem, med Problemi in Delom. Globinska psihologija! Čut za provokacijo!

Primož Žagar
znanstveni poverjenik Dela

Izdelujem vseh vrst kulturne članke, kritike, eseje itd. Dobava na metre ali po domenku tudi na kubike.

Andrej Inkret
kulturni publicist

Cenjenim klientom sporočam, da razpisujem prednaročnino za *Leksikon ludizma*, ki ga trenutno pišem.

Pravijo namreč, da Truhlarjev Leksikon duhovnosti kar gre. Telex: Tovarna izmov, srpov in kos, Ljubljana.

Taras Kermauner
ideolog

Pričakujem XXI. stoletje, da me bo razumelo, čeprav dejansko pišem za XXII.

Milan Jesih
Prešeren slovenskega ludizma

Izdelujem po najbolj zaželeni režimski meri vsakovrstne literarne provokacije, še najrajši na račun svojih bivših sobojevnikov krščanskih socialistov. Posebno specializirana kuhinja za pečenje tort iz glist za sedemdesetletnice. Pariška aroma in dolenjski *couleur locale*, smisel za slovensko jokanje in za denunciantiški namig, za obžiranje mrtvih in za mačja počutja.

Jože Javoršek - Javorsèque

Pripravljen sem se udeležiti vsakovrstnih okroglih miz, simpozijev itd. na temo *proletariat in estetika*.

Dimitrij Rupel

Res je: leta 1928 se mi ni kaj dosti sanjalo, kaj se skriva v Srečku Kosovelu. Toda vprašam vas: se je Srečku Kosovelu sanjalo, kaj se skriva v meni?

Anton Ocvirk
akademik itd. itd. itd.

Javljam, da se kratica SSS (Sij slovenske svobode) lahko bere tudi Slovenski Es Es.

Ruda Jurčec
Buenos Aires

Med samim nastopom na televizijskem ekranu je Ajdi Lesjakovi, špikerki na ljubljanski TV, skočil izza bluze križec. Križec! Zato je bila tudi nemudoma predstavljena na radijski oddelek. Si predstavljate škandal, da bi ji smuknil križec, ko bi na primer brala zadnji Kar-deljev govor o tozdih?

Janez Vipotnik
šef ljubljanske RTV

NEKAJ RECEPTOV ZA SLOVENSKO KULTURNO KUHINJO

RIBIČIČEVA TORTA ZA TRIDESETLETNICO OSVOBODITVE

(Glej govor M. Ribičiča ob izročitvi Reda bratstva in enotnosti z zlatim vencem uredništvu Dela dne 28. novembra 1974)

Kot osnovno testo vzemi Mitjo Gorjupa. Nanj razlij do prozornosti odcejenega Tita Vidmarja, kateremu si dodal nekaj buržujskih klinčkov. Ko ta zgrajeno zaru-meni, primešaj pretlačenega Javorška in ga zravnaj po torti: dal se bo zravnati kakor želatina. Nadev nabri-zgaj v obliki nosu Primoža Žagarja. Ali pa napravi manj nadeva in oblij torto v sovjetsko osladitev z Jožetom Šircijem ter okraši z Ruplovim ameriškimi marcipa-nom. Torte ne devaj na hladno, da se ne sesuje. Čim-prej jo je treba pojesti in nič misliti, kaj se dogaja v pre-bavilih.

VIŠNJEVO KUHAN TIT VIDMAR

Vidmarja pazljivo iztrebi: drži ga pri tem za glavo, da ne poškoduješ meščanske sluzi. V banjici ga polij z vrelim leninizmom ter ga postavi za četrto ure na prepih, kar stori, da ne razpoka med kuhanjem. Če ga hočeš ukrivljenega, ga ukrivi med kuhanjem. Če postrežeš s toplim Vidmarjem, ga kar brez previdnosti dvigni iz režimske zavrelince ter odloži odcejenega na krožnik s hrbtom navzgor. Serviraj ga z rusko omako. Prav tako se bo prilegala ameriška.

NADETI JAVORŠEK

Očiščenemu Javoršku odvzemi hrbtenico z vsemi kostmi. Nato ga zavij v polo sobotnega ljubljanskega Dela, ki si ga natrl s kolonjsko vodo in s strtim ljubljanskim česnom. Najbolje se bo pekel v nepregorni posodi: je pa vprašanje, kdo bo prej pregorel, kozica ali Javoršek. Med pečenjem zalivaj s čim več besedami, ki si jim prej dodal nekaj domačega rožmarinčka. Ko je Delo rumeno, ga odstrani, ker je Javoršek pečen. Serviraj ga z mokroto, ki se je natekla pri pečenju. Če hočeš frikasé omako, tedaj mu prižvrkljaj enega Tita Vidmarja.

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29.686

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST

Ul. Mazzini 7, tel. 37.636

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211.465

GOSTILNA

OSTROUŠKA

TRST

Ulica S. Nicolò 1

Telefon 37.918

VINCE SLADKO

TEČE PRAV GLADKO

pri »JOŽKOTU«

Ulica Ghega 3

TRST

Tel. 24.780

DROGERIJA

TOSO VIKTOR in nasledn.

Trg S. Giovanni 6 - Tel. 793.603

Velika izbira lakov, barv,
čopičev - PARFUMERIJA

In za prigrizek?

Zato se ni treba bat

tam visijo klobase in gnjat

*Vrhovi
Svetovne
Literature*

NOBELOVCI

*Prvi letnik: Reimont 1-4, Böll - Tagore -
Sartre - Quasimodo*

Drugi letnik: Galsworthy 1-3, Neruda

Tržaška knjigarna

trst - ul. sv. Frančiška 20 - tel. 61-792